

YALOVA SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YALOVA JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Altı Aylık Hakemli Bilimsel Dergi

YIL: 9, SAYI: 19, EKİM 2019

e-ISSN: 2146-1406

Derginin Sahibi / Owner
Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü Adına
Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

Editör/ Editor:
Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

YAYIN KURULU /
EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY
Doç. Dr. Bedrettin KESGİN
Doç. Dr. Fethi GÜNGÖR
Doç. Dr. Hacı Yunus TAŞ
Doç. Dr. Muharrem ES
Dr. Öğr. Üyesi Fatma KIZIL
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed BEYLER
Dr. Öğr. Üyesi Recep YILDIZ

Web Sayfası:
dergipark.gov.tr/yalovasosbil

DANIŞMA KURULU /
ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. Ali Rıza ABAY, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Aydın TOPALOĐLU, **İstanbul Üniversitesi**
Prof. Dr. Ersin KAVİ, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Fatih ŞAHİN, **Manisa Celal Bayar Üniversitesi**
Prof. Dr. Gökhan Kurşad YERLİKAYA, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Habip TÜRKER, **İbn Haldun Üniversitesi**
Prof. Dr. İsmail HİRA, **Sakarya Üniversitesi**
Prof. Dr. Kadir CANATAN, **İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi**
Prof. Dr. Mahmut YEŞİL, **Necmettin Erbakan Üniversitesi**
Prof. Dr. Mehmet ADAK, **İstanbul Üniversitesi**
Prof. Dr. Mustafa Kemal ŐAN, **Sakarya Üniversitesi**
Prof. Dr. Nurettin GEMİCİ, **İstanbul Üniversitesi**
Prof. Dr. Selami ÖZCAN, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Suat CEBECİ, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Yusuf BALCI, **İstanbul Üniversitesi**
Doç. Dr. Ramazan TİYEK, **Kırklareli Üniversitesi**
Dr . Lilia Bensouilah, **The University of 8 MAI 1945 Cezayir**
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Nasuhi ŞAHİN, **Dumlupınar Üniversitesi**
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇETİNTAŐ, **Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi**

16. SAYI HAKEMLERİ /
THE REFEREES OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Abdulkadir Şenkal, **Kocaeli Üniversitesi**
Doç. Dr. Tuncay Yılmaz, **Sakarya Üniversitesi**
Doç. Dr. Baki Demirel, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Yusuf Bayraktutan, **Kocaeli Üniversitesi**
Prof. Dr. Ersin Kavi, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Hacı Yunus Taş, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Muharrem Es, **Yalova Üniversitesi**
Prof. Dr. Ferit İzci, **Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi**
Doç. Dr. Ali Bayrakdaroğlu, **Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi**
Doç. Dr. Mustafa Soba, **Uşak Üniversitesi**
Doç. Dr. Gülsen Serap Çekerol, **Eskişehir Teknik Üniversitesi**
Dr. Öğr. Üyesi Nevzat Tetik, **İnönü Üniversitesi**

Editör Yazısı

Değerli Yalova Sosyal Bilimler Dergisi okurları,

Dergimizin 19. sayısı (Ekim 2019) ile karşınızdayız. Dergimiz, Sosyal Bilimler disiplini çerçevesinde İşletme, finans, yönetim, iktisat, pazarlama, üretim yönetimi, muhasebe, maliye, ilahiyat, kamu yönetimi, hukuk, iletişim uluslararası ilişkiler, çalışma ekonomisi, sosyal hizmet vb. alanlardaki güncel çalışmaları yayınlamak suretiyle Sosyal Bilimler alanına bilimsel katkı yapmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda dergimizin **ULAKBİM** tarafından taranması için gerekli müracaatlar yapılmış olup büyük olasılıkla Ekim 2019 sayısından sonra ilgili indeks tarafından taranacağını ümit etmekteyiz. Ekim 2019 sayımızda yer alan ilk yazı Şahin Çetinkaya'nın "Kamu Kaynakları ile Özel Sermaye Sınıfının Oluşması: Türkiye Örneği" başlıklı çalışmasıdır. Yazar bu çalışma kapsamında, Türkiye'nin çok partili hayata geçişle birlikte siyasetin darbeler yoluyla akamete uğratılması sonucu istikrarsız bir politik ortamda dünya ekonomisi ile entegre olmayışını ve bugüne yansıyan bunalımların sebebinin eskilerde yaşanan bu olumsuz süreçlerden kaynaklandığı düşüncesi üzerinden yola çıkarak günümüz ekonomisine de sirayet eden sorunları anlamının ve çözüm üretmenin geçmişte yaşanan sermaye sınıfı ve devlet arasındaki ilişkilerin tahlili ile mümkün olabileceğini ileri sürmüştür. Dergimizde yer alan ikinci çalışma Elif Yüksel Oktay, Kutluğ Kağan Karahan, Yusuf Ziya Yıldırım ve Abdullah Selim Doğan'ın ortak çalışmalarından oluşmaktadır. Dört yazarın "Yalova Üniversitesi Öğrencilerinin Üniversite Yaşam Kalitesi Algılarının Değerlendirilmesi" isimli bu çalışmalarında, yaşam kalitesi kavramı ele alınarak, 2008 yılında kurulan ve öğrenci sayısı hızlı bir şekilde artan Yalova Üniversitesi öğrencilerinin yaşam kalitesine ilişkin algılarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Dergimizde yer alan son çalışma ise Hüseyin Naci Bayraç'ın "Küresel Petrol Piyasasındaki Fiyat Dalgalanmalarının Ekonomik Etkileri" konulu çalışmasıdır. Yazar, ilgili çalışmada petrol fiyatlarının oluşumu, kısa ve uzun dönemde fiyat dalgalanmalarını etkileyen faktörleri ve ekonomide yarattığı değişimleri ele alarak incelemeye tabi tutmuştur. Bu sayıda yazılarıyla bize destek veren başta değerleri yazarlarımıza, bilimsel kriterlerle çalışmalara yön veren kıymetli hakemlerimize, her türlü danışma ve istişare mekanizmasında bizden yardımını esirgemeyen Danışma ve Yayın kurullarımızdaki değerli hocalarımıza ve özellikle bu derginin hazır hale gelmesinde büyük emekleri geçen editör yardımcılarımız **Ahmet Fethi GÜN** ve **Enes ATAY**'a teşekkür ederim.

Gelecek sayıda buluşmak temennisiyle

Doç. Dr. Mehmet Gökhan GENEL

İçindekiler

Kamu Kaynakları İle Özel Sermaye Sınıfının Oluşması: Türkiye Örneği

Dr. Şahin ÇETİNKAYA

.....1-16

Yalova Üniversitesi Öğrencilerinin Üniversite Yaşam Kalitesi Algılarının Değerlendirilmesi

Prof. Dr. Elif YÜKSEL OKTAY

Arş. Gör. Kutluğ Kağan KARAHAN

Arş. Gör. Yusuf Ziya YILDIRIM

Arş. Gör. Abdullah Selim DOĞAN

.....17-43

Küresel Petrol Piyasasındaki Fiyat Dalgalanmalarının Ekonomik Etkileri

Hüseyin Naci BAYRAÇ

.....44-59

Kamu Kaynakları İle Özel Sermaye Sınıfının Oluşması: Türkiye Örneği

Dr. Şahin Çetinkaya¹

Makale Gönderim Tarihi:
28.07.2019

Makale Kabul Tarihi:
25.11.2019

Özet

1923-1950 arası sermaye sınıfının oluşumunda devletin rolü ele alınmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan birikimin yapısal uğraklarının piyasa ilişkileri dışındaki müdahalelerden ne oranda etkilendiğini anlayabilmek önemlidir. Bu etkileşimin en önemli aktörlerinden biri de devlet olmuştur. Bunların yanı sıra 1923-1950 arası dönemde sermaye ile kamu otoritesi arasındaki ilişkiler, günümüzde sermaye sınıfının zaaflarını, açmazlarını; Türkiye'nin ekonomik kalkınmasının, sanayileşmesinin, dünya piyasalarındaki konumunun altında yatan içsel faktörleri sınamamıza yardımcı olacaktır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Türkiye'de siyaset, darbeler yoluyla şekillenmiştir. 50 yıl boyunca ekonomik istikrardan uzak, dünya piyasasıyla örtüşmekte zorluk çeken, önemli bir kalkınma hamlesi gerçekleştirilememiş bir ülkenin yaşadığı makro sorunlarının kaynağını geçmişinde aramak gerekmektedir. Günümüz ekonomisine de sirayet eden bu sorunları anlamak ve çözüm üretmek ise geçmişte sermaye sınıfı ve devlet arasındaki ilişkilerin tahlilini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma sorunlara çözüm üretmek ve günümüz ekonomisine ışık tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sermaye sınıfı, İzmir İktisat Kongresi, Devletçi dönem, Kamu Kaynakları, Özel sermaye

The Making Of The Private Capital Class With Public Resources Case Of Turkey

Abstract

The present dissertation, entitled The Role of State in the Making of the Capitalist Class Between 1923-1950, studies how the state has been involved both in the formation and the making of capitalist class and in the accumulation on capital in the interval spanning from foundation of the Turkish republic to the mid of twentieth century. This examination is crucial to understand to what extent, since the foundation of the Turkish republic, the structures of the capitalist class and the accumulation of capital have been affected by the extra-market intervention. 1923-1950 comprehending the correlations between the capitalist state and the State in that period helps us in examining both current vices and dilemmas of the capitalist class and the internal factors that still underlies the economic development and the industrilization of Turkey alongside its position within the world market.

Turkish politics has since the second half of the twentieth century been shaped by military coups. To understand the fundamental reasons of the political instability along with the economic instability that has prevented both the economic development and full integration into the world market, it is required to trace back the sources of the problems. Therefore, a study of the early Republic is indispensable to realize the problems and produce solutions to the them, which are still embedded within the national economy. The present dissertation is aimed at producing solutions to the problems and shedding the light on the contemporary Turkish economy.

Keywords: Capitalist Class, İzmir Economics Congress, Second World War, Statist Era.

¹ Dr. Öğr. Üyesi Uşak Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sahin.cetinkaya@usak.edu.tr

GİRİŞ

Bir ekonomik birimin üretim döngüsünün yegâne sürekliliğini sağlayan “sermaye”, üretimde emeğin verimini artıran ve insanlar tarafından üretilmiş fakat tüketilmemiş olan üretim araçları olarak tanımlanabilir. (Yılmaz, 2004, s.4) Eldeki veya yedekteki paranın tüketim harcaması olarak değil de yatırım harcaması olarak kullanılması potansiyeline sahip, diğer bir ifadeyle üretim araçlarına dönüştürülebilmesi olası yekun, bu yekunun sermaye olduğuna vurgu yapar. Burada sermayenin iki özelliğine vurgu yapmak gerekmektedir: 1) Tutulan herhangi bir değerın sermaye olması için illaki üretim döngüsünde fiilen yer almasına gerek yoktur. Üretimde yahut yatırımda iş görme potansiyeline sahip olması onun sermaye olmasını dolaylı olarak vurgular; 2) Yalnız burada “üretim aracı” tanımı nitelikli veya niteliksiz, birikmiş yahut basit, üretim için kullanılan tüm emek biçimlerini de kapsamaktadır. Böylece bu iki özellik belirtildiğinde, sermaye kavramının tanımı da mal veya hizmet üretmek için kullanılan tüm üretim faktörleri olarak genişlemektedir.

SERMAYE BİRİKİMİ VE SERMAYE SINIFI ÜZERİNE

Bir ekonomik birimin üretim döngüsünün yegâne sürekliliğini sağlayan “sermaye”, üretimde emeğin verimini artıran ve insanlar tarafından üretilmiş fakat tüketilmemiş olan üretim araçları olarak tanımlanabilir. (Yılmaz, 2004, s.4) Eldeki veya yedekteki paranın tüketim harcaması olarak değil de yatırım harcaması olarak kullanılması potansiyeline sahip, diğer bir ifadeyle üretim araçlarına dönüştürülebilmesi olası para miktarının sermaye olduğuna vurgu yapar. Burada sermayenin iki özelliğine vurgu yapmak gerekmektedir:

1) Tutulan herhangi bir değerın sermaye olması için illaki üretim döngüsünde fiilen yer almasına gerek yoktur. Üretimde yahut yatırımda iş görme potansiyeline sahip olması onun sermaye olmasını dolaylı olarak vurgular;

2) Yalnız burada “üretim aracı” tanımı nitelikli veya niteliksiz, birikmiş yahut basit, üretim için kullanılan tüm emek biçimlerini de kapsamaktadır. Böylece bu iki özellik belirtildiğinde, sermaye kavramının tanımı da mal veya hizmet üretmek için kullanılan tüm üretim faktörleri olarak genişlemektedir.

1.1 MERKANTİLİZMDE SERMAYE BİRİKİMİ VE SERMAYE SINIFI

16. yüzyılda Avrupa'nın batısında başlayan ve modern iktisat teorilerinin doğuşu niteliğindeki Merkantilizm akımı, ön-kapitalizm döneminde etkili olan bir iktisat akımıdır. Sermaye sınıfının ticari sermaye niteliğinde palazlandığı ve güçlenmeye başladığı bu dönem, aynı zamanda Avrupa'da siyasal-dini alanda reform hareketlerinin ortaya çıktığı, Coğrafi Keşifler sonucunda ticaret sermayesinin hızla güçlendiği ve ekonomik ilişkilerin köklü bir sarsıntıya maruz kaldığı dönemdir. Ticarete görülen bu gelişme sosyo-ekonomik olarak ilkin, feodalizmin üretim amacı olan “nüfusun geçimlik ihtiyaçlarını” karşılamaya dönük yapısını yıpratmaya başlamıştır. Böylece “puttin aut” ya da sermaye birikiminin ilk biçimlerinden biri olan manifaktür üretim ilişkileri, el zanaatı işçiliğini sermaye sınıfının elinde toplamasını sağlamıştır. Henüz sanayi üretiminin görülmediği bu dönemde hâkim ekonomik yapının ticaret olması göz önünde tutulduğu için ülkelerin zenginliğini ifade eden “sermaye” değişmez olarak kabul edilmiştir. Merkantilistlere göre dünyanın zenginliği sabittir. Dolayısıyla birisinin zenginleşmesi, ancak bir diğerinin fakirleşmesi pahasına söz konusu olabilecektir. (Bilgili, 2012, s 19). Merkantilizmin görüşlerinin 19. yüzyılda terkedilmeye başladığını belirtmek gerekmektedir. Ticari sermaye biçiminde ve coğrafi keşiflerle tetiklenen ön-kapitalist aşamada sermaye sınıfının güçlenmeye başlaması, Sanayi Devriminin gerçekleşmesi ve sermaye sınıfının iktidarı 1789 İhtilali ile Fransa'da ele geçirmesi öncesinde, Merkantilist görüşler de terk edilmeye başlanmıştır(Bilgili, 2012, s.21).

FİZYOKRATLARDA SERMAYE BİRİKİMİ VE SERMAYE SINIFI

Sermaye sınıfının gelişimini engelleyen koşulların eleştirisinin 18. yüzyılda Fransa'da ortaya çıktığı görülmektedir. Fizyokratların en önde gelen temsilcisi François Quesnay, servetin kaynağını mübadele ilişkilerinde değil üretim sürecinde aramış; henüz sanayi üretiminin Fransa'da gelişmediği ve Fransa ekonomisinin tarıma dayandığı bu dönemde, tarım üretimini iktisadi düşünce sisteminin merkezine

oturtmuş iktisatçıdır. Zenginliğin kaynağının üretim sürecinde ve özellikle tarım üretiminde olduğunu vurgulayan Quesnay, tarım ürünlerinin serbest mübadelesine önem verilmesi gerektiğini ve devletin ticari serbestiye müdahale etmesinin ekonomik dengeleri sarsacağı görüşünü öne sürmüştür. Bu ilke, sonraki Klasik İktisat ve Neo-klasik İktisat teorilerinde Liberal Ekonominin temel dayanaklarından bir olarak sahiplenilecektir. Fizyokratların öne sürdüğü doğa felsefesinin, diğer bir deyişle, *Tabii Kanunun* arka planını oluşturduğu bu görüş “Laissez faire, laissez aller, laissez passer” (Bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler) sözleriyle ifade edilmiştir. Bu üçlü kalıp doğrudan sınıfsal ilişkilere gönderme yapmakta ve dönemin ekonomik sorunlarını özetler niteliktedir. Fransa’nın IV. Luis döneminde yaşadığı siyasi ve ekonomik sorunlara tekrar dönecek olursak “bırakınız gitsinler” mottosu, monarşinin sermaye sınıfına koyduğu engellerin doğrudan eleştirisi niteliğindedir; “bırakınız yapsınlar” mottosu ise Fizyokratların üretken alan olarak gördükleri tarım faaliyetlerinin önündeki engellerin kaldırılması gerektiğine işaret eder, yani tarımsal üretimi serbest bırakmaları gerektiği ve tarımsal üretimi kısıtlayan vergi uygulamalarının askıya alınmasını önermektedir. “Bırakınız geçsinler” mottosu ise doğrudan dış ticaret serbestliğine gönderme yapmaktadır ki bu motto aynı zamanda önceki iktisat akımı olan Merkantilizmin korumacı ve devlet müdahaleci yaklaşımının en keskin eleştirilerinden biridir Fizyokratlar, “artık” yaratan üretim faaliyetlerinin yalnız tarımsal üretim olduğunu bunun doğal sonucu olarak da yalnızca tarımda çalışan emeğin üretken olduğunu ve tarımda kullanılan sermayenin verimli olacağını öne sürerler. (Yılmaz, 2004, s.17).

KLASİK İKTİSATTA SERMAYE BİRİKİMİ VE SERMAYE SINIFI

18. yüzyılda teknolojinin gelişmesi ve bu gelişimin sanayiye uygulanmasıyla birlikte 19. yüzyılda etkin sınıf olarak sanayici-girişimci sınıf ön plana çıkmıştır. Bu dönemdeki kapitalist sistemin üretim ilişkileri hâkim piyasa ilişkileri haline gelmiştir. Sanayinin gelişmesiyle üretimin kitlesel şekilde gerçekleşiyor oluşu, beraberinde birçok sorunun da çözülmesi gerekliliğini dayatmış ve bu durum ekonominin daha derinine ve kapsamlı şekilde analiz edilmesi sürecini başlatmıştır. Dönemin ekonomik yapısını çok çeşitli yönleriyle ele alan ve analiz eden; ayrıca gelecekte de geçerliliğini koruyacak olan yeni bir iktisadi kuramlar zincirinin halkaları oluşmuştur. Ekonomiyi çeşitli yönleriyle ele alan oldukça kapsamlı iktisat teorileri ortaya koyan bu dönem iktisatçılarının teorilerinin tümü “Klasik İktisat” başlığı altında toplanmaktadır.

Literatürde Klasik İktisadın başlangıcı olarak Adam Smith’in *Ulusların Zenginliği* adlı eseri kabul görmektedir. Bu ve diğer eserleriyle birlikte Adam Smith, kendine kadar kurgulanan iktisat teorilerinin çoğu önermelerini köklü biçimde eleştirdiği gibi kendinden sonra gelen, yine aynı okul çatısı altında teoriler ileri süren David Ricardo, Thomas Robert Malthus ve sosyalist iktisadın kurucusu Karl Marx’ın düşüncelerini de etkilemiştir(Kazgan, 2012, s.75).

MARKSİST İKTİSATTA SERMAYE BİRİKİMİ VE SERMAYE SINIFI

Marksist kuram, Alman yazar Karl Marx ile Alman fabrikatör Friedrich Engels’in geliştirdiği, Marx’ın ölümünden sonra Engels’in “Marksizm” olarak adlandırılmasını istediği ekonomik kuramdır. Öncülü ve ardılı diğer tüm iktisat okullarından ayrılan özelliği, kuramın yalnızca bir iktisat kuramı olmasından ziyade felsefe, toplumbilim ve tarih alanlarını da kapsıyor oluşudur. Lakin, Marksist İktisat kuramının ekonomi ayağı Klasik İktisat Kuramının alanına basmaktadır. Klasik Okul içinde, Kapitalist sistemin geleceğine dair umutsuz bakışlar sergileyen David Ricardo’nun ekonomi kuramlarına yaptığı katkılardan oldukça beslenmiştir. Marksist teorinin iktisadi sorunsalı, içinde yer aldığı Klasik Okulun “üretim, bölüşüm ve dolaşım” sorunsalına denk düşer. Diğer taraftan metallerin değer ölçütü olarak yine Klasik Okulun öne sürdüğü “emek” kategorisine yaslanmaktadır.

Karl Marx, Klasik İktisadın kategorileştirdiği “sınıflar ayrımı” bakış açısını kabul etmekle kalmamış, “sınıf” kuramını tarihin tüm aşamalarına genişletmiştir. Marx’a göre “*Günümüze dek var olan bütün toplumların tarihi sınıf mücadelesi tarihidir*”. (Marx ve Engels, 2005, s.13).

NEOKLASİK İKTİSATTA SERMAYE BİRİKİMİ VE SERMAYE SINIFI

Hemen her iktisat okulunun teorik sorunlara yaklaşımını, hem kendilerinden önceki kuramlardaki eksiklikler hem de ekonomik sistemde vukuu bulan açmazlar belirlemiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişmeye başlayan Neoklasik görüşün kendinden önce gelişen kuramlardan ayrılan esas sorunu

da üretimde *etkinlik* olmuştur. (Kazgan, 2012, s.119) Özellikle Klasik okulun değer ölçüsü olarak emeği görmesi, lakin bir metada somutlaşan emeğin net bir ölçümünü (Karl Marx'ın "artık değer oranı hariç") ortaya koyamaması; diğer taraftan ekonomik yapıda meydana gelen ve teoriyle örtüşmeyen gerçeklerin kendisini, çözülmesi gereken elzem konular olarak dayatması bu okulun sorunlarını da belirlemiştir. Sorunlarını belirlemiştir; lakin üretime *etkinlik* başlığıyla yaklaşan Neo-klasik okulun analizlerinin içeriğini ve ekonomik amaçlarını belirlememiştir. Neoklasik okul, sistemin ekonomik açmazlarını çözmekten çok, ekonomiyi mikro konulara indirgeyerek matematikleştirme yolunu benimseyen bir eğilime sahip olmakla diğer iktisat kuramlarından ayrışır.

KEYNESYEN İKTİSATTA SERMAYE BİRİKİMİ VE SERMAYE SINIFI

Keynesyen İktisat, iktisat teorisinde kurduğu önermeler açısından iki yüz yıldır egemenliğini sürdüren "laissez faire" görüşünden kopuşun 20. yüzyıla intikal etmiş biçimi olarak okunabileceği gibi; ilk bölümde değinildiği üzere, Merkantilist Kuramın "devlet müdahaleciliği"ni benimseyen argümanlarının daha gelişkin/tutarlı biçimi olarak da okunabilir. Bu kopuş fenomeninin, klasik okulun ve Neoklasik (gelenekçi) iktisat okullarının, "*kendiliğinden tam istihdam dengesi*"ne dayanan teorik temellerini dinamitlediğini ifade etmek abartı olmayacaktır. (Kazgan, 2012, s.218) "Dinamitleme" olarak kullandığımız kavramın iktisat teorisi yönüne yapılan göndermelerin Keynesyen İktisat dilinde genişliği sınırsızdır; burada bu göndermelerin yalnızca sermaye birikimi ve sermaye sınıfı lehine daraltılıp incelenmesi gerekmektedir.

TÜRKİYE CUMHURİYETİNİN KURULUŞU ÖNCESİ SERMAYE SINIFININ YAPISI

20. yüzyılın başları ve özellikle Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen on yıllık dönem, Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü hızlandıran ekonomik, siyasi ve sosyal problemlerin art ardına yaşandığı, bir nevi zamanın akışının hızlandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde toplumsal sınıfların keskin şekilde ortaya çıktığı ve bu sınıf aktörlerinin, Osmanlı İmparatorluğunun "merkeziyetçilik"ini sarsmaya yönelik eğilim gösterdiği, Batı'da yaşanan burjuva devimlerinin biçimlerinin Osmanlı topraklarında yaşayan kesimleri de tesiri altına aldığı görülmektedir.

600 yıl egemenliğini sürdürebilmiş bir devletin çöküşünü üç ana başlığa indirgemek mümkündür:

a) *İmparatorluğa içkin nedenler*: Siyasi ve ekonomik yeniden yapılanmanın geriliminden ortaya çıkan ve keskin "iktidar savaşı" ve "rejim karşıtlığı" olarak tezahür eden olaylar. İttihat ve Terakki Cemiyetinin kuruluşu, 1908 Devrimi ile II. Meşrutiyetin ilan edilmesi, Batı yanlısı ve Jön Türk geleneğine sahip asker-bürokrat tabakanın Osmanlı İmparatorluğunda iktidarda söz sahibi olması, asker-bürokrat kliğin siyasi ve ekonomik temsiliyeti üstlenmesi içkin nedenlerdir. Bu içkin nedenlerin siyasi ayağını I.ve II. Balkan Savaşlarına ve I. Dünya Savaşına girilmesi kararları; ekonomik nedenlerini ise, "Türkçülük" ideolojisinin kabul görmesiyle "milli sermaye sınıfı" yaratmaya yönelik eğilimlerin yayılması oluşturmaktadır.

b) *İmparatorluğa dışsal nedenler*: Avrupa'nın sanayi inkılabını gerçekleştirip kütleli istihale geçişi, ucuz maliyetli makine mahsulleriyle daha çok el emeğine dayanan mamullerin rekabet imkânını ortadan kaldırması sonucu Osmanlı sınırları içinde üretim ilişkilerinin değişmesi; İmparatorluğun Türk dışı unsurlarının (Bulgarlar, Rumlar, Araplar vb.) uluslaşma bilincine sahip olmasıyla birlikte kopuşlar sergilemesi. (Tabakoğlu, 1986, s.425)

İçsel ve dışsal nedenlerin dinamik sonuçları: İçsel ve dışsal nedenlerin Osmanlı'da "değişimin elzem olduğu" hissi yaratması sonucu yeniliklere gidilmesi, geleneksel Osmanlı yaşam biçiminin değişmesi. Bu çöküş esnasında bir takım düzenlemeler yapılmak istendi; gedikler genişletildi, esnafı yeniden teşkilatlandırmak için 1879'da İstanbul Ticaret Odası açıldı. 1909'da *Esnaf Cemiyeti Talimatnamesi* çıkarıldı. 1863 yılında "İslahı Sanayi Komisyonu" kurulmuştur. Komisyon; gümrük vergilerini arttırmak, sanat okulları açmak, milli sermayeye dayanan şirketler kurulmasını teşvik etmek gibi tedbirler alarak yerli sanayii yok olmaktan kurtarmağa çalışmıştır. (Türk Ticaret Odaları Tebliği [TTOT], 1966, s.24) Dönemin siyasi ve ekonomik gelişiminin, nihai olarak, bu üç tarihsel olgunun birbiri ile çatışkısında devindiği söylenebilir. "Uluslaşma" çabasının Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu

sonrasına, özellikle sermaye sınıfı ve sermaye birikimi konularında, sirayet eden sorunları, bu olayların çatışmasına dayanmaktadır.

İTTİHAT VE TERAKKİ FIRKASI İLE SERMAYE SINIFI ARASINDAKİ İLİŞKİ

Sosyal bilimlerde, belli olguların çözümlenmesi girişimi o olguların kendini dışa vurduğu koşulların belli oranda “soyutlama”ya indirgenmesiyle mümkün olur. İktisadi olgularda, özellikle de iktisat tarihi çalışmalarında, en önemli soyutlama biçimi “tarihselleştirme” olarak karşımıza çıkmaktadır. Dikkatli incelendiğinde Cumhuriyet döneminde sermaye sınıfının oluşumu ve oluşumun uğraklarının devlet ile ilişkisi, Cumhuriyet öncesi dönemde kendine özgü içeriğe sahip olmuştur. Bu içeriğin en önemli öznesi Cumhuriyet öncesi dönemde, 1908 yılı ile Kurtuluş Savaşı yılları arasında, İttihat ve Terakki Fırkası olmuştur.

Osmanlı'nın son yıllarında sınıf kategorisini, hem kontrol altında tutulma olasılığı zor hem de Osmanlı döneminde yaşanan olaylar nedeniyle güven duyulması zor olan gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Bunun yanı sıra Osmanlı toprak sisteminden kaynaklanan ve Osmanlı yönetici sınıfının toprakta küçük mülkiyeti korumuş olmasından dolayı sermaye sınıfının birikim zeminini oluşturabilecek bir toprak sahipleri sınıfı olmamıştır. (Keyder, 1993, s.107) Böyle bir özgüllük zemininde, asker-bürokrat tabakadan oluşan İttihat ve Terakki Fırkası hükümet olmuş böylece “Batıcılık” ve “Milliyetçilik” ideolojileriyle beslenen siyasi bir konjonktür döneme hâkim olmuştur. Milli iktisat ve milli sermaye sınıfı oluşturma politikalarının uygulanmaya başladığı, daha sonra Cumhuriyet döneminin de iktisat politikalarının kökenini oluşturacak olan bu dönem, sermaye sınıfı ile devlet arasında sarsıcı değişimlerin yaşandığı bir dönemdir. Sermaye sınıfına ait, yukarıda belirtilen özellikler nedeniyle, “[...] yeni bir ulus devlet kurup bu devleti modernleştirmeye koyulan burjuvazi değil [...]” İttihat ve Terakki mensubu ya da yandaşı asker-bürokrat kesimler olmuştur. (Keyder, s.107)

Bu dönemde Müslüman-Türk tüccar ve toprak sahipleri ithalat ve ihracatı, toptan ticareti, ticari komisyonculuğu ve bankacılığı ellerinde bulunduran yabancı ve/veya azınlıklara karşı, bunların yerine geçmek üzere, şirketler halinde örgütlenmişlerdir. “İkinci Meşrutiyet döneminde ‘intibah-ı iktisadi (iktisadi uyanış)’ olarak adlandırılan bu örgütlenme Balkan Savaşı ve özellikle Birinci Dünya Savaşının çetin koşulları içinde daha yoğun ve daha yaygın bir nitelik kazanmıştır.” (Okyar [Ed.], 1973, s.459) İktisadi uyanışın en travmatik ögesinin sermaye birikimi için *kaynak* yaratılması sorunu olduğu anlaşılmaktadır.

Sermaye sınıfının yaratılmasına yönelik girişimlerin ve sermaye birikim biçiminin kaynak yaratma sorununun, İttihat ve Terakki Fırkası döneminde üç önemli aşamasının altını çizmek gerekir:

- 1) Savaşlarda kaybedilen topraklar ve Osmanlı'nın çokuluslu yapısında yaşanan sorunlar ve uluslaşma hareketleri neticesinde sermaye sınıfını oluşturan gayrimüslim kesimin tehcire tabi tutulması ile oluşan kaynaklar.
- 2) Milli sermaye oluşturmada kaynak yetersizliğinin yoğun yaşandığı Anadolu eşrafının Bankalar nezdinde örgütlenmesi.
- 3) Anadolu ve İstanbul eşrafının, toprak sahiplerinin gelişmiş ve görece birikime elverişli şehirlerde/mekanlarda “Anonim Şirket” biçiminde örgütlenme çabası.

Bu üç faktör ulusal nitelikli ekonomik aktörlerin, iktisadi boyunduruktan kurtulma çabaları olarak okunabilir; diğer taraftan ise asker-bürokrat İttihat ve Terakki Fırkasının politik hedefi olan ve daha sonra Cumhuriyet dönemine intikal eden sermaye/girişimci sınıfın doğal, özgür ve yetkinleşmekten uzak gelişiminin gerekçeleri de bu üç başlıkta aranmalıdır. Bu gerekçelerin yarattığı sonuçların Cumhuriyet dönemine de sirayet etmiş olmasına birçok yazar dikkat çekmiştir. Aytekin Altıparmak'a göre: “İttihat ve Terakki hükümeti tarafından uygulanan ve ‘milli iktisat’ adı verilen politika, yeni Türk devletinin yöneticileri tarafından da benimsenmiştir. Devlet desteğiyle Türk müteşebbisler meydana getirme yolundaki çalışmalar bu dönemde de devam etmiştir.” (Altıparmak, 1998, s.67) Zeki Duman'a (2007, s.35) göre: “Osmanlıda burjuva sınıfını, gayri Müslimler (Ermeni, Yahudi, Rumlar) teşkil ederken, Cumhuriyet döneminde, bunların yerine devlet menşei milli bir burjuva yaratılmaya çalışılmıştır. Bu türevi sınıf, çıkarsal ilişkilerin devamı için iktidarla sürekli organik bir ilişki içinde bulunma ihtiyacı hissetmiştir.” Gürsan Şenalp ve Örsan Şenalp (2008, s.89) ise “Türkiye’de İttihat ve Terakki’nin ya da Kemalist bürokratik öncü kadronun yaptığı şey, sınıf yönelimleri her ne olursa olsun,

maddi üretim / dolaşım ilişkileri içerisinde bir konum olan burjuvaziyi yaratmak değil, kendi dışında oluşan bu toplumsal konumun sosyal ve etnik bileşimini değiştirmek olmuştur.” Gürsan ve Örsan Şenalp’in ifadeleri yanlış olumsuzlamaya yaslansa da yazarların sermaye sınıfının “sosyo-etnik yapısını değiştirmek” söylemleri yeni sermaye sınıfı yaratmak demek olduğundan İttihat ve Terakki Fırkasının iktisadi yaklaşımının Cumhuriyet dönemine intikal ettiğini vurgular. Kısacası ekonominin “Milli” müdahaleler ile yeniden yapılanması İttihat ve Terakki Fırkası iktidarı altında Cumhuriyet öncesi dönemde başlamış, asker-bürokrat tabaka ile sivil aydın kesimlerin birlikteliği sonucu güçlü bürokratik yapı oluşmuştur. Yani asker ve sivil bürokratik burjuvazi ilk önce kendi denetimleri dışında üretim güçlerinin gelişmesine, dolayısıyla sermayenin birikmesine izin vermemiş, bunu engellemiş, daha sonra ise kendi denetiminde ticaret burjuvazisi yaratarak zenginliği istediği ölçülerde ve oranlarda paylaşmıştır. (Ertem, 2014, Parg. 17) Kapitalist üretim ilişkilerine geç giren ülkelerin milli burjuvazisinin olmaması dolayısıyla milli sermaye sınıfı yaratma sürecinin bürokrasi elinde gerçekleşmesi dünyada sık karşılaşılan iktisadi durumlardandır. Bu bürokrasi de kendi bekası için dayanacağı güdümlü, en önemlisi Batı'da (şimdilik) ayağı olmayan (ama daha sonrası için elzem olan), Batıyı arkasına alıp kendisini tehdit edebilecek konumda olmayan bir sınıfa gereksinim duymuştur. (Çetinoğlu, s.11).

Cumhuriyet öncesi dönemde, İttihat ve Terakki Fırkası esintisi altında Osmanlı ekonomisinde, sermaye sınıfının yabancı sermayeyle ortaklıklarının “Anonim Şirketler” ve “Bankacılık” gibi faaliyet alanlarında olduğu belirtilmişti. Ulusal birikim yapısının bürokratik müdahalelerle şekillendiği ve sermaye fraksiyonlarının çıkar çatışmaları halinde kıtalara ayrılmasının gerçekleştiği görülmektedir. Bu çatışmalarda Müslüman-Türk milli sermaye sınıfı oluşturulması amacıyla İttihat ve Terakki Fırkası ile mevcut sermaye sınıfı arasındaki organik ilişkiler, sermaye sınıfının oluşumunda en kritik momenti temsil etmektedir. Bu moment iki dönemle ayırt edilebilir. Meşrutiyetin İlk beş yılında (1908-1913) kurulan anonim şirketlerde yabancı ve gayrimüslim unsurlarla ortaklığa gidilmiş, şirketlerin çoğunda yabancı sermaye ağırlığını korumuştur; savaş yıllarında ise (1914-1918) faaliyete geçen anonim şirketlerin büyük çoğunluğu Müslüman-Türk kesimlerce gerçekleştirilmiştir. Önceki kısımda ele alınan Sanayi İstatistikleri bu konuda birçok çalışmaya kaynak oluşturmuştur; lakin istatistik sayımının tamamlandığı 1915 yılından 1932 yılına kadar (ki 1932'den 1941 yılına kadar yapılan sayımlar da sadece Teşvik-i Sanayi Kanunundan faydalanan kuruluşları içermektedir) sermaye sınıfının yapısını analiz edecek herhangi toplu malumat bulmak zordur.

1923-1932 YILLARI ARASINDA DEVLETİN EKONOMİ POLİTİKASI

Tümel tarihsel olguların varlığının felsefi düzeyde ikili, yani *sine qua non*² nedenler ile *ex falso sequitur quodlibet*³ nedenlere dayandırmak mümkündür. Tıpkı sermaye sınıfının Avrupa'daki doğuşunun nedenlerinin tarihsel bir olgu olarak “olmazsa olmaz” olduğu gibi II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya'da Nazilerin ortaya çıkışına neden olan koşullar da “yanlıştan yola çıkılan” gerçekliklere dayanmaktadır. Tarihsel olguların nedenlerindeki bu ikilem iktisat politikaları için de tümüyle geçerlidir. İktisat tarihinde yanlıştan yola çıkılarak uygulanan ekonomi politikalarının çoğunun devletin ekonomideki rolüyle ve müdahalesiyle ortaya çıktığı bilinmektedir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda ve gelişiminde ekonominin başat aktörü olarak ortaya çıkan devletin ve özelde Tek Parti iktidarının, ulus devlet olarak örgütlenen bir ülkede sermaye sınıfı ve diğer ekonomik kesimler ile ilişkilerine ve ekonomideki rolüne bakılması, devletin sermaye sınıfının oluşumuna etkisini incelemek açısından önemlidir. Türkiye Cumhuriyetinin kurucu unsurlarının siyasi geleneklerinin İttihat ve Terakki Fırkasına yaslandığına bir önceki bölümde değinilmiş, hatta bu kliğin gelişiminin çeşitli yönleri, özellikle de ekonomideki dönüşümlerde aldığı roller geniş ölçüde incelenmişti. 1923 yılında Mustafa Kemal'in önderliğinde kurulan yeni devletin ekonomide kurumsal düzeyde örgütlenmesinin iktisadi politik perspektifi, Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkmış seleflerinin politikalarının devamı niteliğindedir. Bu nedenle 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan sermayenin millileştirilmesi süreci ve savaş sonrası dünyadaki dengelerin değişmesiyle ortaya çıkan

² “Olmazsa olmaz” anlamına gelen Latince deyiş.

³ “Yanlıştan yola çıkıp her istediğimiz sonuca varırız” anlamına gelen Latince deyiş.

sorunlar, Mustafa Kemal ve diğer Türkiye Cumhuriyeti kurucularının ekonomiye olan bakış açılarına sirayet etmiştir. Böylece yeni kurulan devletin kurumlaşma çabalarının ve bu kurumlaşma çabaları için yeni ekonomik hamlelerin yapıldığı dönem 1923'ten itibaren somutlaşmaktadır.

Cumhuriyet öncesi dönemde Ermeni ve Rum Mübadeleleri ile el değiştiren sermayenin Müslüman-Türk kesimin elinde yoğunlaşması sermaye sınıfının gelişimini kesintiye uğratmıştır. Özellikle dünya ticaretiyle kopan bağların, sermayenin millileştirilmesinden sonra bir de Kurtuluş Savaşının getirdiği yıkımla, sermaye birikiminin yetersiz kalmasına neden olduğu aşikârdır. Bu nedenle Türkiye Cumhuriyetinde sermaye birikiminin yetersizliği, önceki dönemden kalan sorun olarak ortaya çıkmıştır. Ulus devlet için bu sorun devletin bekası adına önemli bir sorundur; çünkü ulusal bir sermaye sınıfı her şeyden önce yeterli bir sermaye birikimine ihtiyaç duymuştur. (Batmaz, Emiroğlu ve Ünsal, 2006, s.40) Türkiye Cumhuriyetinin egemen kesimlerinin ve bu kesimlerin oluşturduğu devletin ekonomideki rolünün ve kurumlaşmaya yönelik girişimlerinin, milliyetçilik bakışı çerçevesine oturan sermaye birikimine yaslandığı görülmektedir.

Yeni Türkiye Cumhuriyetinde ekonomik gelişimin “[...] devlet desteğiyle yaratılacak bir Türk müteşebbis sınıfına dayandırılacağı özellikle İzmir İktisat Kongresi'nde açıklığa kavuşmuştu.” (Altıparmak, 1998, s.68) İzmir İktisat Kongresi, Türkiye Cumhuriyetinin gelecekte uygulayacağı ekonomi politikalarının ve yönetici sınıfların ekonomiye bakış açısının ne yönelimde olduğuna dair ipuçları veren ilk girişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra 1932'de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının uygulamaya konulacağı ve böylece ekonomide Devletçilik görüşünün egemen olacağı döneme kadar geçen sürede, ekonomik değişimlerin önemli uğraklarını şöyle sıralamak mümkündür: Lozan Barış Antlaşması, İzmir İktisat Kongresi, Emlak ve Eytam Bankasının kurulması, İş Bankasının Kurulması, Sanayi ve Maadin Bankasının kurulması, Teşvik-i Sanayi Kanununun çıkarılması, 1929 Buhranı. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu sonrası asker-bürokrat kadronun devlet aygıtıyla ekonomide oynadığı rolün de uğrakları olan bu konular, siyasi klığın sermaye sınıfı ve sermaye birikimi ile ilişkisinin de uğraklarıdır. Bu eserde, kurumsallaşma çabaları ve bu çabaları kısıtlayan veya kolaylaştıran durumlar tek tek mercek altına alınmıştır.

Kurumlaşmayı Zorlaştıran ve Sermaye Sınıfının Gelişimini Engelleyen Koşul:Lozan Barış Antlaşması

Marksist iktisat teorisine göre sermayenin seyri sermayenin temerküz oranıyla bağıntılıdır. Sermayenin temerküzü (az sayıda kişinin elinde toplanması) durumu Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş evresinde gerçekleşmemiştir. Sermaye birikimi müteşebbisler elinde temerküz etmemiş olsa da birikim belli bir zümrenin yani siyasi iktidarın, karakteri asker-bürokrat ve sivil-bürokrat kesimin elinde toplanmıştır. Sermayenin temerküz oranını serbest piyasa ekonomisinde belirleyen en önemli unsur dış ticaretin gelişkinlik düzeyidir. Türkiye Cumhuriyetinin kurucu unsurlarının dış ticarete yönelik kararlarını, sermaye sınıfının da dış ticaret politikasında sermaye birikimini kısıtlayan en önemli engel Lozan Barış Antlaşması olmuştur.

Lozan Barış Konferansı 11 Kasım 1922 – 24 Temmuz 1923 tarihleri arasında İsviçre'nin Lozan kentinde toplanan ve sonunda Lozan Barış Antlaşmasının imzalandığı konferanstır. Konferansa delege olarak İsmet İnönü, Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka katılmıştır. Lozan Barış Konferansının Türkiye iktisat tarihi açısından en önemli iki sonucu; yeni kurulan cumhuriyetin gümrük politikasının ve Osmanlı borçlarının karara bağlanması olmuştur. Her iki kararın da ulusallaşma sürecindeki ülkenin sermaye sınıfının oluşumuna ve sermaye birikimine tesiri doğrudandır. “Lozan Anlaşması imzalandığı zaman 70 milyon liralık dış ticaret açığı vardı. İhracatımızın ithalatı karşılama oranı %40 civarındaydı. Bir doların 180, bir sterlinin 801 kuruş olduğu 1923 yılında ülkenin dış ticareti yabancı bankalar aracılığıyla yürütülüyordu.” (Tokgöz, 2004, s.97) Bunun yanı sıra ülkede para-kambiyo sistemi henüz oturmamış ve para politikasını belirleyecek merkezi bir otorite oluşturulamamış olması dış ticarete gümrük uygulamalarını idare edebilecek kurumların olmadığına göstergesidir. Ancak 1930 yılında kurulan Gümrük ve Tekel Bakanlığıyla birlikte dış ticaret denetim altına alınabilmiş bu döneme kadar dış ticaret sürekli açık vermiştir. Türk sanayinin hala zayıf olması ve gayrimüslimlerin ekonomide oluşturduğu boşluğun düzeltilmesinin önündeki en büyük engellerden biri, Lozan Barış Antlaşmasının ithalat vergilerinin yükseltilmesini kısıtlayan hükümleri olduğunu söylemek mümkündür. Böylece “Lozan

Antlaşması, Türkiye'nin bağımsız bir gümrük politikası uygulamasını ve yerli sanayii dış rekabetten korumasını önlemiştir. 1923 - 1929 döneminde ithal mallarının yerli sanayii üzerinde olumsuz etkileri olmuştur.” (Altıparmak, 1998, s.73)

Teşvik-i Sanayi Kanunu (28 Mayıs 1927)

28 Mayıs 1927 tarihinde çıkarılan 1055 numaralı Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmadan önce ülkenin ekonomik gelişimini engelleyen siyasi, hukuki ve iktisadi birçok kısıtlar mevcuttu.

1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu ile 1913 yılı Teşvik-i Sanayi Kanunu Muvakkatı karşılaştırıldığında görülecektir ki son çıkarılan kanun ilk kanuna göre daha fazla teşvik ve destek içermektedir. Özel sanayi kuruluşlarına sağlanan bu destekler ile sermaye sınıfının birikimini hızlandırıcı önlemler alınması, iki teşvik kanunu arasında geçen 14 yıllık sürede sermaye sınıfının niteliksel olarak başarı gösteremediğinin ifadesidir. Lakin 1913-1915 Osmanlı Sanayi İstatistiklerinin 1917 yılında açıklanması ile Teşvik-i Sanayi Kanunundan 117 işletmenin yararlandığı görülmekteydi, birçok işletmenin de kanundan bihaber olduğu unutulmamalıdır. 1927 tarihli Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanan işletme sayısı ise 1932 yılında 1473 iken bu sayı, ekonomide Devletçilik politikalarının uygulanmasıyla birlikte 1939 yılında 1144'e düşmüştür. (Kasalak, 2012, s.75)

Teşvik-i Sanayi Kanunundan Faydalanan İşletmelerin Kuruluş Tarihine Göre Dağılımı

KURULUŞ YILI	İŞLETME SAYISI
<i>1923' den önce</i>	<i>341</i>
<i>1923</i>	<i>34</i>
<i>1924</i>	<i>63</i>
<i>1925</i>	<i>101</i>
<i>1926</i>	<i>141</i>
<i>1927</i>	<i>140</i>
<i>1928</i>	<i>157</i>
<i>1929</i>	<i>118</i>
<i>1930</i>	<i>106</i>
<i>1931</i>	<i>140</i>
<i>1932</i>	<i>88</i>
<i>Bilinmeyen</i>	<i>44</i>
TOPLAM	1473

KAYNAK: *Devlet İstatistik Enstitüsü DİE, Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı, (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1973), s. 166*

Fiiliyatta, Osmanlı İmparatorluğunun ekonomisini zapturapt altına alan Kapitülasyonların farklı bir isimle devamı niteliğinde olan Lozan Antlaşmasının Dış Ticarete getirdiği kısıtlamalar, siyasi iktidarın “Ulusal Sermaye” yaratması önünde de engeller oluşturuyordu. Ekonominin geneli hammadde üreten ve mamul mal satın alan bir görünümde iken bu Lozan Antlaşmasının hükümleri Türkiye'nin hammadde ihracını yasaklamaları, ithalat kotaları ve ithal gümrük vergilerini uygulamasını engellemekteydi. Bu şekilde zaten asker-bürokrat kesimin oluşturduğu sermaye sınıfının eksiklikleri ve 1927 yılına kadar sanayileşme ve kalkınma yönünde kayda değer başarı gösterememiş olması sonucu siyasi iktidar, sermaye sınıfına 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu ile büyük imkânlar sağlama girişiminde bulunmuştur. Lakin Devletçi/Korumacı dönemde devletin yardımına koştuğu ve zenginleşmesinin önünü açtığı belli bir zenginler zümresi Tek Parti iktidarının şemsiyesi altında birikimine devam edebilmiş, 1950'lerden sonra gelişen sanayi sermayesinin çekirdeğini oluşturmuştur.

1923-1932 YILLARI ARASINDA SERMAYE SINIFININ DURUMU

Osmanlı İmparatorluğunda kapitalizmin gelişimi ekonomik-siyasi anlamda, her ülkede olduğu gibi, köklü değişikliklerle paralel ilerlemiştir. Rejim meşruti monarşiye dönüşmüş lakin mutlak/devletçi iktidar anlayışı bürokrasinin merkezi eğiliminde köklü değişikliklere uğramamıştır. Bu ilişkiler yumağı 20. yüzyılın başlarında, II. Meşrutiyetin ilanı sonrası, İttihat ve Terakki Fırkasına da intikal etmiştir. Böylece geleneksel kurumsal ve idari yapının merkezi iktidar/devlet ilişkileri ayağı katı bir biçimde iktisadi alanda sürdürülmüş ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucu odağının asker-bürokrat kesime yaslanıyor olması dolayısıyla aynı katı iktidar anlayışı Cumhuriyet dönemine de sirayet etmiştir.

Kapitalist üretim ilişkilerinin Osmanlı İmparatorluğunda gelişim seyri, siyasi arenada iktidar perspektifi etrafında yoğunlaşırken iktisadi alanda ise gelişen sermaye sınıfının karakteri iktidardan etnik-kültürel açıdan farklılaşma göstermiştir. Bu durum yönetenler tarafından engellenmesi gereken “tehlike” olarak görülmüştür. Filhakika gelişen ulusalcılık akımı ve bu ideolojinin güçlenmesini sağlayan toplumsal olaylar ve olgular (II. Dünya Savaşı, Ulusların bağımsızlık talepleri, Avrupa kapitalizmi ile dünyanın geri kalanı arasındaki eşitsiz gelişim) sermaye birikimi sorununu da kronikleştirmiş ve sermaye sınıfının oluşumuna yapılan siyasi müdahalelerin altını doldurmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşuna kadar geçen sürede sermaye sınıfı ile iktidar ve bürokrasi arasında kurulan organik bağın, bunun yanı sıra Müslüman-Türk sermaye sınıfının ticari sermaye olarak tezahür ettiği evrede sermaye birikiminin fazla yol kat edemediğini belirtmiştik. Sermayenin millileştirilmesi süreci ile birlikte Cumhuriyetin kuruluşundan sonra da sermaye sınıfının kendi dar perspektifi ile Avrupa'nın ekonomide ağırlığının hissedildiği Türkiye'de hala ticari aracı rolünde olduğu ve bununla tatmin olduğu görülmektedir. Aracı rolünün yanı sıra kaynakları kıt olan iktidarın eteğinde ihaleler, teşvikler yoluyla beslendiği dar bir alan da bulunmaktadır. (Soylu ve Yaktı, 2014, s.368) Türkiye'nin kurucu unsuru olan Kemalist iktidarın kurumlaşma çabaları doğrudan doğruya sermaye sınıfı oluşturmaya yönelik girişimler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'de sermaye sınıfının gelişim biçiminin, kapitalizmin “rasyonalite” bakış açısından uzak olduğu görülmektedir. Rasyonellikten uzak olması şu nedenlere bağlanabilir:

- Siyasi İktidarın bürokratik kontrol mekanizmasını merkezileştirmek istemesi (Takrir-i Sükun Kanunu; Muhalefetlerin bastırılması; İş Bankası, Milli İktisat Bankası, Osmanlı İtibarı-ı Milli Bankası gibi sermaye kaynaklarının yahut ulusal bankaların siyasal iktidar etrafında oluşturulması vb.)
- Sermaye sınıfının dar görüşlü, yatırım eğilimi olmayan ve bu nedenle gelecek beklentileri minimum olan ya devlete sırtını dayamış, ya Avrupa sermayesine ticari aracılık yapmaktan memnun ya da kısa vadeli spekülasyon kazançlarına eğilim gösteren cılız karakterli olmasıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin Devletçilik politikalarının uygulanmaya başladığı döneme kadar yukarıda değinilen çarpık gelişim biçiminde de olsa sermaye sınıfı Cumhuriyetin ilk yıllarında nicel bir gelişim göstermiştir. İttihat ve Terakki Fırkası iktidarında olduğu gibi “ulusalcı” ilişkileri bir taraftan sürdürürken diğer taraftan da güçlü bir sermaye sınıfı oluşumunun tohumları atılmıştır. Bu tohumların yeşerme evresinin incelenmesi gerektiği aşikardır. Önceki bölümde ele alınan devletin kurumlaşma girişimlerinin ve devletin ekonomi politikalarının sermaye sınıfının gelişimi ve sermaye birikimi üzerine etkisini gözlemek için ele alınması gereken en önemli iki husus sermaye sınıfının faaliyet alanlarının ele alınması ve sermaye sınıfı ile asker-sivil bürokrasi arasındaki ilişkilerin ortaya konulmasıdır. İzmir

İktisat Kongresi sonrası sermaye sınıfının talepleri devletçe karşılanmaya çalışılmış, kurumlaşma girişimleri ile sermaye birikimine kaynak aktarılması sağlanmış, Şeker Yasası, Teşvik-i Sanayi Kanunu vb. hukuksal düzenlemelerle Lozan Ticaret Sözleşmelerinin olumsuz etkisini bertaraf edecek ulusal hamleler yapılmıştır.

İktidar ile Sermaye Sınıfı Arasındaki Etkileşim

İttihat ve Terakki Fırkası döneminde ilksel birikimini, mevcut sermaye sınıfının tasfiyesi üzerine kuran Ulusal Burjuvazi varlığını garanti altına alacak vaatleri, 1923 İzmir İktisat Kongresinde yeni rejimden sağlamıştır. Hatta yeni rejimin kurucu unsurları, “ulusal sermaye sınıfı” yaratma ideolojisi doğrultusunda, mevcut sermaye sınıfının farklı kesimlerine, bu sınıfın beklentilerinden daha fazlasını sunmaktan çekinmemiştir. Zaten mevcut sermaye sınıfının yapısının asker-bürokrat kesimlere meğilli oluşundan, monolitik yapı oluşturan Tek Parti iktidarı altında dönüşen sermaye sınıfıyla devlet bürokrasisin örtüştüğü en net alanın ekonomi olduğu görülecektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında oluşturulmaya çalışılan milli iktisat doktrini ve yerli burjuva sınıfı, sivil ve askeri bürokrasi içinden çıkmıştır. (Duman, 2007, s.45) Bu çift yönlü ilişki arasındaki açı, yani sermaye sınıfı ile devlet arasındaki açı gayrimüslimlerin ülkeyi terk etmesiyle birlikte kapanmış ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında asker-bürokrat kökenli iktidarın politik inisiyatifini güçlendirmiştir. Bir önceki bölümde incelenen, Anonim Şirketler nezdinde örgütlenen sermaye sınıfının Osmanlıda, ticaret sermayesi ve mali sermaye biçiminde gelişmesinin ve 1928 yılına kadar bu durumun güçlenerek devam etmesinin en önemli nedeni bürokrasi ile sermaye sınıfı arasındaki uyumla açıklanabilir. Devlet ile sermaye sınıfı arasındaki uyumun güçlenmesini sağlayan bazı koşullar, Cumhuriyet döneminde Kemalist iktidarın uygulamalarıyla beslenmiştir:

1- 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşmasının Ticaret Sözleşmesinde 5 yıl geçerli olacak Osmanlı Gümrük tariflerini Türkiye Cumhuriyetinin imzalaması, hem Kapitülasyonların devamı gibi etki yaratmış hem de ülkede dış ticarete tam liberal ekonominin oluşmasını sağlamıştır. Böylece dış ticaret sürekli açık vermiş, gümrük vergileri düşmüş, Türk Lirası altına bağlı ve serbestçe diğer dövizlerle değiştirilebilir durumda olmuştur. (Tokgöz, 2004, s.98) Bu durum sermaye sınıfının kaynaklarını (Şeker fabrikalarının kuruluşu sonrası kurucularının ithalata yönelmesi olayında olduğu gibi) yatırımlardan çok dış ticarete yöneltmesine neden olmuştur. Devletin 1927 Teşvik-i Sanayi Kanunu gibi kanunlarla sermaye sınıfına ayrıcalıklar tanınması ve ürün alım garantisi vermesi ile serbest piyasa ekonomisi az riskli yüksek spekülasyon kazanç alanına dönüşmüştür. Tüm bunların yanı sıra Lozan Anlaşması hükümlerinin getirdiği kısıtlar ile “hammadde ihraç edip mamul mal ithal eden bir ülke durumunda” olan ekonomide zaten ticaret sermayesi ve mali sermaye olarak varlığını koruyan sermaye sınıfının aracı rolü daha da pekişmiştir. Ve sermaye sınıfı sanayi sermaye sınıfı olarak değil ticari sermaye sınıfı olarak güçlenen konumundan memnun bir ruh haline gelmiştir.

2- Türkiye Cumhuriyetinin, İttihat ve Terakki geleneğine bağlı asker-sivil bürokrasisinin “Milli Sermaye Sınıfı yaratma” bakış açısı, yeni rejimin kurumlaşma çabalarıyla tam anlamıyla çakışmıştır. 1950'lere kadar sürecek olan ekonomik yatırımları finanse edecek kaynak yetersizliği sorunu bu çakışma ile çözülmeye çalışılmıştır. Bu çakışmayı kısaca şöyle açıklamak mümkündür: 1920'li yıllarda kurumlaşma çabaları doğrudan doğruya milli bir sermaye sınıfı yaratmaya yönelik girişimlerdir (İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması, Teşvik-i Sanayi Kanununun çıkarılması).

3- Diğer taraftan devlet, kendi bürokrat kadrosu içinden çıkan sermaye sınıfına birikim yaratması için önemli faaliyet alanları açmıştır. Başkent Ankara'ya taşınması ile birlikte Ankara merkezli büyük bir inşaat sektörü oluşmuş ve Tek Parti iktidarına yakın duran sermaye sınıfı inşaat sektöründen, müteahhitlikten büyük kazançlar sağlamıştır. Vehbi Koç Hayat Hikayem adlı eserinde bu hususa şöyle değinmektedir: “Atatürk'ün Ankara'yı başkent yapması şehre büyük bir canlılık getirdi. Bayındırlık ve yapı işleri başladı. Ben de bakkaliye, kösecilik ve hırdavat işlerini bıraktım, yapı malzemesi işine girdim.” (Koç, 1983, s.42)

4- Diğer bir husus etkin piyasa yaratmak için gerekli olan ulaşım sektörü sorunudur. Atatürk demiryolu yapımına büyük önem vermiş ve İttihat ve Terakki Fırkası döneminde savaşlar nedeniyle yarım bırakılan projeler hayata geçirilmiştir. Böylece siyasi iktidar çevresinde kümelenen sermaye sınıfına yeni birikim alanları açıldığı görülmektedir. Bürokrasi kökenli sermaye sınıfının bu alandaki faaliyetine dair Eskişehir Milletvekili Emin Sazak Vehbi Koç hakkında şöyle demektedir: “İnönü'nün

Başbakanlık döneminde Ankara-Kayseri demiryolu yapılırken, birkaç mühendis ile ortak olup, demiryolu müteahhitliğine başlıyor, büyük paralar kazanıyor.” (Koç, 1983, s.49). Çünkü devletin, inşaatı ve ulaşımı birçok hallerde bizzat devlet eliyle değil, ihale yolu ile gene özel sektöre yaptırma yönetimini benimsediği görülmektedir. (TTOT, 1966, s.65)

5- Milli Sermaye Sınıfı yaratmanın üçüncü etkileşim alanını ise bankacılık sektörü, madenler ve inhisarlar sistemi oluşturmaktadır. 12 Mart 1925 tarihinde 608 sayılı “Maden Nizamnamesinin Tadiline Dair Kanun” adıyla çıkarılan kanunda madenlerin ya bizzat devlet tarafından ya da devlet ve özel sektörün katıldığı ortaklıklarca işletileceği belirtilmektedir. Ayrıca kanun bu amaçla kurulacak işletmelerin sermayesinin yarısından fazlasının Türk tabiiyetine ait olmasını şart koşarak ulusal sermaye sınıfı için oldukça kazançlı yeni fırsatlar sunmuştur. (Soral, 1974, s.11) Bürokrasi ile köklü bağı olan, hatta geçmişi bürokrasiye dayanan ikinci kuşak sermaye sınıfına kaynak tahsis eden diğer bir sektör de İnhisarlar (Tekeller) olmuştur. Osmanlı İmparatorluğunda devletin temel gereksinimlerini karşılamaya yönelik olarak kritik faaliyet alanlarında kurulan İnhisarlar devletin önemli gelir kaynağıydı. “Türkiye’de, kanunlar aracılığı ile bazı kuruluşlara, bir malın üretimini, satışını, ithalini, ihracını, işlenmesini bunlardan hepsi veya birkaçı üzerinde kurulan idari-yasal inhisar, devlete gelir sağlamak amacıyla mali inhisar ve yurt içinde üretimi yapılamayan ya da az miktarda bulunan ürünlerin ithalat karını devlete bırakılması, yurt içindeki inhisarları ve sermayeyi korumak amacıyla kurulan dış ticaret inhisarı olmak üzere üç tür inhisar sistemi kuruldu.” (Demirbilek, 2012, s.204) Cumhuriyet döneminde inhisarların çoğu Tek Parti iktidarı yanlısı sermaye sınıfına tanınan imtiyaz hakları ile işletilmiş ve bürokrasi tarafından İnhisarlar çıkar amaçlarına yönelik istismarlara maruz kalmıştır.

DEVLETÇİLİK DÖNEMİ VE ULUS DEVLETİN MERKEZİLEŞMESİ

Türkiye’de Devletçilik, literatürde 1950 yılına diğer bir deyişle çok partili sisteme geçişin başlangıcına kadar geçen süre olarak tahayyül edilse de burada devletçilik 1933-1939 arası dönem olarak ele alınacaktır. Bu çalışmadaki yaklaşım, iktisat literatürünün yaklaşımı reddetmek olarak okunmamalıdır. Ekonomide devletçilik, tahayyül edildiği gibi 1940’ların sonlarına kadar sürmüştür ve bu açıdan devletçilik, bu bölümde ayrı ayrı ele alınan iki alt bölümü de kapsamaktadır. Bu çalışmada, 1939’a kadar devletçilikte bahsedilmesinin nedeni, II. Dünya Savaşının başladığı 1939 yılından itibaren yine bir devletçi ekonomi uygulaması biçimi olan “*Savaş Ekonomisi*” politikalarının lineer/beklenen ekonomi politikalarında meydana getirdiği yönelim farklılıklarına dikkat çekmektir.

1932-1939 YILLARI ARASINDA EKONOMİNİN GENEL YAPISI

Türkiye ekonomisi 1929 Buhranına cılız, beklenen yatırımları gerçekleştirmekten uzak bir sermaye sınıfı ile yakalanmıştır. Sermaye sınıfının durumunun yanı sıra hem Lozan Antlaşmasının Ticaret Sözleşmesinin getirdiği kısıtlar hem de ülkede hüküm süren “Ulusalcılık” anlayışının yarattığı tedirginlikten dolayı yabancı sermaye yatırımlarının gerçekleşmemesi neticesinde ulusal kalkınmayı sağlayacak kaynaklar yetersiz kalmıştır. Kaldı ki, sanayileşme için gerekli finans kaynakları yaratacak ekonomik koşullar da 1930’ların konjonktüründe zorlaşmaktaydı. Müdahaleci ekonomi politikaları uygulamaları 1929 Buhranının etkisini gidermek üzere birçok gelişmiş ülkede devreye sokulmaya başlanmıştır. ABD Başkanı Franklin Roosevelt, işsizlik ve yoksulluğu azaltmak ve ekonomiyi rahatlatmak amacıyla finansal sistemi reforme edecek ve devlet müdahaleciliğine yaslanan, “New Deal” (Yeni Düzen) adlı korumacı ekonomi programlarını 1933 yılında uygulamaya koyacaktı. 1929 Buhranı, Türkiye’nin ithalat ve ihracat ilişkilerinde önemli yer tutan Avrupa ekonomilerini de etkilemiş ve bu etkiler, ülkeleri korumacı politikalar izlemeye zorlamıştı.

1923-1930 yılları arasında sermaye sınıfına oldukça geniş imkânlar tanıyan devlet, hem sermaye birikiminin yeter derece beklentileri karşılamaması hem de rejimin kurumsallaşmanın hızlanmasının ve ekonomik merkezileşmesinin önünün açılması sonucu, kendi ulusal dinamiklerini kullanacağı ve ulusal sanayileşme hamlesini yaratacağı ekonomi politikalarını yürürlüğe koymuştur. Ayrıca bu politikaların II. Dünya Savaşı’na kadar istikrarlı biçimde uygulandığını söylemek mümkündür. 1930’ların başlarında oluşan koşullar içinde siyasi, ekonomik bağlamı daha sık gündeme getirilen devletçilik modeline geçilmiştir. Hala CHP programında yer alan ve dönemsel ekonomi politikasının genel biçimi olması gereken “Devletçilik”, 10 Mayıs 1931’de CHP Programına dâhil edilmiş ve 5 Şubat 1937 tarihinde 2.

Maddede yapılan değişiklikle Anayasanın temel ilkelerinden biri olarak mutlaklaştırılmıştır. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının (BBYSP) yürürlüğe konması, satın alma yoluyla yabancı teşebbüslerin millileştirmesi, dış ticaret faaliyetlerinde sıkı denetimler bu dönemde Devletçiliğin ön plana çıkan öğeleri olmuştur. Dönemin ekonomik yapısını daha net anlamak adına, Devletçiliğin nüfus ettiği ve yoğunlaştığı alt ve üstyapı ilişkilerini tanımlamak gerekmektedir:

- İç piyasanın yapısı ve devletçiliğin sektörel etkisi
- Dış ticaret ilişkilerindeki değişimler
- Kurumsal yapıdaki gelişimler
- Devletçiliğin siyasası

Dünya Savaşı sonunda yaşanan yıkım ve mali gerginlikle birlikte kapitalist ülkelerde geçerli para sistemi olan Altın-Sikke yerini kâğıt paralara, diğer bir deyişle paranın değerinin altına göre saptandığı Altın-Külçe Sistemine bırakmış ve bu sistem 1944'te uygulanacak olan Bretton Woods Sistemine kadar piyasalarında varlığını sürdürmüştür. Türkiye'de cumhuriyetin ilanının hemen ardından, yürürlükte olan altın ve gümüş paraların 1924'te ve 1925'te çıkarılan 411 ve 624 sayılı yasalarla yürürlükten kaldırıldığı görülmektedir. Savaş sonrası uluslararası ödeme ilişkilerine uyum olarak düşünülebilecek bu adıma rağmen Türkiye'de 1930'a kadar para otoritesi oluşturulmamış ve dolayısıyla para politikalarının uygulanması mümkün olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğundan kalan evrak-ı nakdiyeler 1927 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 11 Haziran 1930'da Merkez Bankası'nın kurulmasıyla birlikte para otoritesi de kurumlaşmış lakin tutarlı bir para politikasının 1958 yılına kadar uygulanmadığı görülmektedir. Zaten Savaş Ekonomisi başlığında görüleceği üzere, para politikası uygulanmaması ve savaşın finansmanının para basmayla karşılanmaya çalışılması II. Dünya savaşı koşullarında enflasyonun hızla yükselmesine neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin banknot ihraç edecek altyapısı ancak 1958 yılında Banknot Matbaasının kurulmasıyla oluşturulabilmiştir. Bu minvalde, banknot basmanın maliyeti ve yabancı ülkelerde banknot bastırılması zorunluluğundan dolayı 1930'dan itibaren Devletçi dönemde enflasyona doğrudan müdahalede bulunulamamıştır. Devletçilik döneminde bu nedenle "sıkı para politikasından söz etmek mümkün görünmemektedir; çünkü para politikasından söz etmek mümkün değildir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Özel sermayenin oluşumunda kamu kaynaklarının etkili olduğu söylenebilir. Osmanlı döneminde olduğu gibi cumhuriyetin ilk yıllarında da özel sektör güçlü değildi. Türkiye'de güçlü ve köklü sanayi işletmeleri bulunmamaktaydı. Sermaye ile kamu otoritesi arasındaki ilişki sermaye sınıfının oluşmasında etkili olmuştur. Osmanlı döneminde de cumhuriyet döneminde de siyasi ve ekonomik yeniden yapılanmanın geriliminde ortaya çıkan keskin iktidar savaşları sermaye oluşumunda kutuplaşmaları getirmiştir. Sanayi devrimi ile ülkede el emeğine dayalı ürünlerin rekabet şansını yitirmesi Türk dışı unsurların uluslaşması bilincini getirmiştir. Bu durum ticaretin yabancı unsurlar elinde olan kısmının gitmesine neden olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, özel sermayenin güçlenmesi kamu kaynaklarına yakınlığa bağlı olarak sağlanabilmiştir. Kamu kaynakları sanayi kuruluşlarında yatırım için kullanılmıştır. Bu durum yerli sanayiye kurtarma, esnafı yeniden teşkilatlandırma gibi amaçlar içeriyordu.

Cumhuriyetin ilk yıllarında devlet desteği ile Türk müteşebbisler meydana getirme çabası devam ettirilmiştir. Osmanlı'da burjuva sınıfını, gayri Müslimler (Ermeni, Yahudi, Rumlar) teşkil ederken, Cumhuriyet döneminde, bunların yerine devlet menşei milli bir burjuva yaratılmaya çalışılmıştır. Bu türevi sınıf, çıkarsal ilişkilerin devamı için iktidarla sürekli organik bir ilişki içinde bulunma ihtiyacı hissetmiştir."

Devlet ve sermaye sınıfı arasındaki etkileşimden söz edildiğinde, etkileşimin yönünden söz etmek bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkileşim iki yönlüdür,

a) Devletten sermaye sınıfına doğru oluşan yön

Devletten sermaye sınıfına doğru oluşan yönleri üç madde halinde sıraladık. Üçüncü maddenin son etkileşim alanı ise bankacılık sektöründe ortaya çıkmaktadır. Hem Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem de Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında "Ulusal Sermaye sınıfı yaratma" girişiminin yegane eksikliği sermaye sınıfına birikim sağlayacak yatırımların finanse edilmesine yönelik kaynakların

yetersiz olmasıdır. Tek Parti iktidarı, her açıdan kendini rahatsız eden kaynak yetersizliği sorununu sermaye sınıfına destek olacak mali kuruluşlar oluşturarak gidermeye çalışmıştır.

Belli sektörlerde kredi sağlamak amacıyla kurulan İş Bankası, Sanayi ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası bu amaçlar doğrultusunda oluşturulan mali kuruluşlardır. Fakat ülkede bağımsız bir sermaye sınıfının olmaması, bu mali kuruluşlarda egemenliğin asker-bürokrat kökenli iktidar yanlısı kişilerce sürdürülmesi sonucunu doğurmuştur. Siyasal iktidar çerçevesinde gelişim gösteren ve 1930'a kadar geçen sürede ticaret sermayesi ve toprak sahipleri tarafından kurulan bankalar, uğraşı alanları açısından üç ana gruba ayrılabilir. (Okyar [Ed.], 1973, s.472)

(i) Tarım kredisi veren bankalar (*Milli Aydın Bankası, Manisa Bağcılar Bankası, Akşehir Tütüncüler Bankası, Eskişehir Çiftçi Bankası, Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası vb.*);

(ii) Ticari kredi veren bankalar (*Konya İktisad-i Milli Bankası, Konya Türk Ticaret Bankası, Konya Ahali Bankası, Adapazarı İslam Ticaret Bankası, Karaman Milli Bankası, Akşehir Bankası, Eskişehir Bankası, Adapazarı Emniyet Bankası, Afyonkarahisar Terakki-i Servet Bankası, Kocaeli Halk İktisat Bankası, Nevşehir Bankası, Denizli İktisat Bankası, Akseki Ticaret Bankası, Ermenek Ahali Bankası, Şarki Karaağaç Bankası, El'aziz İktisat Bankası, Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası, Mersin Ticaret Bankası, Kastamonu Bankası vb.*);

(iii) Esnaf ve belirli meslek gruplarına kredi veren bankalar (*İstanbul Küçük İkrizat Sandığı – Gayrimüslimlere kredi vermektedir-, İstanbul Esnaf Bankası, İzmir Esnaf ve Ahali Bankası*). Bunların içinde siyasi iktidara muhalif konumda olan Konya İktisad-i Milli Bankası, Konya Ahali Bankası, Karaman Çiftçi Bankası gibi bankalar siyasi iktidarcı bastırılmış, CHP iktidarının istemi dışında gelişen sermaye sınıfı kesimlerinin iktisadi gelişimine kesinlikle izin verilmemiştir.

b) Sermaye sınıfından devlete doğru oluşan yön

Sermaye sınıfı ile devlet arasındaki etkileşimin, sermaye sınıfından devlete doğru olan yönü ise daha kapsamlı bir yöndür. Türkiye'de 1920'li yıllarda sermaye sınıfının gelişiminde çeşitli farklı sosyo-ekonomik faktörlerin yer aldığını söylemek mümkündür:

- a) Asker-bürokrat kökenli burjuvazinin önemli bir kesim oluşturduğu özel teşebbüsün güvenle sırtını dayayacağı bir devlet vücuda gelmiştir.
- b) Sermayenin Birinci Millileştirilmesi süreci sonunda yabancı sermaye bağlantılarını kuran gayrimüslimlerin gitmesiyle alanında uzmanlaşmış teknik kadroların eksikliği devlet sektörlerinde yetişen yetkin kişilerin sermaye sınıfınca devşirilmesiyle giderilmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak Türkiye'de sermaye birikiminin genel değerlendirmesi şöyledir;

- Türkiye, kapitalist üretim koşullarına Avrupa ülkeleriyle eşzamanlı geçmedi,
- Geç kapitalistleşen ülkelerin yaşadığı ekonomik sorunları yaşadı.
- Sorunların en önemlisi, üretim ilişkilerinin gelişmesinin motoru olan sermaye birikimi olmuştur.
- Sermaye birikimi, özellikle geç kapitalistleşen ülkelerde, sermaye sınıfı ile devlet arasında sıkışan etkileşim olarak okunabilir.
- 1913-1915 dönemi Osmanlı sanayi istatistiklerine bakıldığında, Döneminde hammadde ihraç eden ve mamul mal ithal eden bir ülke görünümündeki Osmanlı ekonomisi, geç kapitalistleşen bir ülkenin sanayileşmiş ülkelerin hammadde deposuna dönüştüğünün de dışı vurumudur.
- Diğer taraftan sermaye sınıfı Türk-Müslüman tüccar, toprak sahipliği ve Azınlık ticaret burjuvazisi olarak gelişmiş, uluslaşma ideolojisi neticesinde Azınlık ticaret burjuvazisine karşı Sermayenin Birinci Millileştirilmesi evresi tamamlanmıştır.
- Bu dönemde devlet ile "II. Kuşak" olarak kavramsallaştırdığımız ve asker-bürokrat kökenli Müslüman-Türk sermaye sınıfının çıkarlarının bir bütün olduğunu görmekteyiz. I. Kuşak Azınlık Sermaye Sınıfına karşı anonim şirketler halinde örgütlenen ve siyasi otoriteyi arkasına alan asker-sivil bürokrat II. Kuşak sermaye sınıfının varlığı kapitalizmin gelişim durumundan oldukça uzaktır.

- Çünkü varlığını serbest piyasa, rekabet ve rasyonalite dinamiklerine değil devletin sağladığı tepeden inme ekonomi politikalarına borçludur.
- Sermaye birikimi ve üretici güçlerin gelişimi bizzat, kendinden başkasının gelişimine olanak tanımayacak şekilde engellenmiştir.
- Böylece devletle kurduğu ilişkilerle beslenen, uzun vadede kalkınma ve yatırım perspektifi olmayan, kısa sürede spekülâtif kazançlarla yetinen, gelecek perspektifinden uzak bir sermaye sınıfı profili oluşmuş ve ekonomi politikaları bu sermaye sınıfı çıkarları lehine sürmüştür.
- Ekonominin, özelde de sermaye sınıfına dair bu sorunların 1923'te kurulan Cumhuriyet rejimine olduğu gibi intikal ettiği görülmektedir.
- Kurtuluş Savaşı dönemine kadar sermayenin etnik dağılımının, Ergil Doğu'nu araştırmasından yola çıkarak
 - %15 Türk,
 - %50 Rum,
 - %20 Ermeni,
 - %5 Yahudi,
 - %10 Yabancı şeklinde dağılmıştır.
- Savaş Ekonomisi döneminde sermaye birikimini hızlandıran ve III. Kuşak Sermaye Sınıfının tarih sahnesine çıkışının koşullarını hazırlayan en önemli iki olayın 12 Kasım 1942 tarihli Varlık Vergisi Kanunu ve 7 Haziran 1943 tarihli Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu olduğunu söylenebilir.
- Sermaye sınıfının oluşumunda, sermaye birikim sürecinde, Osmanlı imparatorluğunun son dönemi ile Cumhuriyetin ilk yıllarında, devletin önemli bir ekonomik aktör olduğu hipotezimiz doğrulanmıştır.
- 1980'li yıllarda başlayan dışa açılma sürecine kadar sermaye sınıfı, devletin gölgesinde yaşamını sürdürmeyi varlığının yegâne oluşu olarak kabullenmiştir.
- Sermaye sınıfı ile devlet arasındaki resmi ya da gayri resmi ilişkiler kimi zaman kavramlaştırma, kimi zaman soyutlama, kimi zaman dönemleştirme biçiminde; fakat her biri değişimin kendi dinamiklerinden iktisadi sonuçlar çıkarılarak ortaya konmuştur. Kamu kaynakları özel sermayenin gelişmesi için kullanılmıştır. Bu ifade literatür taramasında da gözlenmiştir. Yukarıdaki başlıklarda "Devlet ile Sermaye Sınıfı İlişkileri" ayrıntılı olarak anlatılmaktadır.

Yalova Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 9, Sayı 19, Ekim

KAYNAKÇA

Altıparmak, AYTEKİN. “Türkiye’de Cumhuriyetin İlk Yıllarında Mütешеbbis Sınıfının Gelişimi”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt-Sayı: 1-1, Ocak 1998, ss. 65-88

Batmaz, E. Şükrü, Kudret Emiroğlu ve Süha Ünsal. **İnşaatçıların Tarihi**, İstanbul: Türkiye Mütעהahhitler Birliği Yayını, 2006

Bilgili, Yüksel. **Karşılaştırmalı İktisat Okulları**, İstanbul: İkinci Sayfa Yayınları, 2012

Demirbilek, Sinan. “Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Cilt-Sayı: XII-24, 2012, ss. 203-232

Ertem, Cemil. “Türkiye’de Zenginliğin Kaynakları”, Kasalak, Kadir. “Teşvik-i Sanayi Kanunları ve Türkiye’de Sanayileşmeye Etkileri”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 27, Aralık 2012, ss. 65-79.

Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012

Keyder, Çağlar. **Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1993

Koç, Vehbi. **Hayat Hikayem**, İstanbul: Oto Koç Yayınları, 1983.

Marx, Karl ve Friedrich Engels. **Komünist Parti Manifestosu**, Çeviren: Rekin Teksoy, İstanbul: Oğlak Yayınları, 2005

Okyar, Osman (Ed.). **Türkiye İktisat Tarihi Semineri (Metinler-Tartışmalar)**, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1975

Şenalp, M. Gürsan ve Örsan Şenalp. “Türkiye’de Devlet ve Burjuvazi”, **Memleket Siyaset Yönetim**, Cilt-Sayı: 3-8, Ağustos 2008, ss. 63-99

Tabakoğlu, Ahmet. **Türk İktisat Tarihi**, İstanbul: Dergah Yay, 1986.

Türkiye Ticaret Odaları Tebliği. **Türkiye’de Özel Sektör ve Kalkınma**, Ankara: Ticaret Borsaları Birliği Yayınları, 1966.

Tokgöz, Erdiñç. **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2004

Soylu, Perihan Ü. Ve Özlem Yaktı. “Devletçiliğe Yönelmede Bir Köşe Taşı: Birinci Beş Yıllık Sanayî Planı”, Duman, M. Zeki. “Türkiye’de Burjuva Sınıfının Sosyal Profili”, **Sosyo-Ekonomi Dergisi**, Sayı: 1, Ocak-Haziran 2007, ss. 33-46.

Soral, Erdoğan. **Özel Kesimde Türk Müteşebbisleri**, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları, 1974

Yılmaz, Sema. “Sermaye Birikim Modelleri Çerçevesinde Türkiye’de Sermaye Birikimi Sorunu”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2004

İnternet Kaynakları

<http://birdeburadandinleyin.blogspot.com.tr/2012/09/turkiyede-zenginligin-kaynaklar-cemil.html>

[20.05.2014]

<http://www.historystudies.net/OncekiSayilarDetay.aspx?Sayi=Volume%204%20Issue%201>,

[10.06.2014]

Kurum Kaynakları

Devlet İstatistik Enstitüsü DİE, **Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişiminin 50 Yılı**, (Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, 1973), s. 166

Pehlivan, Ö., (2014), Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilen “Türkiye’de Sermaye Sınıfının Oluşumu” konulu eserden yararlanılmıştır.

Yalova Üniversitesi Öğrencilerinin Üniversite Yaşam Kalitesi Algılarının Değerlendirilmesi¹

Makale Gönderim Tarihi:
09.11.2019

Makale Kabul Tarihi:
25.11.2019

Elif YÜKSEL OKTAY²
<https://orcid.org/0000-0002-6273-6633>
Kutluğ Kağan KARAHAN³
<https://orcid.org/0000-0002-9811-6613>
Yusuf Ziya YILDIRIM⁴
<https://orcid.org/0000-0002-5241-3056>
Abdullah Selim DOĞAN⁵
<https://orcid.org/0000-0003-3844-3280>

ÖZET

Yaşam kalitesi çağımızın popüler başlıklarından biridir. Yıllar boyunca iktisatçılar, doktorlar, hemşireler, sosyologlar ve daha birçok akademisyen tarafından tartışılan kavram; son yıllarda sosyal politikacıların ilgi alanına dâhil olmuştur. Toplumun hem sahip oldukları olanaklar ve kaynaklar hem de bireylerin yaşadıkları hayata dair algıları üzerinden analiz etmeye yarayan yaşam kalitesi anlayışı gün geçtikçe daha fazla ülkenin ve uluslararası kuruluşun sosyal politika hedefi haline gelmektedir. Okullar toplumların geleceklerinin yazıldıkları yerlerdir. Özellikle üniversiteler geleceğin liderlerini yetiştiren kurumlardır. Toplumun refahı için bu kadar kilit durumda olan bir kurumun yaşam kalitesi araştırmalarının konusu olması sürpriz değildir. Yarının toplumunun kalitesi ancak bugünün üniversitelerinin yaşam kalitesi ile sağlanabilir. Ayrıca bu yaşam kalitesi salt bilgi paylaşımı sürecini değil, öğrencinin üniversiteye dair tüm tecrübelerini kapsamaktadır. Üniversite yaşam kalitesinin yükseltilmesi mutlu, huzurlu ve umutlu gençler anlamına gelmektedir. 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Türkiye'de üniversitelerde eğitim gören öğrenci sayısı 7.198.987 şeklindedir (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Yeni açılan üniversiteler Türkiye'deki öğrenci sayısının artmasını sağlarlarken, ekonomik problemler, fiziksel eksiklikler, öğretim elemanı sıkıntısı başta olmak üzere bir çok sorunla boğuşmaktadırlar. Bu sorunlar bu üniversitelerde eğitim gören öğrencilerin yaşam kalitesini de etkilemektedir. Bu çalışmada yaşam kalitesi kavramı ele alınarak, 2008 yılında kurulan ve öğrenci sayısı hızlı bir şekilde artan Yalova Üniversitesi öğrencilerinin yaşam kalitesine ilişkin algılarının ortaya konulması amaçlanmaktadır. Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeğinin kullanıldığı çalışmada, kullanılmış, örneklem seçilirken tabakalama yöntemi kullanılmış ve 2016-2017 eğitim-öğretim yılında Yalova Üniversitesi'nde eğitim gören öğrencilerin %8'i anketi doldurmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Yaşam kalitesi, eğitim kalitesi, üniversite yaşam kalitesi, Yalova Üniversitesi

The Evaluation of Yalova University Students' Perception about the Quality of College Life

ABSTRACT

Quality of Life is one of the popular titles of today. For decades it has been studied by economists, doctors, nurses, sociologists and more but lately the concept is now in the interest of social politicians. The concept of the quality of life, which is used for analyzing society by both the facilities and resources and individuals' perception of their lives, is becoming more and more countries' and international organizations' social policy target.

Schools are where societies' futures written. Especially, universities are the institutions raising the leaders of future societies. It's not a surprise that a foundation so crucial for the wellbeing of society is being the topic for quality of life research. The quality of tomorrow can only be achieved by today's quality of college life. Besides this quality does not only consist the sole process of sharing knowledge but all experiences of a student about the university. Raising quality of college life means happy, peaceful and hopeful youths.

¹ 04-06 Ekim 2018 tarihlerinde Zonguldak'ta düzenlenen 19. Çalışma Ekonomisi Ve Endüstri. İlişkileri Kongresi'nde de sunulan çalışma Yalova Üniversitesi tarafından desteklenen 2015/BAP/114 numaralı Projenin uygulama kısmıdır.

² Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Eko. Ve End. İlişk. Bölümü, elifsel@gmail.com

³ Araştırma Görevlisi, Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Eko. Ve End. İlişk. Bölümü, kkagankarahan@gmail.com

⁴ Araştırma Görevlisi, Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Eko. Ve End. İlişk. Bölümü, yusufziya.yildirim@gmail.com

⁵ Araştırma Görevlisi, Yalova Üniversitesi, İ.İ.B.F., Çalışma Eko. Ve End. İlişk. Bölümü, abdullahselim@gmail.com

This context reveals the importance of the quality of college life research. Turkey has taken great strides in a short time in increasing the prevalence of universities. The number of students at universities in Turkey in 2016-2017 academic year is 7.198.987 (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). While the newly established universities increase the number of students in Turkey, they are confronted with many problems, like physical deficiencies and especially the lack of teaching staff. These problems also affect the life quality of students at these universities. Yalova University is also one of the newly established universities. Despite being established in 2008, the number of its students is rapidly increasing. With this study, it is aimed to reveal the perceptions of Yalova University students about their quality of life. The Quality of College Life Scale is used for this study and the questions have been sent to the students of Yalova University as a 5 point likert scale. Stratification is used on choosing the sample and % 10 of the current students has been reached.

Keywords: Quality of Life, Education Quality, Quality of College Life, Yalova University

Giriş

Son yıllarda önemi daha çok anlaşılmış bir kavram olan yaşam kalitesi araştırmaları tüm hızıyla devam etmektedir. Her ne kadar geçmişi çok eskilere dayanmayan bir kavram olsa da konuya ilişkin literatür, bu konuda yapılan çalışmalarla gittikçe zenginleşmektedir. Bu çalışmalara ilginin artmasının belki de en önemli nedeni birçok ülkenin ve uluslararası kuruluşun daha kaliteli bir yaşam hedefini ön plana almalarıdır.

Birçok bilim dalının ilgisini çeken yaşam kalitesi konusu toplumların refah seviyesiyle ilgili olduğundan sosyal politikanın çalışma alanına girmektedir. Gerçekten de sosyal politikanın temel hedefi olan herkes için insan onuruna yakışır bir yaşam seviyesine ulaşılması toplumsal yaşam kalitesinin yükseltilmesiyle gerçekleşir. Artık günümüzde yaşam kalitesi kavramının sosyal politikanın ayrılmaz bir parçası olduğu ve sosyal politikacıların konuyla daha çok ilgilenmesi gerektiği sık sık dile getirilmeye başlanmıştır. Toplumun yaşam kalitesini yükseltmek için uygulanan sosyal politikalar ülkeden ülkeye farklılıklar gösterirken, kaliteli bir yaşamın nasıl olduğuna ilişkin algı toplumdan topluma farklılıklar gösterir. Yaşam kalitesini arttırmaya ilişkin uygulanacak politikaların tespit edilmesinde insanların mevcut yaşamlarını nasıl algıladıkları büyük bir önem taşır. Bu nedenle yaşam kalitesini yükseltmeyi amaçlayan politikalara toplumun beklentileri ve duyguları da dahil edilmelidir. Bu durum da karar alma sürecine herkesi dahil etmek anlamına geleceğinden daha demokratik bir ortamın oluşmasına yol açacaktır.

Yaşam kalitesi bir durum değil bir süreçtir. Bu sürecin devamlılığının sağlanması ise ancak eğitimle mümkün olur. Yarının kaliteli toplumuna ancak bugün kaliteli bir eğitim verilerek ulaşılabilir. İyi bir eğitim bireylerin gelecekte refah seviyelerinin artmasında önemli bir faktördür. Eğitimin verildiği kurumlardaki yaşam kalitesi bu bağlamda çok önemlidir. Okulların yaşam kalitesini arttırmak demek, nüfusunun çoğunluğunun yaşam kalitesini bugünden arttırmak demektir. Özellikle gerek kişilerin meslek sahibi olmalarını sağlayan gerekse de bilim, sanat ve kültürün gelişmesini sağlayarak ülkelerin refah seviyesinin artmasında önemli rol oynayan kurumlardan olan üniversitelerin yaşam kalitesi çok önemlidir.

Türkiye'de üniversite sayısı son yıllarda yeni kurulan üniversitelerle beraber artmıştır. 2016-2017 eğitim-öğretim döneminde toplam 183 üniversite vardır (https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekogretimIstatistikleri/2017/2017_T107.pdf). Bu üniversitelerde eğitim gören öğrenci sayısı 7.198.987'du⁶ (<https://istatistik.yok.gov.tr/>). Üniversitelerin verdiği eğitimin

⁶ 2019-2020 yılında hem üniversite sayısı hem de öğrenci sayısı o döneme göre artmış, üniversite sayısı vakıf meslek yüksek okulları dahil 207, öğrenci sayısı ise 2077.740.502 şeklinde gerçekleşmiştir (<https://istatistik.yok.gov.tr/>).

yanı sıra yaşam kaliteleri öğrencilerin dolayısıyla toplumların gelecekteki refah seviyelerinde belirleyici olacağından bu konudaki eksikliklerin saptanarak düzeltilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

1.Çalışmanın Konusu Ve Önemi

Çalışmanın konusu yaşam kalitesidir. Buna ilişkin yapılan araştırmanın konusu, Yalova Üniversitesi öğrencilerinin yaşam kalitesi algısıdır. Yalova Üniversitesi öğrencilerinin genel üniversite yaşam kalitelerinin ölçülmesi, bunu yaparken öğrencilerin üniversite yaşamlarının hangi alanlarında kendilerini daha memnun hissettikleri, üniversite yaşam kalitesinin öğrencilerin demografik özellikleri tarafından etkilenip etkilenmedikleri ve üniversite yaşam kalitesinin öğrencilerin genel yaşam kalitesi, yaşam doyumu ve üniversite ile özdeşleşme üzerinde ne kadar etkisi olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yalova Üniversitesi, Türkiye'nin son yıllarda yapmış olduğu üniversitelileşme atağının bir meyvesi olarak yeni kurulmuş bir üniversitedir. Türkiye genelinde de kendisi gibi yeni kurulmuş ve eksikleri olan pek çok üniversite vardır. Bu üniversiteler öğrencilerin beklentilerini ve üniversite yaşamlarını nasıl algıladıklarını kendi çabalarıyla anlamaya çalışmaktadır. Bu çalışma tüm dünyada ve Türkiye'de geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış ölçeklere dayanarak, yeni kurulmuş üniversitelere bir yol gösterebilecek konumdadır. Ayrıca bu çalışmada ortaya çıkan sorunlar aynı zamanda öğrencilerimizin bizden beklentilerini ortaya koyacaktır. Onların beklentilerini karşılamaya yönelik atılacak adımlar yarının Türkiye'sine giden yolda koyulacak taşlar anlamına gelmektedir.

2.Çalışmanın Amacı

Bu çalışma ile amaçlanan Türkiye'de henüz yerleşmemiş olan eğitimde yaşam kalitesi anlayışını üniversite özelinde ve Yalova Üniversitesi örneğinde incelemektir. Yazında bugüne kadar yapılan çalışmalar genellikle akademisyen odaklı olmuştur. Elbette akademisyenler açısından yaşam kalitesi üniversitenin olmazsa olmazıdır. Öğrenci yaşam kalitesi açısından düşünüldüğünde dahi öğretim üyeleri ve öğrencilerin kader ortağı olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Ancak üniversitelerin öncelikli varlık sebebi, tabiri caiz ise üniversitelerin asıl sahibi öğrencilerdir. Eğitimde kaliteyi arıyorsak öğrencilerin beklentilerine göre şekil vermek şarttır. Ayrıca daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin yeni üniversiteleri, yeni olmanın getirdiği pek çok sorunla boğuşmaktadır. Bu nedenle bu çalışma Yalova Üniversitesi öğrencilerinin üniversite yaşamlarını nasıl algıladıklarını ve nerede eksik hissettiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bunu yaparken de üniversite yaşam kalitesinin öğrencilerin hayatlarının diğer kesimlerine ne kadar etki ettiğini tespit etmeyi ummaktadır. Böylece öncelikle kendi üniversitemizin öğrencilerinin sorunlarına daha etkin çözümler üretebilmek hem de ortak sorunları paylaşan diğer üniversitelere bir örnek olmak umuduyla bu çalışmaya başlanılmıştır.

3.Çalışmada Kullanılan Yöntem Ve Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızın amacına ulaşabilmek için Sirgy vd. (2007) tarafından geliştirilen ve Kangal (2009) tarafından Türkiye'ye uyarlanan Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeği (ÜYKÖ) gözden geçirilerek Yalova Üniversitesi'ne uygulanabilir hale getirilmiştir.

Çalışmanın evreni Yalova Üniversitesi öğrencileridir. Tabakalı örneklem tekniği kullanılmış ve üniversite genelinde 1123 kişiye ulaşılmıştır. Bu sayı evrenin yaklaşık %8'ine denk gelmektedir. Bu oran yeterli görülmüştür çünkü eğer parametrik analizler yapılacaksa, örnekleme yer alan her bir grubun üye sayısı 30'dan fazla olması yeterlidir (Ross, 2004'ten aktaran, Delice, 2010:1982).

Soru formu 5 ayrı bölümden meydana gelmektedir. İlk bölüm daha önce de bahsedildiği gibi Sirgy vd. (2007)'nin geliştirdiği ÜYKÖ'dir. Ölçek akademik, sosyal ve hizmetler yönünden memnuniyet olmak üzere 3 boyuta ayrılmaktadır. İkinci bölümde Hem Sirgy vd. (2007), hem de Kangal (2009) tarafından da araştırmalarında kullanılmış olan genel yaşam doyumunu ölçen sorular yer almaktadır. Üçüncü bölüm Diener vd. (1985)'nin geliştirdiği Genel Yaşam Doyumu Ölçeği'dir. Dördüncü bölümde Mael ve Ashfort'un daha önceki çalışmalarında kullandığı sorularla öğrencilerin üniversite ile özdeşleşme düzeyi elde edilmeye çalışılmıştır. Tüm bu bölümler 5'li Likert tipinde hazırlanmıştır. Son bölümde ise öğrencilerin demografik bilgileri sorulmuştur.

Araştırmanın amacı öncelikle demografik özelliklerin üniversite yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini ölçmek daha sonra da üniversite yaşam kalitesinin genel yaşam kalitesi, genel yaşam doyumu ve üniversite ile özdeşleşme üzerinde etkil olup olmadığına bakmaktır. Hipotezler de bu doğrultuda oluşturulmuştur.

H1: Fakültenin üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır.

H2: Sınıfın üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H3: İkametgahın üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H4: Bir işte çalışmanın üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi yoktur

H5: Burs durumunun üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H6: Cinsiyetin üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi yoktur.

H7: Medeni durumun üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H8: Bir öğrenci kulübüne üye olmanın üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H9: Öğretim durumunu üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H10: Gelir seviyesinin üniversite yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H11: Yaşın yaşam kalitesi üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H12: Üniversite yaşam kalitesi algısının genel yaşam kalitesi algısı üzerinde olumlu etkisi vardır.

H13: Üniversite yaşam kalitesi algısının genel yaşam doyumu üzerinde olumlu etkisi vardır.

H14: Üniversite yaşam kalitesi algısının üniversite ile özdeşleşme üzerinde olumlu etkisi vardır.

4. BULGULAR

Araştırmada elde edilen verilerin analizi için SPSS 20 paket istatistik programından yararlanılmıştır. Araştırmamız sonucunda elde edilen verilerin güvenilirliği ve geçerliği aslında araştırmanın sonuçlarının güvenilirliği ve geçerliliği anlamına gelmektedir. Bu nedenle anketin güvenilirliğinin ölçülmesi için Cronbach Alpha sayısından yararlanılmıştır. Geçerliliğin tespiti için ise Açıklayıcı Faktör Analizi yöntemine başvurulmuştur. Üniversite yaşam kalitesinin genel yaşam kalitesi, genel yaşam doyumu ve üniversite ile özdeşleşme üzerindeki etkisini ölçmek için ise doğrulayıcı faktör analizi kullanılmıştır. Son olarak demografik özelliklerin üniversite yaşam kalitesi, genel yaşam kalitesi, genel

yaşam doyumu ve üniversite ile özdeşleşme üzerindeki etkilerinin ölçülmesi için t testi ve ANOVA tekniklerine başvurulmuştur.

Tablo 1. Araştırmanın Güvenilirliği

İfadeler	İfade Silindiğinde Ölçek Ortalaması	İfade Silindiğinde Ölçek Varyansı	İfade-Boyut Korelasyonu	İfade Silindiğinde Cronbach Alpha
ÖĞRETİM1	223,009	3666,599	,601	,975
ÖĞRETİM2	222,676	3674,125	,519	,975
ÖĞRETİM3	222,589	3669,750	,612	,975
ÖĞRETİM4	222,656	3666,884	,598	,975
ÖĞRETİM5	222,813	3663,817	,576	,975
ÖĞRETİM6	222,743	3666,155	,550	,975
ÖĞRETİM7	222,734	3662,773	,627	,975
SINIF1	222,692	3660,710	,598	,975
SINIF2	222,884	3678,492	,500	,975
SINIF3	222,982	3672,599	,518	,975
SINIF4	222,766	3677,446	,480	,975
SINIF5	223,087	3666,102	,586	,975
SINIF6	222,768	3693,718	,410	,975
SINIF7	222,301	3716,202	,245	,976
SINIF8	222,585	3691,868	,394	,976
DERSYÜKÜ1	223,085	3659,577	,599	,975
DERSYÜKÜ2	223,152	3657,646	,600	,975
DERSYÜKÜ3	223,123	3654,743	,578	,975
İTİBAR1	222,763	3659,407	,622	,975
İTİBAR2	223,217	3638,336	,695	,975
KÜTÜPHANE1	223,408	3641,329	,474	,976
KÜTÜPHANE2	223,040	3641,560	,696	,975
KÜTÜPHANE3	222,982	3641,284	,702	,975
KÜTÜPHANE4	222,830	3646,607	,676	,975
KÜTÜPHANE5	222,708	3650,051	,671	,975

KÜTÜPHANE6	222,766	3647,088	,681	,975
BESLENME1	223,214	3659,328	,595	,975
BESLENME2	222,960	3665,564	,586	,975
BESLENME3	223,004	3665,606	,584	,975
BESLENME4	222,984	3661,470	,618	,975
BARINMA1	223,420	3648,620	,597	,975
BARINMA2	223,118	3645,921	,620	,975
BARINMA3	222,938	3652,363	,601	,975
BARINMA4	223,038	3650,609	,516	,975
TEKNOLOJİ1	223,283	3661,792	,610	,975
TEKNOLOJİ2	223,237	3666,816	,454	,975
TEKNOLOJİ3	223,464	3663,703	,569	,975
GÜVENLİK1	223,335	3638,720	,786	,975
GÜVENLİK2	223,076	3673,766	,517	,975
GÜVENLİK3	223,310	3664,836	,534	,975
GÜVENLİK4	223,138	3667,941	,537	,975
SOSYAL1	223,493	3662,367	,619	,975
SOSYAL2	223,594	3624,304	,363	,977
SOSYAL3	223,734	3655,976	,644	,975
SOSYAL4	223,846	3657,768	,559	,975
SOSYAL5	223,768	3650,089	,657	,975
SOSYAL6	223,710	3650,542	,653	,975
SOSYAL7	223,688	3650,922	,686	,975
ÇEVRE1	223,623	3671,130	,522	,975
ÇEVRE2	223,473	3668,241	,532	,975
ÇEVRE3	223,518	3667,378	,527	,975
ÇEVRE4	223,118	3668,413	,539	,975
RUİB1	223,373	3651,680	,672	,975
RUİB2	223,290	3650,725	,674	,975
RUİB3	223,384	3645,794	,693	,975
RUİB4	223,435	3644,560	,706	,975
Y.DOYUMU1	223,333	3658,495	,687	,975
Y.DOYUMU2	223,292	3662,019	,644	,975
Y.DOYUMU3	222,962	3668,587	,585	,975
Y.DOYUMU4	222,971	3667,599	,597	,975
Y.DOYUMU5	223,228	3668,879	,554	,975
ÖZDEŞLEŞME1	223,156	3671,465	,532	,975
ÖZDEŞLEŞME2	222,873	3680,639	,441	,975
ÖZDEŞLEŞME3	223,223	3672,227	,508	,975
ÖZDEŞLEŞME4	222,922	3672,381	,502	,975

ÖZDEŞLEŞME5	222,672	3681,510	,446	,975
ÖZDEŞLEŞME6	222,833	3682,788	,421	,976
Cronbach Alpha=	0,976			

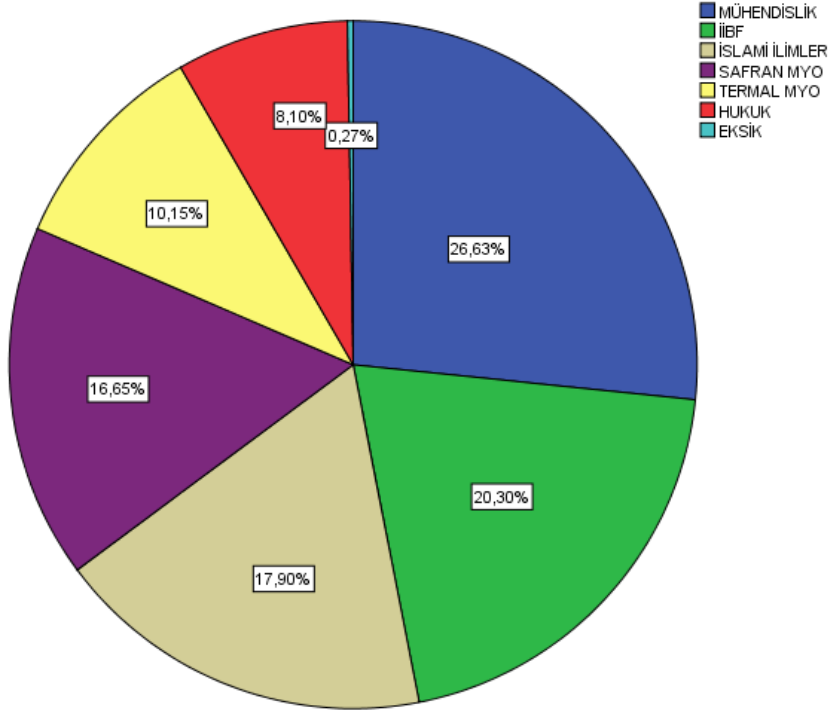
Bir ölçeğin güvenilir sayılabilmesi için ifade-boyut korelasyonunun kabul edilen alt sınırı 0,25 değeridir. Ayrıca güvenilir bir ölçeğin Cronbach Alpha değeri en az 0,70 olmalıdır (Kangal, 2009:105). Tablo 1 incelendiğinde hemen hemen tüm ifadeler için ifade-boyut korelasyonu 0,25 değerinin üzerindedir. Yalnızca “SINIF7” ifadesinde değer 0,245’te kalmıştır ancak bu ifadenin ölçekten çıkarılması güvenilirlik üzerinde değişikliğe yol açmayacağı için dokunulmamıştır. Anketin Cronbach Alpha değeri ise 0,70 alt sınırının çok üzerinde, 0,976’lık bir değer çıkmıştır. Bu değer 0,90’nın üzerinde olup, mükemmel bir güvenilirlik ifade etmektedir.

Faktör analizi birbiri ile ilişkili veri yapılarını birbirinden bağımsız ve daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürmek amacıyla bir oluşumu ya da olayı açıkladıkları varsayılan değişkenleri gruplayarak ortak faktörleri ortaya koymak amacıyla uygulanan yöntemin adıdır. Bir başka ifade ile çok sayıdaki değişken arasındaki ilişkilere dayanarak verilerin daha anlamlı ve özet bir şekilde sunulmasını sağlayan çok değişkenli bir analiz türüdür (Köseoğlu vd., 2013:39).

4.1. Demografik Bulgular

Örnekleme dahil olan öğrencilerden fakülte, bölüm, sınıf, genel not ortalaması, ikamet şekli, çalışıp çalışmama, burs, yaş, cinsiyet, medeni durum, bir öğrenci kulübüne üyelik, 1. ya da 2. öğretim olma durumu ve gelir seviyesiyle ilgili bilgiler istenmiştir.

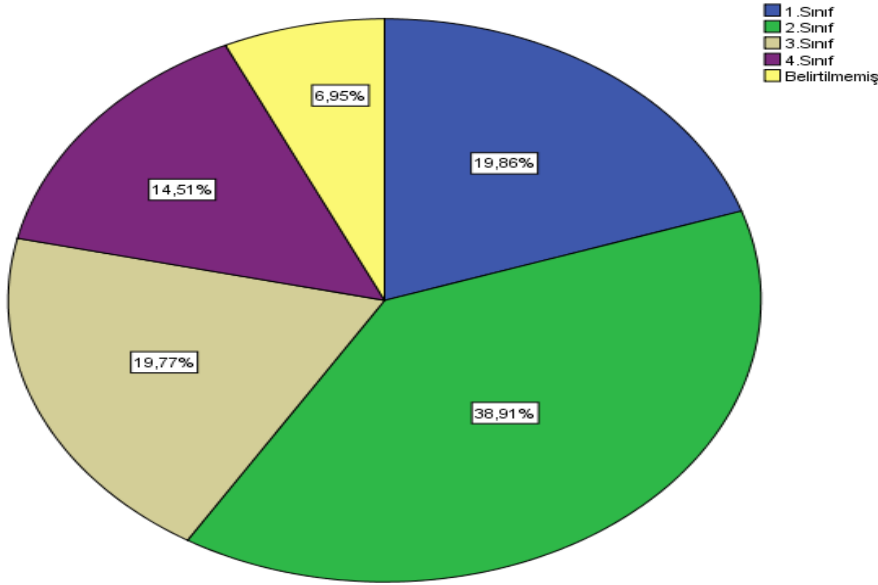
Şekil 1: Katılımcıların Fakültelere Göre Dağılımı

Katılımcıların fakültele göre dağılımı şekil 1’de de görüleceği gibi büyüklük sırasına göre; Mühendislik Fakültesi %26,6, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi %20,3, İslami İlimler Fakültesi %17,9, Safran MYO %16,7, Termal MYO %10,2 ve Hukuk Fakültesi %8,1 şeklinde gerçekleşmiştir. Termal MYO ve Hukuk Fakültesi’nde katılımcı sayısının görece daha az olması, söz konusu kurumların öğrenci sayısının azlığı ile açıklanabilmektedir.

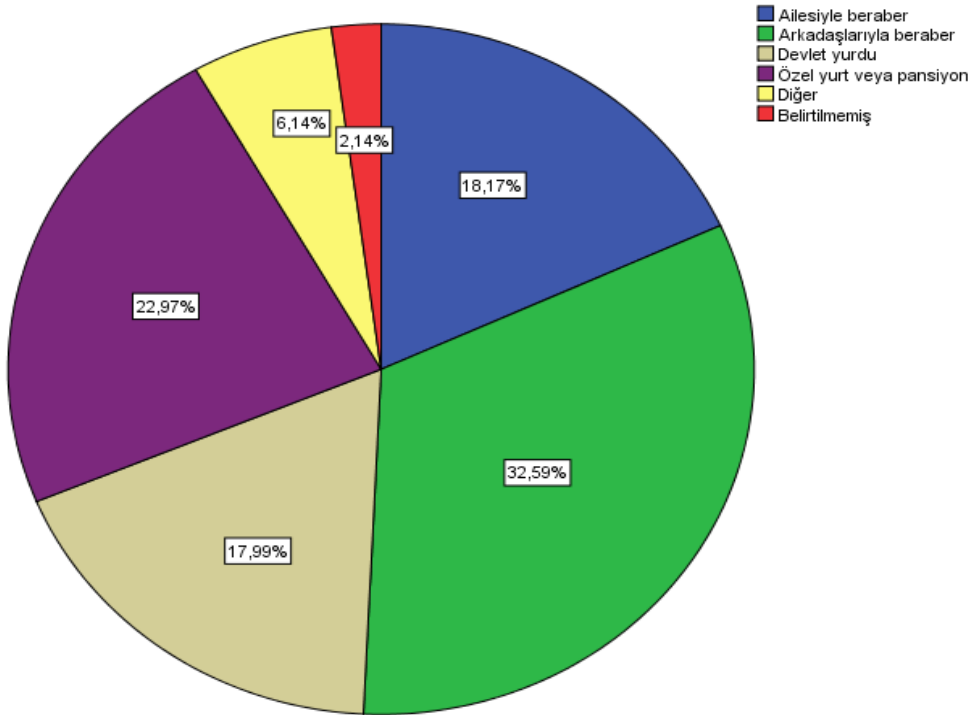
Şekil 2’de katılımcıların %19,9’unun 1. sınıf, %38,9’unun 2. sınıf, %19,8’inin 3. sınıf ve %14,5’nini 4. Sınıf olduğu görülmektedir. 1. ve 2. sınıfların görece çokluğu meslek yüksekokullarının 2 yıllık eğitim vermeleri ile açıklanabilmektedir. 4. sınıfların görece az olmasının sebebi ise anketin uygulandığı dönemde son sınıf öğrencilerinin derslere devamlılığının daha az olması şeklinde yorumlanmıştır.

Şekil 2. Ankete Katılan Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı

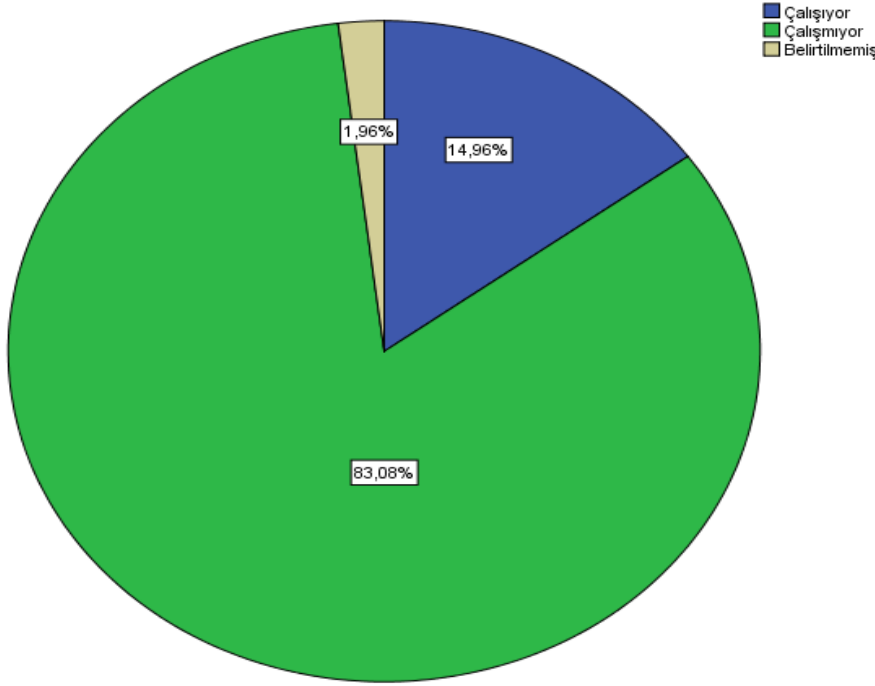
Araştırmaya katılan öğrencilerin yaklaşık %80'i 1.öğretim öğrencisiyken, %18'i 2.öğretim öğrencisidir. Yaklaşık %2'lik bir kısmı ise kaçınıcı sınıfta okuduklarına dair soruya cevap vermemiştir. 2.öğretim öğrencilerine ulaşmanın zorluklarına ek olarak araştırma evrenindeki bazı fakültelerde 2.öğretim öğrencisi olmamasının da bu farka sebep olduğu düşünülmektedir.

Şekil 3. Ankete Katılan Öğrencilerin Barınma Durumlarına Göre Dağılımı

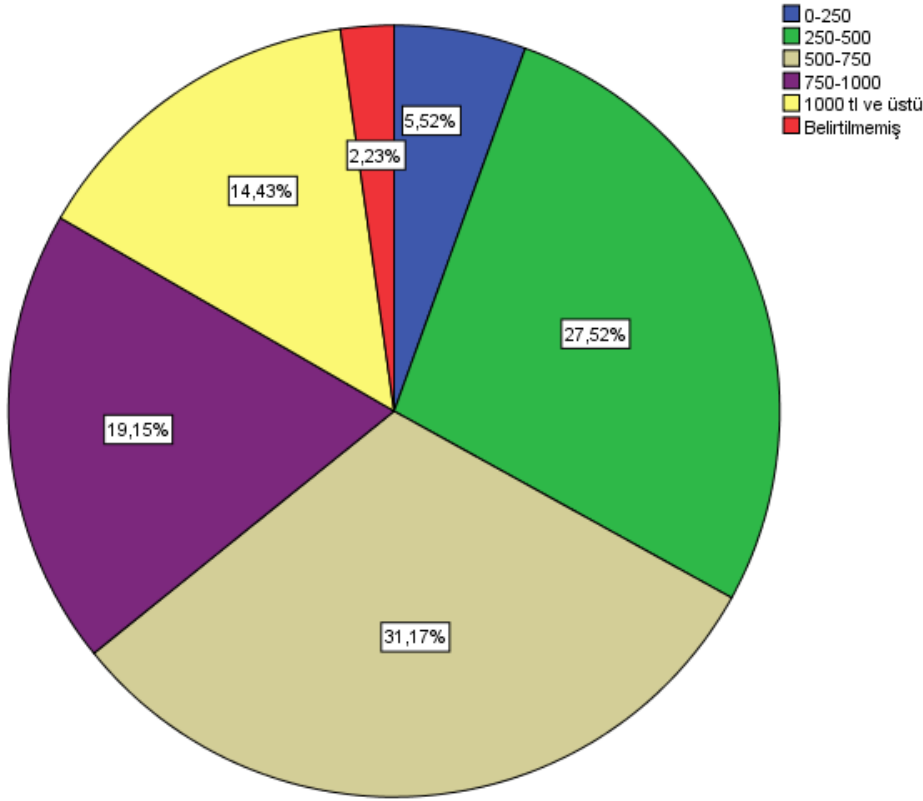
Araştırmaya katılan öğrencilerin %18'i aileleri ile birlikte, %32'si arkadaşlarıyla birlikte öğrenci evinde, yine %18'i devlet yurdunda, %23'ü özel yurt veya pansiyonda kalmaktadır (Şekil 3). Öğrencilerin yaklaşık %6'sı diğer seçeneğini işaretlemiş, bu seçeneği işaretleyenlerin büyük bir çoğunluğu da kendi başlarına yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yalova'da o dönem sadece üç adet devlet yurdu olması ve bunların ikisinin şehrin dışında olmaları ile var olan yurtların yetersiz kapasitelerine yönelik eleştiriler, öğrencilerin devlet yurtlarından yeterince faydalanamamasının nedeni olarak yorumlanmaktadır.

Şekil 4. Ankete Katılan Öğrencilerin Çalışma Durumu

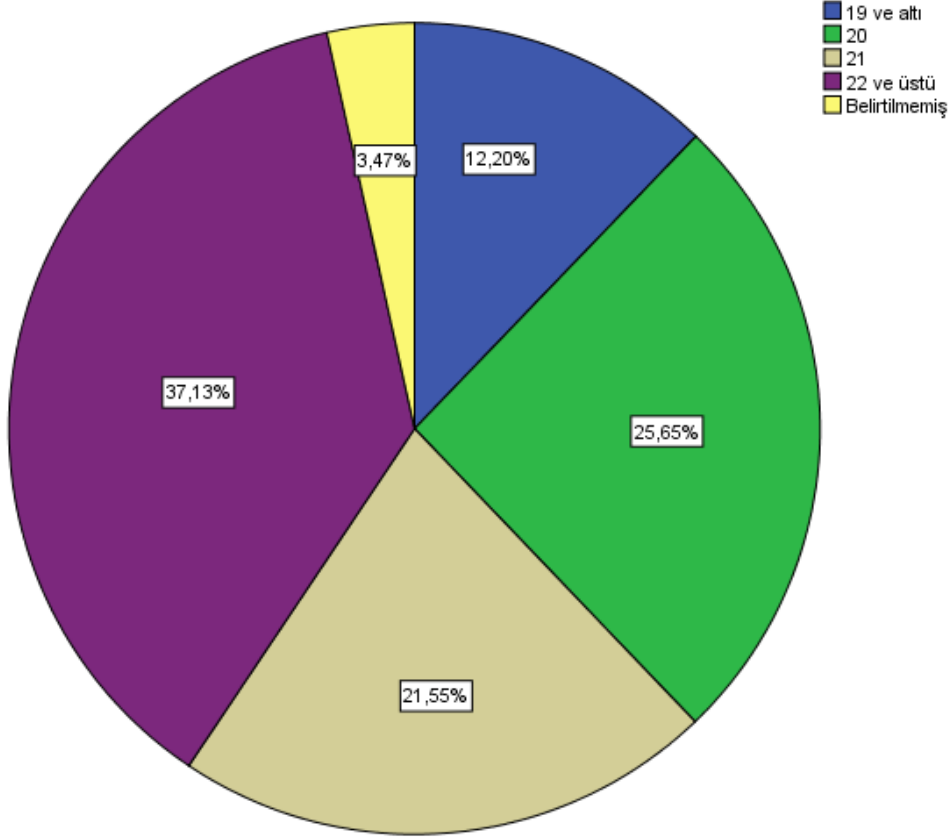

Katılımcıların yaklaşık %15'i bir işte çalışmakta, %83'ü ise çalışmamakta olup (Şekil 4), bu öğrencilerin sadece %39,45'lik bir kısmı burs almaktadır. Bu neredeyse yarı yarıya denk gelen bir orandır ve burs imkanlarının oldukça yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Katılımcıların aylık gelir durumuna bakıldığında yalnızca %5,5'lik bir kesiminin ayda 250 TL'nin altında gelir elde ettiği görülmektedir. Öğrenciler gelir dağılımı olarak 250-500 (%27,5) ve 500-750 (%31,2) aralığında yoğunlaşmıştır (Şekil 5). Çalışmaya katılan öğrencilerin %14,4'lük bir kısmının ayda 1000 TL'nin üzerinde gelir elde ettiği ve büyük bir çoğunluğunun bir işte çalıştığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin gelir durumunu en azından ayda 500 TL bandının üzerine taşıyacak projeler geliştirilmesinde fayda görülmektedir.

Şekil 5. Ankete Katılan Öğrencilerin Gelir Durumu

1. sınıfların çalışmada dengeli temsil ediliyor olmasına rağmen ankete katılan öğrencilerin yalnızca %12'lik bir kısmı 19 yaş ve altındadır. Bu durum öğrencilerin üniversitemizi, ikinci veya daha sonraki denemeleri sonucunda yazdıkları şekilde yorumlanabilir. Ayrıca 4. sınıflar görece az temsil edilmiş olmasına rağmen ankete katılan öğrencilerin %37'si 22 yaş ve üstündedir (Şekil 8). Öğrencilerimiz hem geç yaşta üniversitemize gelmekte hem de uzun süre kalmaktadırlar.

Şekil 6. Ankete Katılan Öğrencilerin Yaş Durumu

Bu özelliklere ek olarak; ankete katılan öğrencilerin %46'sı bir öğrenci kulübüne üyedir.

4.2. Üniversite Yaşam Kalitesine Yönelik Bulgular

Üniversite yaşam kalitesini belirlemek için öncelikle bulgular ölçeğinin üç boyutu olan “akademik yaşam kalitesi”, “hizmetlerden memnuniyet” ve “sosyal yaşam kalitesi” üzerinden ayrı ayrı incelenmiştir

Tablo 2. Akademik Yaşam Kalitesi

Akademik Yaşam Kalitesini Oluşturan Boyutlar ve Alt Boyutlar	Aritmetik Ortalama
AKADEMİK YAŞAM KALİTESİ	3,14
Öğretim Alt Boyutu	3,26
1. Öğretim kalitesinden	3,01
2. Öğretim üyelerine erişebilmekten	3,37
3. Öğretim üyelerinin ders hakkındaki bilgi birikiminden	3,43
4. Sınıf içindeki öğrenci öğretim üyesi etkileşiminden	3,34
5. Öğretim üyelerinin teknoloji kullanımından	3,16
6. Fakülte içindeki çok kültürlülük, etnik, cinsiyet gibi çeşitlilikten	3,24
7. Öğretim üyelerinin iletişim becerilerinden	3,29

Sınıf Alt Boyutu	3,25
1. Sınıfın konumundan	3,07
2. Sınıf oturma düzeninden	3,21
3. Sınıf aydınlanma ve akustiğinden	3,10
4. Sınıftaki ısıtma-soğutma sisteminden	3,25
5. Sınıfta kullanılan teknolojilerden	2,97
6. Sınıftaki öğrenci sayısından	3,28
7. Sınıfta karşı cinsten arkadaşların olmasından	3,68
8. Sınıf arkadaşlarımdan	3,44
Ders Yüğü Alt Boyutu	2,95
1. Derslerin içeriğinden	2,98
2. Derslerin zorluk derecesinden	2,93
3. Genel olarak verilen ödevlerin (proje, sunum) miktarından	2,95
İtibar Alt Boyutu	3,11
1. Öğretim üyelerinin itibarından	3,34
2. Genel olarak Yalova Üniversitesi'nin itibarından	2,89

Tablo 2 incelendiğinde öğrencilerin üniversitedeki akademik yaşamdan orta düzeyde memnun oldukları (3,14) görülmektedir. Bu veri önemlidir çünkü öğrenciler akademik hizmetlere ve ilişkilere çok önem atfetmekte ancak bu duruma dair orta düzeyde memnuniyet duymaktadırlar (Ekinci ve Burgaz, 2007:124). Kangal (2009)'ın araştırmasında da bu değer aynı çıkmıştır. Genel eğitim seviyesinden memnuniyette 10 üzerinden 5,3 puanlık bir ortalamaya ulaşılmıştır (Kaya, 2006:55). Alt boyutlar incelendiğinde öğrencilerin en çok öğretimden memnun oldukları görülmektedir (3,26). En az memnun oldukları alt boyut ise ders yükü boyutudur (2,95). Alt boyut ortalamaları arasında Kangal (2009)'ın elde ettiği değerlerden daha düşük çıkan tek boyut, itibar boyutudur (3,14). Bunun en büyük sebebi olarak üniversitenin yeni kurulmuş olması gösterilebilir. Kangal'ın araştırmasında alt boyutlar arasında en yüksek ortalamayı “öğretim” ve “itibar” alt boyutları paylaşmıştır. En düşük ortalama ise “ders yükü” alt boyutundan gelmiştir. Öğrenciler en çok sınıfta karşı cinsten arkadaşları olmasından memnundurlar (3,68). Bu sonuç karma eğitime yönelik tartışmalara bir katkı sağlayabilecek durumdadır. Öğrencilerin en şikayetçi oldukları konu ise Yalova Üniversitesi'nin itibarı olmuştur (2,89). Bir başka araştırmaya göre öğrenciler en çok öğretim üyelerinin derslere düzenli gelmelerinden memnuniyet duymaktadırlar. Ancak öğretim üyelerinin akademik performanslarını geliştirici ve eksiklerini giderici şekilde yol göstermelerini yeterli bulmamaktadırlar (Ekici ve Burgaz, 2007:127-128).

Tablo 3. Hizmetler Boyutunda Yaşam Kalitesi

Hizmetler Boyutunda Yaşam Kalitesini Oluşturan Alt Boyutlar	Aritmetik Ortalama
HİZMETLER BOYUTUNDA YAŞAM KALİTESİ	2,85
Kütüphane Hizmetleri Alt Boyutu	3,14
1. Kütüphane çalışanlarından	3,07
2. Kütüphane multimedya biriminden	3,01
3. Kütüphanede aranılan dokümanların bulunabilirliğinden	3,09
4. Kütüphanedeki dokümanların düzenleniş şeklinden	3,17
5. Ödünç alma-verme biriminden	3,29

6. Genel olarak kütüphane hizmetlerinden	3,22
Beslenme Hizmetleri Alt Boyutu	2,96
1. Yerleşke içinde ve civarındaki yiyecek olanaklarından	2,78
2. Yemekhanedeki yiyeceklerin kalitesinden	3,07
3. Fakülte kantinindeki yiyeceklerin çeşitliliğinden	2,99
4. Genel olarak Üniversitedeki yiyecek hizmetlerinden (Yemekhane, kantin, vb.)	2,98
Sağlık Hizmetleri Alt Boyutu	3,26
1. Mediko çalışanlarından(doktor, hemşire, idari personel)	3,28
2. Mediko sağlık hizmetleri işleyiş prosedüründen	3,29
3. Medikoda sunulan psikolojik danışma ve rehberlik hizmetlerinden	3,18
4. Genel olarak Üniversitede sunulan sağlık hizmetlerinden	3,26
Barınma Hizmetleri Alt Boyutu	2,76
1. Öğrenci yurdunun konumundan	2,47
2. Öğrenci yurdunun olanaklarından	2,78
3. Öğrenci yurdunun güvenliğinden	2,97
4. Genel olarak öğrenci yurdunun sunduğu hizmetin kalitesinden	2,86
Telekomünikasyon ve Teknoloji Alt Boyutu	2,60
1. Telekomünikasyon sistemlerinin varlığından (Bilgisayar lab, İnternet)	2,67
2. Teknolojik sistemlerin kalitesinden (derslerde kullanılan tepegöz, projeksiyon cihazı, bilgisayar, vb.)	2,71
3. Telekomünikasyon kalitesinden (internet erişim hızı, kablosuz internet vb.)	2,43
Güvenlik Hizmetleri ve Ulaşım Alt Boyutu	2,84
1. Yerleşke içinde güvenli bir şekilde yürümekten	2,94
2. Yerleşkede güvenlik birimi tarafından sunulan hizmetten	2,87
3. Yerleşkeye ulaşım durumundan	2,69
4. Genel olarak yerleşke güvenliğinden	2,85
Çevre Alt Boyutu	2,88
1. Yerleşkenin görünüm şeklinden	2,41
2. Yerleşkenin coğrafi konumundan	2,59
3. Yaşadığım yere uzaklığından	2,56
4. Yerleşkedeki öğrenci sayısından	2,88
Rektörlük Uluslararası İlişkiler Birimi Alt Boyutu	2,62
1. Uluslararası ilişkiler biriminin sunduğu danışma ve bilgilendirme hizmetinden	2,59
2. Sunulan uluslararası programlardan (Erasmus, Sokrates, vb.)	2,70
3. Okuduğum bölümün yurt dışı çalışmalarını desteklemeye yönelik yaklaşımından	2,62
4. Uluslararası ilişkiler biriminin sunduğu hizmetlerden	2,57

Tablo 3 incelendiğinde öğrencilerin üniversitenin imkanlarından ne kadar memnun oldukları görülmektedir. Hizmet boyutunda yaşam kalitesi değeri 2,85 çıkmıştır, bu da öğrencilerin aslında üniversitenin hizmetlerinden memnun olmadıklarını göstermektedir. Kangal (2009)'ın araştırmasında ulaşılan değer de 2,59 çıkmıştır. Yalova Üniversitesi'ne göre oldukça eski bir üniversite olan Akdeniz

Üniversitesi ile arada böyle bir fark çıkması olumlu yorumlanmaktadır. Ancak yine de aradaki farkın öğrencilerin beklentilerine göre değişebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrenciler tüm hizmetler arasında en çok MEDİKOSOSYAL tarafından sunulan sağlık hizmetlerini beğendiklerini belirtmişlerdir (3,26). En düşük ortalamaya sahip alt boyut ise 2,60 ile telekomünikasyon ve teknoloji alt boyutu olmuştur. Anketler yapılırken öğrencilerin sınıflarında hem kablosuz ağa bağlanmakta sorun yaşadıkları, hem de mobil operatörlerin okulun bazı yerlerine hat sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Zaten burada en fazla şikayet edilen alt başlık da internet erişimi ve hızı olmuştur. Kangal (2009)'ın çalışmasında ise en yüksek ve en düşük ortalamaya sahip alt boyutlar, sırasıyla çevre (3,60), ve sağlık hizmetleri (1,61) çıkmıştır. Kanımızca aradaki bu tezatlık ilgi çekici ve daha sonra ilgilenmeye değer bir konudur.

Tablo 4. Sosyal Yaşam Kalitesi

Sosyal Yaşam Kalitesini Oluşturan Alt Boyutlar	Aritmetik Ortalama
SOSYAL YAŞAM KALİTESİ	2,45
Sosyal Yaşam Alt Boyutu	2,27
1. Konferans, seminer, panel etkinliklerinden	2,52
2. Açık hava dinletilerinden (konser, gösteri, vb.)	2,27
3. Fakültemdeki etkinliklerden	2,21
4. Sponsorlu faaliyetlerden (Gnctrkcll, Avea, Coca-Cola, vb.)	2,08
5. Tanışma, kutlama, bilgilendirme etkinliklerinden	2,19
6. Spor organizasyonlarından	2,30
7. Genel olarak Yalova Üniversitesi'ndeki sosyal yaşamdan	2,32
Kulüpler Alt Boyutu	2,56
1. Üniversite bünyesindeki kulüplerin faaliyetlerinden	2,55
2. Kulüplerin sayısı ve çeşitliliğinden	2,57
Kampus Dışı Alt Boyutu	2,62
1. Kampus dışı sosyal seçeneklerin çeşitliliğinden	2,44
2. Kampus dışındaki restoranlar, sinemalar, kafeteryalar vb. gibi olanaklardan	2,62

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin sosyal yaşamlarından memnun olmadıkları ortaya çıkmaktadır (2,45). Bu aynı zamanda ÜYKÖ'nin bütün boyutları arasında öğrencilerin en mutsuz oldukları boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Öğrenciler en çok sosyal yaşamdan şikayetçidir. Özellikle eksikliğini hissettikleri konular ise okulda sponsorlu organizasyonlar ve tanışma, kutlama, bilgilendirme organizasyonlarıdır. Açık bir şekilde hem Yalova şehri hem de Yalova Üniversitesi sosyal yaşam anlamında öğrencilerin beklentilerini karşılayamamaktadır. Bu boyutta en yüksek ortalamaya sahip olan alt boyut ise kampüs dışı yaşamdır (2,34). Burada, Yalova ilinde son yıllarda üniversite öğrencilerine hitap eden mekanların sayısındaki artışın etkisi olduğu düşünülmektedir.

Alana ilişkin yapılmış başka bir çalışmaya göre ise öğrencilerin kaliteyi en yüksek düzeyde algıladıkları boyutun “Kararlara Katılım” (18,62) boyutu olduğu, bunu “Öğretim elemanı-öğrenci iletişimi” (16,15); “Sosyal Olanaklar” (15,65); “Kimlik” (14,79); “Sınıf Ortamı” (13,72); “Öğrenci-öğrenci iletişimi” (13,03) boyutlarının izlediği görülmektedir. Öğrencilerin kaliteyi en düşük algıladıkları boyut “Gelecek” (8,73) boyutudur. Ünal ve Çaylı (2008) ise öğrenci-öğretmen etkileşimi, ders işleme,

öğrenciler arası ilişkiler ve aidiyet boyutlarında öğrencilerin kararsız oldukları sonucuna ulaşmışlardır (Argon ve Kösterlioğlu, 2009:52-57).

4.3. Genel Yaşam Kalitesi, Yaşam Doyumu Ve Özdeşleşme

Araştırmaya katılan öğrencilerin genel olarak yaşam kalitelerinin düşük olduğunu söylemek mümkündür (Tablo 5). Yine de yaşam kalitelerini en yüksek algıladıkları alanların Yalova Üniversitesi olması üniversite açısından sevindiricidir. Kangal (2009) ise Akdeniz Üniversitesi öğrencilerinin genel yaşam kalitesini 2,86 bulmuştur. Kangal'ın araştırmasında da en yüksek ortalama üniversite yaşam kalitesinde ulaşılmıştır.

Tablo 5. Genel Yaşam Kalitesi

Genel Yaşam Kalitesi İfadeleri	Aritmetik Ortalama
GENEL YASAM KALİTESİ	2,72
1. Üniversitedeki öğrencilerin yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?	2,67
2. Kişisel olarak üniversitedeki yaşam kalitenizden ne kadar memnunsunuz?	2,82
3. Yalova Üniversitesi'ndeki sosyal yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?	2,67
4. Yalova Üniversitesi'ndeki akademik yaşam kalitesinden ne kadar memnunsunuz?	2,76
5. Üniversitenin sunduğu tüm hizmetlerin yaşam kaliteme olan katkısından ne kadar memnunsunuz?	2,67

Tablo 6 bize Yalova Üniversitesi öğrencilerinin yaşam doyumlarına ilişkin bilgi vermektedir. Tabloya göre öğrencilerin genel yaşam doyumları düşüktür (2,74). Bu anlamda yaşam kaliteleriyle çelişmemektedirler. Kangal (2009) da araştırmasında buna benzer bir sonuca ulaşmıştır. Öğrenciler yaşantılarından memnundur ancak yaşam koşullarının daha iyi olabileceğini düşünmektedirler.

Tablo 6. Genel Yaşam Doyumu

Genel Yaşam Doyumu İfadeleri	Aritmetik Ortalama
GENEL YASAM DOYUMU	2,74
1. Yaşam koşullarım pek çok yönleriyle ideallerimi karşılıyor	2,74
2. Yaşam koşullarım mükemmeldir	2,73
3. Yaşantımdan memnunum	3,07
4. Hayattan beklediğim önemli şeylere sahibim	3,03
5. Bugüne kadar yaşadıklarımı tekrar yaşama olanağım olsaydı, hemen hemen hiçbir şeyi değiştirmezdim.	2,74

Tablo 7 bize Yalova Üniversitesi öğrencilerinin üniversite ile orta derecede bir özdeşleşme yaşadığını göstermektedir (3,22). Üniversite, öğrencilere yüksek bir yaşam kalitesi sağlayamıyor görünse de öğrencilerle belli bir seviyeye kadar özdeşleşme ilişkisi yaşayabilmektedir. Öğrenciler her ne kadar

üniversite hakkında güzel sözler duyduklarında mutlu olsalar da henüz üniversitelerini “üniversitem” şeklinde niteleyecek kadar sahiplenmedikleri ortaya çıkmıştır.

Tablo 7. Üniversite ile Özdeşleşme

Özdeşleşme İfadeleri	Aritmetik Ortalama
ÜNİVERSİTE İLE ÖZDEŞLEŞME	3,22
1. İnsanların Üniversitem hakkındaki düşüncelerini merak ederim	2,96
2. İnsanlardan Üniversitem hakkında kötü şeyler duyarsam rahatsız olurum	3,15
3. Yalova Üniversitesi demek yerine Üniversitem demeyi tercih ederim	2,87
4. Üniversitemin başarısı benim başarıım demektir	3,17
5. Üniversitem hakkında güzel şeyler duyduğumda kendimi değerli hissedirim	3,39
6. Basında üniversitem hakkında olumsuz haberler çıktığında mahcup olduğumu hissedirim	3,22

4.4. Demografik Özelliklerin Etkileri

Araştırmamızda elde edilen veriler ile öğrencilerin demografik özelliklerinin ÜYKÖ, genel yaşam kalitesi, genel yaşam doyumu ve üniversite ile özdeşleşme arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için t testi ve ANOVA teknikleri kullanılmıştır.

Öncelikle cinsiyetin üniversite yaşam kalitesi üzerinde bir etkisi olup olmadığına bakılmıştır. Erkek öğrenciler ile kadın öğrenciler arasında bu konudaki fark oldukça az çıkmıştır (Tablo 8). Verilerin homojen dağıldığı tespit edilmiş ve p değeri 0,136 bulunmuş, aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç hipotezimizle örtüşmektedir. Yine de literatür söz konusu olduğunda bu konuda henüz bir mutabakata varılmadığı söylenmelidir. Örneğin, Eriş (2012) kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık bulmuştur. Öte yandan Doğanay ve Sarı (2007) Çukurova Üniversitesi’nde yaptıkları çalışmada cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık bulamamışlardır. Yine Salici’nin 2010’da yaptığı çalışmada böyle bir farklılığa rastlanmamıştır (Eriş, 2012:47-48). Karahan (2015)’in çalışması da bu bulgumuzu desteklemektedir. Çokluk Bökeoğlu ve Yılmaz (2007)’nin araştırmasında ise öğretim elemanlarından memnuniyet alanında cinsiyete dayalı bir farklılık görülmezken; sınıf ortamı ve öğrencilerden memnuniyet ile fakülleden memnuniyet altboyutlarında kız öğrencilerin daha mutlu olduğu görülmüştür. Ayrıca genel olarak kız öğrencilerin yaşam kalitesi algıları daha yüksektir (Çokluk Bökeoğlu, 2007:194-195).

Tablo 8. Cinsiyete Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

CİNSİYET	ORTALAMA
Kadın	2,86
Erkek	2,93

Öğrencilerin bir işte çalışıp çalışmama durumuna göre üniversite yaşam kalitesi analiz edildiğinde verilerin homojen olmadığı tespit edilmiş ve p değeri 0,231 bulunarak aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna varılmıştır. Zaten iki grubun üniversite yaşam kalitesi ortalamalarında da büyük bir fark yoktur (Tablo 9). Bu sonuç ile hipotezimiz yanlışlanmamıştır. Karahan (2015) da benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Tablo 9. İş Durumuna Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

İŞ DURUMU	ORTALAMA
Çalışıyor	2,96
Çalışmıyor	2,88

Öğrencilerin burs alıp almama durumlarına göre üniversite yaşam kalitesinin değişip değişmediğine yönelik yapılan t testi sonucunda p sayısı 0 bulunmuştur. İki durum arasında istatistiksel düzeyde çok anlamlı bir farklılık vardır. Zaten burs alan öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi algısı, almayanlara göre oldukça yüksek çıkmıştır (Tablo 10). Bu sonuç hipotezimizle örtüşmektedir. Karahan (2015)'in çalışmasında ise çalışma ile üniversite yaşam kalitesi arasında anlamlı bir farklılık tespit edilememiş, hatta iki grubun üniversite yaşam kalitesi algıları eşit çıkmıştır.

Tablo 10. Burs Durumuna Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

BURS DURUMU	ORTALAMA
Alıyor	3,01
Almıyor	2,82

Medeni durumun da üniversite yaşam kalitesi üzerinde bir etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır. Evli ve bekar öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi algıları neredeyse eşit çıkmıştır (Tablo 11) ve p değeri 0,94 bulunmuştur. İki grup arasındaki fark anlamlı değildir. Hipotezimiz ise evli öğrenciler lehine anlamlı bir fark öngörmektedir. Ancak burada evli öğrenci sayısının oldukça az olmasının da etkisi olabileceği hesaba katılmalıdır. Karahan (2015) da araştırmasında evli öğrenciler lehine anlamlı bir fark öngörmüştür ancak aradaki farkın anlamlı olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 11. Medeni Duruma Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

MEDENİ DURUM	ORTALAMA
Evli	2,88
Bekar	2,89

Hipotezimizde öğrenci kulüplerine üye olmanın üniversite yaşam kalitesi üzerinde bir fark ortaya çıkaracağı iddia edilmiştir ve analizler sonucunda aradaki farkın anlamlı olduğu ortaya çıkmıştır. Aradaki üniversite yaşam kalitesi algıları açısından zaten çok bir fark olmasa da (Tablo 12) gruplar için p değeri 0,016 çıkmış ve bir öğrenci kulübüne üye olmayanlar lehine anlamlı fark tespit edilmiştir. Ancak Eriş (2012)'in araştırmasında çok farklı bir sonuca ulaşılmıştır. Öğrenci topluluklarına üye olan

öğrencilerin hem genel ÜYKO ortalaması hem de tüm alt boyutlardaki yaşam kalitesi ortalamaları, herhangi bir kulübe üye olmayan öğrencilerden daha yüksek çıkmıştır. Öğretim elemanı ile ilişkiler, öğrenciler arası ilişkiler, üniversiteden memnuniyet, sunulan olanaklar açısından memnuniyet ve genel ÜYKO arasında kulübe üye olma durumunda göre anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Eriş, 2012:59-60). Çokluk Bökeoğlu ve Yılmaz (2007) ise öğretim elemanlarından memnuniyet alt boyutu haricinde, anlamlı bir farklılık bulamamıştır. Yine de Jackson vd. (2001) ve Ting (1997) üniversitede sosyal ve kültürel faaliyetlere zaman ayırmanın akademik başarıyı da olumlu etkilediğini; Rusell ve Caroll (1999) ile Watson ve Clark (1992) sosyal ve kültürel aktivitelere düzenli katılımın genel yaşam kalitesinde sürekli bir tatmin sağladığını ortaya koymuşlardır (Karahana vd., 2005:68).

Tablo 12. Öğrenci Kulüplerinin Üniversite Yaşam Kalitesine Etkisi

BİR ÖĞRENCİ KULÜBÜNE	ORTALAMA
Üye	2,84
Üye Değil	2,94

Örgün öğretim öğrencilerinin üniversite yaşam kalitesi algısı , 2. öğretim öğrencilerinin algısından daha yüksek çıkmıştır (Tablo 13). Bu analiz için p değeri 0,040 bulunmuş ve aralarında anlamlı bir fark bulunduğu dair hipotezimiz doğrulanmıştır. Gavcar vd. (2005:37) çalışmalarında da birinci öğretim öğrencilerinin aldıkları üniversite eğitiminden daha memnun oldukları sonucuna ulaşmışlardır (Gavcar vd. 2005:37). Ancak Karahan (2015)'ın çalışmasında p değeri 0,57 çıkmış ve iki grup arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır.

Tablo 13. Öğrenim Durumuna Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

BİR ÖĞRENCİ KULÜBÜNE	ORTALAMA
1. Öğretim	2,91
2. Öğretim	2,82

Öğrencilerin barınma şekillerine göre üniversite yaşam kalitesi algıları ANOVA testine tabi tutulduğunda p değeri 0,007 bulunmuştur; bu nedenle aradaki fark $p < 0,01$ seviyesinde anlamlıdır. Levene testinde $p > 0,05$ çıktığından dolayı varyansın homojen olduğu tespit edilmiştir ve hangi farklılıkların anlamlı olduğunu bulmak için Post-Hoc testlerinden Tukey kullanılmıştır. Diğer seçeneğini işaretleyen, yani tek başına yaşayan öğrenciler lehine arkadaşlarıyla yaşayan ya da özel yurt/pansiyonda ikamet eden öğrenciler arasında anlamlı farklılık vardır (Tablo 14). Bu sonuç hipotezimizle örtüşmektedir. Karahan (2015)'ın çalışmasında ise devlet yurdunda kalan öğrenciler ile arkadaşlarıyla beraber yaşayan öğrenciler arasında, devlet yurdunda kalan öğrenciler lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Bu sonuçlar göstermektedir ki arkadaşlarıyla öğrenci evinde yaşayan öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi algıları sıklıkla daha düşüktür.

Tablo 14. İkamet Durumuna Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

İKAMET DURUMU	ORTALAMA

Ailesiyle birlikte yaşayanlar	2,95
Arkadaşlarıyla yaşayanlar	2,83
Devlet yurdunda yaşayanlar	2,92
Özel yurt/pansiyonda kalanlar	2,84
Diğer	3,15

Gelir seviyesi ve üniversite yaşam kalitesi arasındaki ilişkiye bakıldığında ise ANOVA testi bize p değerini 0,006(>0,05) vermiştir, bu nedenle gelir seviyesi ve üniversite yaşam kalitesi arasında anlamlı bir ilişki vardır. Bu sonuç hipotezimizle uyuşmamaktadır. Ancak Eriş (2012)'in çalışmasında da gelir yükseldikçe yaşam kalitesi ortalaması yükselmesine rağmen aralarında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Varyanslar homojen olduğundan dolayı veriler Tukey testine tabi tutulmuştur. 1000 TL seviyesine kadar öğrencilerin gelir düzeyi arttıkça üniversite yaşam kaliteleri de yükselmektedir (Tablo 15). 1000 TL ve üstü üzerinde geliri olan öğrenciler ile diğer gelir grupları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Tablo 15. Gelir Durumuna Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

GELİR DURUMU	ORTALAMA
0-250 TL	2,95
250-500 TL	2,83
500-750 TL	2,92
750-1000 TL	2,84
1000 TL ve üstü	3,15

Öğrenciler sınıflarına göre karşılaştırıldığında, uyguladığımız ANOVA testi bize p değerini 0,001 olarak vermektedir. Bu değer 0,05 değerinden küçük olduğundan sınıflar arasında anlamlı bir farklılık olduğunu göstermektedir. Bu sonuç hipotezimizi doğrulamaktadır. Varyans homojen olmadığından veriler Games-Howell testine tabi tutulmuştur. 1. sınıf öğrencileri ile 3. ve 4. sınıf öğrencileri arasında, 1. sınıf öğrencileri lehine; 2. sınıf öğrencileriyle 3. sınıf öğrencileri arasında 2. sınıflar lehine farklılık olduğu tespit edilmiştir (Tablo 16). Eriş (2102)'in araştırmasında da farklılığa rastlanmıştır. Üniversite yaşam kalitesi açısından en yüksek ortalama 2. Sınıf öğrencilerine aittir. 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin yaşam kalitesi ortalaması ise genel ortalamanın altında kalmıştır. Öğretim elemanı ile ilişkiler ve öğrenciler arası ilişkiler alt boyutlarında sınıflar arasında anlamlı bir farklılık olduğu ortaya çıkmıştır. Yine Çokluk Bökeoğlu ve Yılmaz (2007) sınıf düzeyi yükseldikçe memnuniyetin azaldığını tespit etmiştir.

Tablo 16. Sınıflara Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

SINIF	ORTALAMA
1. sınıf	3,03
2. sınıf	2,92
3. sınıf	2,77
4. sınıf	2,90

Öğrencilerin okudukları fakültelere göre üniversite yaşam kalitelerinin etkilenip etkilenmediğine dair yaptığımız ANOVA testinin sonucunda p değeri 0 çıkmıştır. Varyans homojen olmadığı için Games-Howell testi yapılmıştır. İslami İlimler Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin üniversite yaşam kalitelerinin

diğer tüm fakültelerin öğrencilerinden anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Hukuk Fakültesi'nde okuyan öğrencilerin de diğer tüm fakültelerin öğrencilerine nazaran daha düşük üniversite yaşam kalitesi ortalamasına sahip oldukları tespit edilmiştir (Tablo 17). Bu durum hipotezimizle örtüşmektedir.

Tablo 17. Fakültelere Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

FAKÜLTE	ORTALAMA
Mühendislik Fakültesi	2,77
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	2,69
İslami İlimler Fakültesi	3,60
Hukuk Fakültesi	2,89
Yalova MYO	2,87
Termal MYO	2,28

Yalova Üniversitesi öğrencilerinin yaşları ile üniversite yaşam kaliteleri arasında bir ilişki olup olmadığına baktığımızda p değeri 0 çıktığını görürüz. Bir başka deyişle ikisi arasında anlamlı bir ilişki olduğunu söyleyebiliriz. Bu sonuç da hipotezimizi doğrulamaktadır. Varyans homojen olmadığından dolayı yaptığımız Games-Howell testi sonucunda, 19 yaş ve altındaki öğrenciler lehine, 21 yaş ve üstündeki öğrencilerle arasında anlamlı farklılık bulunduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 18). Bu durum yaş büyüdükçe beklentilerin artması ile yorumlanabileceği gibi üniversiteye yeni başlayan gençlerin daha umutlu olması ile de açıklanabilir. Bunun tespiti için yapılacak bir nitel çalışmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu sonuçlar 1. sınıf öğrencilerinin yaşam kalitelerinin daha yüksek olduğuna dair tespitimizle de uyumaktadır.

Tablo 18. Yaş Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

YAŞ	ORTALAMA
19 ve altı	3,11
20	2,93
21	2,89
22 ve üstü	2,80

Öğrencilerin not ortalamaları ile üniversite yaşam kaliteleri arasında bir ilişki olup olmadığına baktığımızda ise p değeri 0,030 çıkmış ve aralarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Varyans homojen olduğundan dolayı yaptığımız Tukey testine göre GANO'su 3.00 ve üstü olan öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi algısı, daha düşük ortalamalı öğrencilere göre daha yüksektir (Tablo 19). Zaten yaptığımız Pearson korelasyon testi de öğrencinin akademik başarısı ile üniversite yaşam kalitesi arasında olumlu yönde bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 19. Not Ortalamasına Göre Üniversite Yaşam Kalitesi

GANO	ORTALAMA
2.00 altında	2,82
2.00-3.00 arasında	2,87
3.00 ve üstü	3,04

4.5. Üniversite Yaşam Kalitesinin Etkisi

Üniversite yaşam kalitesinin genel yaşam kalitesi, genel yaşam doyumu ve üniversite ile özdeşleşme üzerinde etkisi olup olmadığını bulmak için korelasyon analizi tekniği uygulanmıştır.

Üniversite yaşam kalitesi ile genel yaşam kalitesi arasında yaptığımız korelasyon analizi sonucunda aralarında $p < 0,01$ değerinde dahi anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Analizin sonucuna göre genel yaşam kalitesi, üniversite yaşam kalitesi tarafından olumlu yönde etkilenmektedir. Hatta üniversite yaşam kalitesi genel yaşam kalitesindeki değişimin %77'ini açıklamaktadır. Bu veri Karahan (2015)'in çalışmasıyla da örtüşmektedir. O çalışmada da üniversite yaşam kalitesi genel yaşam kalitesindeki değişimin %79'unu açıklamaktadır.

Üniversite yaşam kalitesi ile genel yaşam doyumu arasında da $p < 0,01$ noktasında dahi anlamlı bir ilişki vardır. Üniversite yaşam kalitesi, genel yaşam doyumunu olumlu etkilemektedir ve genel yaşam doyumunda meydana gelen değişimlerin %57'sini açıklamaktadır. Bu oran Karahan (2015)'in daha önceki bir çalışmasında bulunan %44'lük ilişkiden oldukça fazladır.

Son olarak üniversite yaşam kalitesi ile üniversite ile özdeşleşme arasında da anlamlı ve olumlu bir ilişki vardır. Öğrencinin üniversite yaşam kalitesi algısı arttıkça okuluyla daha fazla özdeşleşmektedir. Üniversite yaşam kalitesi algısı, özdeşleşmedeki değişimin %38'ini açıklayabilmektedir. Yu ve Lee (2008) de üniversite yaşam kalitesini hem genel yaşam kalitesi üzerinde hemde özdeşleşme üzerinde olumlu etkisi olduğunu dile getirmişlerdir. Ayrıca Karahan (2015) da özdeşleşme ve üniversite yaşam kalitesi arasında benzer bir ilişki tespit etmiştir.

Sonuç

Toplumların geleceklere okullarda yazılmaktadır. Bir toplumun gelecekte de kaliteli bir hayat sürebilmesi, bugünkü eğitim kalitelerinin ne kadar yüksek olduğuyla ilgilidir. Elbette eğitimde kalite, bilgi aktarımının kalitesinden ibaret değildir. Eğitim bir süreç ve yaşam biçimidir ve bu nedenle eğitimde yaşam kalitesinden kasıt öğrencilerin eğitimde yaşam kalitelerinin her alanda yüksek tutulmasıdır.

Öğrenciler yaşamlarının çok uzun bir süresini okullarda geçirmektedirler. Hatta çoğu ülkede evde geçirdikleri zamandan daha fazlasını okullarında geçirmektedirler. Bu nedenle bir yaşam alanı olarak okul yaşam kalitesinin yüksek tutulması öğrencilerin bugününü ve toplumların yarınını güvence altına almaktadır. Üniversiteler ise geleceğin toplum önderlerini de yetiştirmektedir. Ayrıca üniversiteler, kampüsler içerisinde fiziksel olarak da gerçek yaşam alanlarıdır. Bu nedenle tüm üniversiteler öğrencilerinin beklentilerine uygun, öğrenci yaşam kalitesi odaklı eğitim politikaları izlemelidir.

Yalova Üniversitesi öğrencilerinin üniversite yaşam kalitesi ortalaması düşük değildir ancak yine de orta düzeyin altındadır. Burada en düşük memnuniyetin olduğu alan sosyal yaşam boyutudur. Bu konuda ise öğrencilerin kampüs dışındaki sosyal yaşamlarından ziyade kampüs içindeki sosyal yaşamlarından şikayetçi oldukları görülmektedir. Bu anlamda Yalova ilinin son yıllarda yaşadığı sosyal değişimin hızına üniversitenin yetişemediği söylenebilir. Ancak bu durumun elbette en önemli sebebi üniversite merkez kampüsünün tam olarak bitmemiş olmasıdır. Merkez kampüs temel işlevlerini yerine getirebilecek hale geldiğinde, öğrencilerin sosyal yaşam kalitelerini arttıracak düzenlemelerin de başlaması beklenmektedir.

Öğrencilerin üniversite yaşam kalitesi algılarının en yüksek olduğu boyut akademik yaşam kalitesi olarak belirlenmiştir. Bu alandaki öğrencilerin en memnun oldukları alt boyut ise öğretim alt boyutu olmuştur. Bu durum sevindiricidir, zira araştırmamız üniversite yaşam kalitesi alanında akademik imkanları ve verilen eğitimin kalitesi anlamında diğer boyutlara nazaran daha iyi bir durumda bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda yaşanacak bir memnuniyetsizliğin telafisinin sosyal imkanlar boyutunda ortaya çıkmış olan kalite düşüklüğünden daha farklı ve daha zorlu bir süreç olacağı düşünülmektedir. Öte yandan akademik yaşam boyutunda ders yükü alt boyutu kalite algısının düşük çıktığı da gözden kaçırılmamalıdır. Öğrencilerin neden derslerden şikayetçi oldukları üzerine farklı bir çalışma yapılması tavsiye edilmektedir.

Öğrencilerin demografik özelliklerinin üniversite yaşam kalitesi üzerinde, tahmin ettiğimiz gibi büyük bir etkisi vardır. Bu anlamda fark yaratan veriler; burs, bir öğrenci kulübüne üye olma, öğrenim durumu, barınma şekli, gelir durumu, sınıf, fakülte, not ortalaması ve yaş olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmamız sonucunda; burs alan öğrenciler, 1. öğretim öğrencileri, tek başına yaşayan öğrenciler, gelir durumu yüksek olan öğrenciler ve İslami İlimler Fakültesi öğrencileri lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Hukuk Fakültesi öğrencilerinin ise aleyhine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca öğrencilerin sınıfları yükseldikçe ve yaşları arttıkça üniversite yaşam kalitesi algılarının düştüğü gözlenmiştir. Üniversite yaşam kalitesi algısı daha yüksek öğrencilerin, akademik başarı oranları ise daha yüksek çıkmıştır.

Üniversite yaşam kalitesinin etkileri üzerine elde ettiğimiz sonuçlar doğrultusunda hipotezlerimiz aşağıdaki şekilde değerlendirilmiştir:

H1: “Öğrenim görülen fakültenin üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmıştır.

H2: “Sınıfın üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmıştır.

H3: “Barınma biçiminin üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmamıştır.

H4: “Bir işte çalışıp çalışmama durumunun üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi yoktur” hipotezimiz doğrulanmıştır.

H5: “Burs almanın üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmıştır.

H6: “Cinsiyetin üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi yoktur” hipotezimiz doğrulanmıştır..

H7: “Medeni durumun üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmamıştır.

H8: “Öğrenci kulüplerine üye olmanın üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmıştır.

H9: “Gelir seviyesinin üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmıştır.

H10: “Yaşın üniversite yaşam kalitesi üzerinde etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmıştır.

H11: “Üniversite yaşam kalitesi algısının genel yaşam doyumu üzerinde olumlu etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmıştır.

H12: “Üniversite yaşam kalitesi algısının üniversite ile özdeşleşme üzerinde olumlu etkisi vardır” hipotezimiz doğrulanmıştır.

Üniversite yaşam kalitesi algısının, genel yaşam kalitesi üzerinde büyük etkisi vardır. Bu nedenle üniversite yaşam kalitesinin yüksek tutulması, yukarıda da dile getirildiği gibi toplumun yaşam kalitesinin yükseltilmesinde elzem bir konumdadır. Ayrıca üniversite yaşam kalitesinin hem genel yaşam doyumu hem de üniversite ile özdeşleşme üzerinde de olumlu etkisi vardır. Üniversite yaşam kalitesinin yüksek tutulması mutlu, memnun ve sadık öğrencilerle sonuçlanmaktadır.

Peki, toplumun hem bugünü hem de yarını için gerekli olan üniversite yaşam kalitesinin yüksek tutulması için neler yapılabilir? Öncelikle üniversite yaşam kalitesini ölçmeye yönelik çalışmalar düzenli hale getirilebilir. Böylece üniversite eğitimi öğrencilerin beklentilerine daha çabuk uyum sağlayabilir. Ayrıca her ne kadar bizim araştırmamızda fark çıkmamış olsa da erkek öğrenciler ve kız öğrenciler arasında fark olduğunu ortaya koyan araştırmalar vardır. Bu tür demografik özelliklerden kaynaklanan anlamlı farkların sebepleri üzerine ayrıca çalışmalar yapılabilir. Ayrıca yerli üniversite yaşam kalitesi ölçeklerinin artırılması yönünde çalışmalar yapılabilir.

Üniversite yaşam kalitesi için öğrencilerin beklentilerinin karşılanması önemlidir. Bu nedenle öğrencilerle ilgilecek ve onlara yol gösterecek olan rehberlik servislerinin kapsamı genişletilebilir. Literatüre bakıldığında öğrencilerin genellikle üniversitelerin imkanları ve hizmetlerinden şikayetçi oldukları görülmektedir. Yalova Üniversitesi açısından da benzer bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Yalova Üniversitesi özelinde yapılması gerekenler düşünülürse;

- İslami İlimler Fakültesi özelinde yapılacak bir nitel araştırma ile söz konusu fakülte bazında üniversite yaşam kalitesinin neden yüksek olduğu, fakülteye özel uygulama farklılıklarına bakılarak tespit edilmeli ve diğer fakültele de uygulanarak üniversite çapında yaygınlaştırılmalıdır,
- Öğrencilerimizin sınıfları ve yaşları, dolayısıyla okulda geçirdikleri yıllar arttıkça üniversite yaşam kalitelerinin düşmesinin sebebi tespit edilmelidir,
- Öğrencilerle birebir de ilgilenilecek danışmanlar atanmalıdır,
- Öğrenci evi ve özel yurttan kalan öğrencilerin üniversite yaşam kalitelerini arttırmak için Yalova'da yetersiz olan devlet yurtlarının sayısı ve kalitesi artırılmalıdır,
- Öğrencilerin gelirlerini arttırıcı uygulamalar arttırılmalıdır,
- Öğrenci kulüplerine üye olan öğrencilerin üniversite yaşam kalitesinin daha düşük olması daha önce literatürde görülmemiş bir durumdur, nedenleri kulüp başkanlarıyla bir araya gelerek tespit edilmelidir,
- Okulun temel binalarının inşaatı bir an önce bitirilip, kampüsün sosyal imkanları geliştirilmelidir.
- Öğrenci ve öğretim elemanlarının kampüs içerisinde yüksek hızlı kablosuz internet erişimi sağlanmalıdır.

- Söz konusu araştırma her yıl bazında yapılarak iyileşmeler ve yukarıda bahsedilen sıkıntılardan devam edenler tespit edilmelidir.

Sonuç olarak unutulmaması gereken şey; üniversite öğrencilerinin bir toplumun geleceği açısından değerli olduğudur. Öğrencilere bugün ne kadar değer verilir, ihtiyaçlarına ne kadar cevap verilirse, toplum da yarın o kadar mutlu ve huzurlu olacaktır.

Kaynakça

- ARGON, T. ve M. A. KÖSTERELİOĞLU; (2009), “Üniversite Öğrencilerinin Üniversite Yaşam Kalitesi ve Fakülte Kültürüne İlişkin Algıları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 30, Güz, ss.43-61.
- ÇOKLUK BÖKEOĞLU, Ö. ve K. YILMAZ; (2007), “Analysis of University Students’ Views about the Quality of Faculty Life Using Various Variables”; *Ankara University Journal of Educational Sciences*, Vol: 40 No: 2, ss. 179-204.
- DELİCE, A. ; (2010), “Nicel Araştırmalarda Örneklem Sorunu”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimler*, 10 / 4, Güz, ss.1969-2018.
- DIENER, E., R. A. EMMONS, R. J. LARSEN ve S. GRIFFIN; (1985), “The Satisfaction With Lifescale”, *Journal of Personality Assesment*, Vol:49 No:1, ss.71-75.
- EKİNCİ, C. E. ve B. Burgaz; (2007), “Hacettepe Üniversitesi Öğrencilerinin Bazı Akademik Hizmetlere İlişkin Beklenti ve Memnuniyet Düzeyleri”, *H.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 33, ss.120-134.
- ERİŞ, H. M.; (2012), *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- GAVCAR, E., Z. A. Bulut ve A. N. Karabulut; (2005); “Öğrencilerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesini Tercih Nedenleri ve Beklentileri: Muğla Üniversitesi Örneği”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 7, Bahar, ss.21-39.
- KANGAL, A.; (2009), *Üniversite Yaşam Kalitesi Ölçeğinin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi Ve Türk Üniversite Öğrencilerine Uyarlanması*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.
- KARAHAN, K. K.; (2015), *Üniversite Yaşam Kalitesi: Yalova Üniversitesi İ.İ.B.F Örneği*, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yalova.
- KARAHAN, T. F., M. E. SARDOĞAN, E. ÖZKAMALI ve A. N. DİCLE; (2005), “Üniversite 1.Sınıf Öğrencilerinin Üniversiteye Uyum Düzeylerinin Sosyokültürel Etkinlikler Açısından İncelenmesi”; *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2 Sayı: 30, s.63-71
- KAYA, Ş.; (2006), *Quality of Life in Turkey: A Comperative Analysis With The European Union Member States*; ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- SIRGY, M. J., S. GRZESKOWIAK ve D. RAHTZ; (2007), “Quality of College Life (QCL) of Students: Developing and Validating a Measure of Well-Being”, *Social Indicators Research*; Vol:80 Issue:2, ss.343-360.
- SUNG, M. ve S. YANG; (2008); “Toward the Model of University Image: The Influence of Brand Personality, External Prestige, and Reputation”; *Journal of Public Relations Research*, Vol:2 Issue:4, s.357-376.

YÖK, <https://istatistik.yok.gov.tr/> e.t. 20.06.2017

YÖK, <https://istatistik.yok.gov.tr/> e.t. 24.11.2019

YÖK, https://istatistik.yok.gov.tr/yuksekgretimIstatistikleri/2017/2017_T107.pdf,e.t.20.06.2017

YU, G. (Byung-Hee) ve Dong-Jin Lee; (2008), “A Model of Quality of College Life (QCL) of Students in Korea”; *Social Indicators Research*, Vol:87, Issue:2, ss.269-285.

Makale Gönderim Tarihi:
07.08.2019

Makale Kabul Tarihi:
25.11.2019

Küresel Petrol Piyasasındaki Fiyat Dalgalanmalarının Ekonomik Etkileri

Hüseyin Naci BAYRAÇ¹

Özet

Petrol, ekonomik yaşamın zorunlu bir kaynağı niteliğinde olup, sanayileşmenin temel girdileri arasında yer almaktadır. Üretim sektörleri petrolü, doğrudan ya da dolaylı olarak hammadde, ara malı, güç kaynağı, ulaşım sektörleri ise ana akaryakıt olarak doğrudan kullanmaktadır. Petrol fiyatlarında oluşan değişimler; ülke, bölge ve küresel ekonomi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Petrol fiyatı, ülkelerin ekonomik performansını yakından etkileyen önemli bir gösterge niteliğindedir. Petrol fiyatında oluşan artışlar; maliyet yapısı, üretim düzeyi, ödemeler dengesi, enflasyon ve istihdam olmak üzere birçok makro ekonomik değişkeni olumsuz yönde etkilemektedir. Bu çalışmada petrol fiyatlarının oluşumu, kısa ve uzun dönemde fiyat dalgalanmalarını etkileyen faktörler ve ekonomide yarattığı değişimler ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Petrol, Petrol Fiyatları, Petrol Piyasası, Makro Ekonomik Etkiler.

Economic Effect of Price Fluctuations in the Global Oil Market

Abstract

Oil is an essential source of economic life and is among the main inputs of industrialization. Production sectors use oil directly or indirectly as raw material, intermediate goods, power source and transportation sectors directly as main fuel oil. Changes in oil prices; on the country, the region and the global economy. Oil price is an important indicator that closely affects the economic performance of countries. Oil price increases; It affects many macroeconomic variables negatively, including cost structure, production level, balance of payments, inflation and employment. In this study, the formation of oil prices, the factors affecting the price fluctuations in the short and long term and the changes it creates in the economy are discussed.

Keywords: Oil, Oil Prices, Oil Market, Macro Economic Impacts.

¹ Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, nbayrac@ogu.edu.tr.

Giriş

Dünya ekonomisinde sanayi devrimi ile başlayan makinalaşma ve uluslararası ticaretin artışına bağlı olarak, üretim süreci petrole daha bağımlı hale gelmiştir. Petrol rezervlerinin sınırlı olması, dünya genelinde eşit olmayan bir dağılım göstermesi, ekonomik büyümeye bağlı petrol talebinin giderek artması gibi olgular, petrolün önemini vurgulamaktadır. Dünyada en çok kullanılan enerji kaynağı olma vasfı taşıyan petrol, ekonomik, siyasi ve stratejik niteliklere sahip bir ticari emtia niteliğindedir. Petrolün ekonomik faaliyetlerde ikamesinin çok kısıtlı olması, talep edildiğinde uygun fiyattan, zamanında ve yeterli miktarda teminini zorunlu hale getirmektedir.

Küresel petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri tarafından yakından izlenmektedir. Petrol fiyatının belirlenmesinde arz ve talep koşullarının yanı sıra, gelir transferi, para politikası, reel balans etkisi, ayarlama maliyetleri ve belirsizlik faktörleri etkili olmaktadır. Çalışmada petrol fiyatlarının oluşumu, kısa ve uzun dönemde oluşan fiyat dalgalanmalarını etkileyen faktörler ile ekonomide yarattığı değişimler incelenmektedir.

1. Küresel Petrol Piyasasının Yapısı ve Özellikleri

Küresel petrol piyasası, dinamik ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Piyasadaki faaliyetler, birbirine bağımlı politik, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik değişimler ile spot-vadeli piyasalarda gelecekte meydana gelebilecek olası dalgalanmalar gibi çok sayıda faktöre bağlı olarak sürdürülmektedir. Piyasada OPEC, ABD, Suudi Arabistan, İran, Irak, Kuveyt, Uluslararası Petrol Şirketleri gibi sınırlı sayıdaki büyük güçler faaliyet göstermektedir. Piyasada yer alan aktörler, farklı oranlarda ve karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdır. Bu unsurlarda oluşacak bir değişim, domino etkisi yaratarak piyasanın tümü üzerinde, doğrudan ya da dolaylı değişikliğe neden olabilmektedir.

Petrol, küresel birincil enerji tüketimi içerisinde yaklaşık % 33'lük paya sahiptir ve bu oranın 2030 yılına kadar % 58'e yükseleceği tahmin edilmektedir. 2030 yılında toplam petrol talebinin 106 milyon varil/gün olacağı ve bu talebin % 64'ü ulaştırma, % 16'sı sanayi, % 6'sı elektrik üretimi ve % 14'ü de diğer sektörlerden geleceği düşünülmektedir (www.iea.org/weo2018, Erişim Tarihi: 12.06.2019).

Petrol piyasasındaki faaliyetler; arama-tarama, üretim, taşıma, rafinaj, pazarlama ve petro-kimya sektörlerini de içeren geniş bir yelpazede gerçekleştirilmektedir. Petrolün arama, sondaj ve üretim süreçleri yukarı piyasalar (upstream markets), rafinaj, dağıtım ve pazarlama süreçleri ise, aşağı piyasalar (downstream markets) olarak adlandırılmaktadır (Bayraç, 2005: 8). Petrol piyasasında eksik rekabet koşulları geçerlidir ve arz yönüyle oligopolistik bir yapı özelliği taşımaktadır (Noreng, 2002: 145).

Petrol rezervlerinin yeryüzünde dengesiz olarak dağılması ve ekonomik büyüme sürecinde petrol talebindeki sürekli artış trendi, petrolün stratejik öneminin giderek artmasına neden olmuştur (Bayraktutan ve Solmaz, 2019: 37). Petrolün coğrafi olarak dengesiz dağılımı, ithalatçı ülkeler açısından artan taşıma maliyetlerinin yanı sıra, arz güvenliği sorununa da neden olmaktadır. Ülkelerin arz güvenliğini sağlamak için tedarik ve portföy tiplerini çeşitlendirme, tüketimde

verimliliği artırmaya yönelik olarak yeni enerji yönetim strateji ve düzenlemelerini uygulamaya almaları gerekmektedir (Bayraç, 2009: 119).

Diğer yakıt türleri ile karşılaştırıldığında, petrolün sahip olduğu avantajların başında, sıvı niteliğine sahip olmasıdır. Bu özellik petrole tanker ya da boru hatları aracılığı ile taşımacılıkta büyük bir esneklik sağlamaktadır (Demir, 2007: 26). Petrolün yaygın olarak kullanılmasının bir diğer nedeni de, sahip olduğu enerji içeriğidir. Ulaşım sektöründe kullanılan taşıt motorlarının büyük bir bölümü yakıt olarak petrol ürünlerine ihtiyaç duymaktadır. Ayrıca mal-hizmet ve elektrik üretim sürecinde de, petrol veya petrol ürünleri kullanılmaktadır. Özellikle ulaşım sektöründe, hemen her yerde mevcut olan çok sayıdaki petrol dolmuş istasyonlarının petrol ve ürünlerine erişimi kolaylaştırması, petrol tüketimini yaygınlaştıran bir başka unsurdur.

Dalgalandıran petrol fiyatlarının karşısında petrol talebinin inelastik olması sonucunda, özellikle kısa dönemde ulaşım sektöründeki petrol tüketimi fiyat artışından etkilenmemekte ve dolayısıyla, petrol talebinde önemli bir azalış oluşmamaktadır (Demir, 2007: 15). Petrol talebindeki ani artışlar karşısında, arzın artırılması hemen mümkün olmadığından, artan talep ancak daha önceden hazırlanmış stokların kullanılması veya atıl kapasitelerin devreye alınması yoluyla karşılanabilmektedir. Petrolün değer zincirinde (aşağı ve yukarı piyasalarda) oluşan bir aksaklık, petrol fiyatlarının artmasına sebep olmaktadır (http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_11/30.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2019). Petrol fiyatlarının belirlenmesindeki en temel ölçüt arz-talep dengesi olmakla beraber, kamulaştırma hareketleri, savaşlar veya kazalar gibi faktörlerin de etkisiyle petrol üretimi zaman zaman kesintiye uğramakta ve sonuçta petrol fiyatları artmaktadır.

Petrol üretim ve ticareti, eskiden üretici ülkeler ile sınırları dahilinde faaliyet gösteren petrol şirketleri arasında imzalanan uzun süreli ve imtiyazlı anlaşmalarla yapılmakta ve petrol şirketleri bu petrolü uzun vadeli anlaşmalar ile başka alıcılara satmaktaydılar. Ancak spot piyasasının gelişmesi ile birlikte, alıcılar ile satıcılar arasındaki bekleme süresinin ortadan kalkması sonucu, petrol ticareti daha açık bir ortamda yapılmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren de, vadeli işlem piyasalarının artması ve türev araçların kullanımının yaygınlaşmasına bağlı olarak, vadeli petrol sözleşmelerinin sayısı giderek artmaktadır.

Petrolün özgül ağırlığı, akışkanlığı (viskozitesi) ve içinde bulunan kükürt miktarı; sınıflandırılmasında yararlanılan başlıca kriterler arasında yer almaktadır (Bayraç, 2005: 7). American Petroleum Institute (API) tarafından özgül ağırlığa göre belirlenen gravite tanımında petroler; hafif gravite > 31 , orta gravite 20-31, ağır gravite 10-20, tabii bitümen < 10 olarak adlandırılmaktadır (<http://www.tpao.gov.tr/?mod=sektore-dair&contID=22>, Erişim Tarihi: 11.06.2019). Gravite oranı arttıkça, yoğunluk azalmakta ve böylece petrolün kalitesi yükselmektedir.

Ham petroler; hafif veya ağır petrol, içerdiği kükürt miktarı açısından da, tatlı ya da acı petrol olarak da sınıflandırılmaktadır. Hafif (yüksek graviteli) petrol açık kahverengi, sarı veya yeşil renkli; ağır (düşük graviteli) petrol ise, koyu kahverengi veya siyah renge sahiptir. Hafif petrolerin içeriğinde katma değeri fazla olan benzin, gaz yağı ve motorin gibi beyaz ürünlerin miktarı daha fazladır. Düşük

graviteli petrolün rafinajından ise, fuel oil ve asfalt gibi ağır-siyah ürünler elde edilmektedir (<https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/petrol-nedir/> Erişim Tarihi: 11.06.2019). Petrolün içerdiği kükürt yüzdesi % 0.5'den düşük ise sweet (tatlı), % 1'in de altında ise, sour (acı) petrol olarak tanımlanmaktadır (<http://www.pigm.gov.tr/uretimi.pdf.>, Erişim Tarihi: 03.06.2019). Petrolün içindeki kükürt oranının az olması, işletme maliyetlerini düşürerek ticarete avantaj sağlamaktadır.

Dünya petrol talebinin % 90'ı üretim, taşıma ve işleme avantajları nedeniyle hafif petrolerden karşılanmaktadır. Buna karşılık dünya petrol rezervlerinin sadece % 25'ini hafif petroler oluşturmaktadır. Dünya'da ağır petrol rezervlerinin çoğunluğu ABD, Kanada, Rusya, Brezilya ve Venezuela'da yer almaktadır. Ağır petrolün taşınması ve ham madde olarak mevcut rafinerilerde işlenebilmesi için iyileştirilmesi gerekmekte, bu durumda da üretim maliyetleri artmaktadır (<http://www.tpao.gov.tr/?mod=sektore-dair&contID=22>, Erişim Tarihi: 11.06.2019).

Petrolün üretim ve işlenmesinde etkili olan bir diğer unsur da, akmaya karşı direnç olarak adlandırılan viskozitedir. Viskozitesi düşük olan petrolerin üretilmesi, rafine edilmesi ve taşınması daha ucuz olduğundan, küresel piyasalarda bu tür petrolerin alım satımı daha fazla yapılmaktadır.

2. Küresel Petrol Piyasasında Fiyat Oluşumu

Petrol fiyatlarının oluşumunda, temel/yapısal ve tali yönden etkili olan bazı faktörler mevcuttur. Ana unsur olan arz-talep dengesi daha çok uzun dönemde, tali faktörler ise kısa dönemde etkili olmaktadır. Ayrıca, kısa dönemde etkili olan faktörlerin toplamının, uzun dönemde de mevcut etkilerini sürdürdüğü görülmektedir (Solak, 2012: 117).

Petrol piyasasında denge, arz-talep koşullarındaki değişimlerden farklı bir biçimde gerçekleşmektedir. Bu durum, petrolün sınırlı bir kaynak olması ve yakın ikamesinin olmaması nedeniyle kıtlık rantının oluşması, dünya ekonomisinin petrole olan bağımlılığı ve OPEC'in kartel yapısı gibi özelliklerden kaynaklanmaktadır (Bayraç, 2005: 15). Ancak, OPEC üyelerinin birbirleriyle uyumlu hareket etmemeleri ve üretim kotalarını aşmaları nedeniyle, kartel yapısının kısmi veya sınırlı kalmasına neden olmaktadır.

Küresel petrol arzını etkileyen başlıca faktörler: ülkelerin petrol rezerv ve stokları, üretim ve taşıma maliyetleri, mevsimsel şartlar, OPEC, Rusya- Meksika, Norveç vb. OPEC dışı üreticiler, OECD-IEA, ABD, AB, Çin, Hindistan vb. önemli tüketicilerin talebi, büyük petrol şirketlerinin politika ve stratejileri, uluslararası yatırımcılar, borsalar ve enerji konusundaki düşünce kuruluşlarından oluşmaktadır. Uzun dönemde petrol arzı: yeni petrol rezervlerinin keşfi, üretilen petrol miktarı ve teknolojik ilerlemeler, kısa dönemde ise OPEC'in üretim kotaları, petrol üreticilerinin karşılaştıkları siyasi, ekonomik, teknik ve doğal faktörler tarafından belirlenmektedir (Erkan-vd., 2011: 717).

Petrol talebini etkileyen başlıca faktörler ise, ekonomik büyüme, politik ve askeri stratejilerin değişmesi, enerji arz güvenliği ve başta ulaştırma olmak üzere ekonomide petrole olan ihtiyacın artmasıdır. Petrol talebi, gelişmekte olan ekonomilerdeki ekonomik büyüme sürecinden dolayı giderek artmaktadır. Özellikle

son dönemlerde yaşanan Çin ve Hindistan'daki hızlı ekonomik büyüme trendi, dünya petrol talebinde artışlara neden olmuştur. Petrolün arz tarafı ise, OPEC üyesi olan ve olmayan petrol üreten ve ihraç eden ülkelerin ekonomik, politik ve toplumsal değişimlerden kaynaklanan içsel faktörlerin yanı sıra, askeri operasyonlar, doğal felaketler, spekülasyon faaliyetleri gibi dışsal faktörlerden etkilenmektedir (Barunik ve Malinska, 2016: 372).

Petrol fiyatları kısa dönemde; jeopolitik, spekülasyonlar, stoklardaki değişimler ve doların değeri, orta dönemde; ülkelerin ekonomik büyüme hızları, sektörel yatırımlardaki değişimler ve OPEC politikaları, uzun dönemde ise; rezervlerin potansiyeli ve ömrü, ekonomik büyüme, alternatif enerjiler, iklim değişiklikleri tarafından etkilenmektedir (Bilir, 2010: 4).

Dünyada petrol sektöründe kullanılan fiyat belirleme yöntemleri; Ad-hoc Fiyatlandırma, Formül Esaslı Fiyatlandırma, Liberal Fiyat Oluşumu olarak başlıca üç gruba ayrılmaktadır

i. Ad-hoc Fiyatlandırma; İstikrarlı bir piyasa ortamı ve/veya kendine yeterli düzeyde petrol üretim ve rafineri kapasitesinin sahip olduğu ülkelerde, yurtiçi tüketicilerin korunması amacıyla kullanılan ve yurtiçi petrol satış fiyatının alış maliyetinin biraz üzerinde belirlendiği bir fiyatlama yöntemidir. Bu yöntemde fiyatlar, düzensiz aralıklarla ve genelde uzun dönemli olarak belirlenmektedir. Fiyat ve ayarlamalara ilişkin kurallar, gizli tutulmakta ve iç ve dış fiyat arasında oluşacak farklar, devlet bütçesinden karşılanmaktadır (Hayaloğlu, 2009: 7). Mısır, Bangladeş, Cezayir, Endonezya, Fildişi Sahili ve Çin gibi ülkelerde kullanılan bu yöntem, uzun dönemde ortaya çıkan petrol fiyatındaki dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilenmektedir. Son yıllarda ortaya çıkan fiyat artışları sonucu, Malezya ve Vietnam gibi ülkelerde baştan belirlenen bir formüle dayalı otomatik fiyat ayarlama sistemine geçilmiştir.

ii. Formül Esaslı Fiyatlandırma; yönteminde önceden belirlenen formüle göre fiyatlandırma yapılmaktadır. Fiyat belirlemenin yöntem ve süreleri mevzuatla düzenlenmekte ve bir kamu kuruluşu fiyat dalgalanmalarının izlenmesi ile görevlendirilmektedir. Fiyat belirlemelerinin rasyonel bir temele dayandırılması sonucu, politik isteklerin karşılanması ve bütçe yükü gibi sorunlardan da kaçınılmış olmaktadır. Türkiye'de, TÜPRAŞ tarafından kuralları EPDK'ya bildirilmek koşuluyla formül esaslı uygulama yapılmaktadır.

iii. Liberal Fiyat Oluşumu'nda; fiyat oluşumu piyasa aktörlerinin serbest bırakılması ve devletin rolünün sadece iç piyasa vergileri ve dış ticaret vergilerinin belirlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. OECD ülkelerinin yanı sıra Filipinler, Uganda ve Kenya'da fiyat bu şekilde belirlenmektedir. Piyasada rekabetin oluşması için, yeterli sayıda tedarikçiye, piyasanın güvenli bir şekilde izlenmesi ve bilinçli bir kamuoyuna ihtiyaç duyulmaktadır.

20. yüzyılın başlarında, petrol piyasalarında fiyatlar, üretici şirketler (özellikle Rockefeller Tekeli) tarafından belirlenmekteydi. I. Dünya Savaşı süresince petrolün siyasi ve stratejik niteliklerinin ön plana çıkmaya başlaması ile birlikte, petrol üretim miktarı ve fiyatının belirlenmesinin üretici şirketlerin inisiyatifine bırakılmayacağı sonucu ortaya çıkmıştır. ABD, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere gelişmiş ülkeler, savaş dönemi ve sonrasında hem ulusal petrol stratejilerini

belirlemişler hem de petrol şirketlerinin politikalarına müdahale etmeye başlamışlardır.

Orta Doğu'da II. Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığını kazanan petrol üreticisi ülkeler, 1960 yılında OPEC'i kurmuşlar ve böylece petrol piyasasında karar verme sürecini firmalardan, üretici devletlere kaydırmayı amaçlamışlardır. Arap-İsrail Savaşı sonucunda 1973 yılında oluşan ilk petrol krizi, petrol piyasasındaki işleyiş mekanizmasını tamamen değiştirmiştir. Kriz sonrasında piyasalar öne çıkmış, petrol şirketleri arama ve üretim faaliyetlerini OPEC dışındaki ülkelere kaydırmış ve petrol ithalatçısı ülkeler yeni enerji kaynaklarına yatırım yapmaya yönelmişlerdir (Bayraç, 2005: 8). 1991 yılında SSCB'nin dağılması ve yeni üreticilerin ortaya çıkmasına kadar geçen sürede OPEC, küresel fiyat belirleyici konumunu sürdürmüştür.

SSCB'nin dağılması sonucu oluşan Rusya Federasyonu, Azerbaycan ve Kazakistan, gibi OPEC üyesi olmayan toplam 30 yeni üretici ülkenin uluslararası petrol piyasalarına girmesiyle, daha karmaşık bir yapı ortaya çıkmıştır. Ayrıca ABD, OECD-IEA, Exxon-Mobil-BP-Shell-Lukoil gibi büyük petrol şirketleri, NYMEX, ICE ve DME uluslararası petrol borsaları, Enerji Düşünce Kuruluşları etkili aktörler olmuşlardır.

1980'li yıllardan sonra küresel finans sektöründe yaşanan gelişmeler, petrol fiyatlarına yeni bir boyut getirmiştir. Petrolün NYMEX ve ICE borsalarında işlem görmeye başlaması sonucu, petrol ticareti eski bölgesel kimliğinden ayrılıp küresel bir karaktere sahip olmuştur. Küresel petrol ticaretinde spot pazarın gelişmesi ve future anlaşmaların ortaya çıkması sonucu, uluslararası petrol borsalarında petrol future kontratlar işlem görmeye başlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak da, OPEC'in fiyatlar üzerindeki kontrol gücü giderek Wall Street'e doğru kaymıştır (Kolbay, 2015: 5).

3. Petrol Piyasalarında Kullanılan Referans Petrol Türleri

Küresel petrol sektöründe bazı petrol türleri; fiyatları referans petroller (belirleyici/kriter) biçiminde kullanılmaktadır. Bu petrollerin, kendi dinamikleriyle oluşan temel fiyatları mevcuttur ve diğer petrollerin fiyatları, bunlara göre belirlenmektedir. Referans petrollerin; arz ve ikmal güvenliği, satıcıların çeşitliliği, rafineri ve tüketiciler tarafından genel kabul görmesi, standart kaliteye sahip olması ve piyasaya ulaşmasında lojistik sorunların bulunmaması gibi asgari şartları taşıması gerekmektedir (Hayaloğlu, 2009: 9).

Dünyada üretimi yapılan ve borsalarda işlem gören WTI (West Texas Intermediat), Brent Petrolü, Umman/Dubai Arap Hafif, Ural Petrolü, Sibirya Hafif, OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) Sepeti, Tapis (Malezya), Minas (Endonezya) ve Bonny (Nijerya) gibi çok sayıda petrol çeşidi mevcuttur. Bunların arasında WTI, Brent Blend, Dubai Fateh Crude ve OPEC Sepeti küresel ölçekte fiyat yapıcı (price marker) ve kalite açısından belirleyici petroller olarak kullanılmaktadır (<http://www.tpao.gov.tr>).

i. West Texas Intermediate'nin baş harflerinden oluşan WTI, ABD'nin Oklohama eyaletindeki Cushing'de oluşan fiyatı göstermektedir. 19. Yüzyıldan beri Amerikan petrol sektörünün en önemli rafineri merkezleri arasında bulunan Cushing, birçok boru hattının topraklarından geçtiği lokasyonu ile fiziki teslimat

açısından önemli bir hub olmasının yanı sıra, NYMEX’de (New York Mercantile Exchange) alım-satımı yapılan fiziki teslimatsız yüzlerce türev ürünün de referans noktasını oluşturmaktadır. Brent’e göre, düşük sülfür içeriğiyle daha hafif (light) olan WTI petrolü, başta ABD olmak üzere Amerika kıtasında referans alınmaktadır.

ii. *Brent*, Kuzey Denizi’nde İngiltere’nin kuzey doğusunda yer alan ve adı çıkarıldığı beş ayrı tabakanın (Broom, Rannoch, Etieve, Ness, Tarbat) baş harflerinden oluşan bir ham petrol türüdür (<http://www.mahfiegilmez.com/2017/06/petrol-dosyas.html#more>, Erişim Tarihi: 10.06.2019). 1970’li yıllarda Kuzey Denizi’nin en önemli üretim sahası olan Brent, 40 milyar varil petrol üretiminden sonra artık terk edilmiştir (Kolbay, 2015: 4). Kuzey Denizi’nden çıkarılan yüksek kaliteli petrolün fiyatını oluşturan Brent, günümüzde Avrupa piyasasına satılan Orta Doğu ve Afrika menşeli petrolün referans fiyatı olarak kullanılmaktadır. Brent tipi petrol, dünyadaki ham petrol ticaretinin yaklaşık olarak 2/3’ünü oluşturmakta ve ICE (Intercontinental Exchange-Londra) ve NYMEX borsalarında işlem görmektedir.

iii. *Dubai Arap Hafif*; Dubai, Umman-Abu Dhabi’de üretilen petrolerden oluşan bir sepet olan ve Brent ve WTI’ya göre biraz daha düşük dereceli, orta ekşi bir petroldür. Basra Körfezi ülkeleri tarafından üretilen ham petrolleri fiyatlandırmakta kullanılmaktadır.

iv. *OPEC Sepeti*, OPEC üyesi 12 ülkenin petrol fiyatlarının ağırlıklı ortalamasıyla bulunan bir sepet fiyatıdır. Petrol ticareti veya türev ürün fiyatlandırmasından daha çok OPEC’in fiyat eğilimini göstermektedir. OPEC Sepeti ile Dubai Arap Hafif, Brent ve WTI’ya oranla daha sınırlı bir gösterge fiyat olarak kabul edilmektedir (Kolbay, 2015: 4). OPEC sepetinin içinde, Saharan Blend (Cezayir), Girassol (Angola), Oriente (Ekvator), Minas (Endonezya), İran Heavy (İran), Basra Light (Irak), Kuwait Export (Kuveyt), Es Sider (Libya), Bonny Light (Nijerya), Qatar Marine (Katar), Arab Light (Suudi Arabistan), Murban (Birleşik Arap Emirlikleri) ve Merey (Venezuela) petroleri yer almaktadır (<https://www.opec.org>, Erişim Tarihi: 11.06.2019).

Küresel petrol rezervlerinin % 70’ini, üretimin % 43’ünü ve ticaretinin de % 51’ini kontrol eden OPEC’in uyguladığı üretim artırma veya azaltma kararı, dünya petrol fiyatlarını doğrudan etkilemektedir. Cezayir, Angola, Ekvator, Irak, İran, Kuveyt, Libya, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezuela’nın üye olduğu örgüt, ham petrol üretiminin yanı sıra rafinaj ve dağıtım aşamalarında da faaliyet göstermektedir.

OPEC, petrol arzını ve dolayısıyla petrol fiyatlarını belirleyen, kartel niteliğinde önemli bir aktördür. Ancak, başta Saudi Arabistan olmak üzere üye ülkelerin uyum içinde olmamaları ve belirlenen üretim kotalarını çoğunlukla aşmaları nedeniyle, etkili bir kartel niteliği taşımadığı da görülmektedir (Hamilton, 2009: 196). OPEC’in uyguladığı politikalar, spot ve vadeli fiyatlar üzerine etkili olmaktadır.

OPEC’in küresel piyasalar üzerindeki etkisi, 1973 yılında uygulamaya başladığı petrol ambargosundan sonra, Kuzey Denizi, Alaska ve Meksika Körfezi’nde keşfedilen zengin petrol rezervleri nedeniyle azalmakla birlikte, kısmen de olsa devam etmektedir. OPEC ülkeleri dünya petrol rezervlerinin yaklaşık

2/3'ünü ellerinde bulundurmakta ve günlük petrol üretiminin de 1/3'ünü gerçekleştirmektedirler (<https://www.opec.org>, Erişim Tarihi: 11.06.2019). Ayrıca, OECD ülkelerinin petrole olan aşırı bağımlılıkları da OPEC'in fiyat belirleme gücünü artırmaktadır (Coleman, 2010; 324).

OPEC dışındaki petrol üreticisi ülkeler (Non-OPEC: Rusya Federasyonu, Kanada, Brezilya, Meksika, Norveç, Kazakistan vb.), tam kapasitede üretim yapmalarına rağmen, ürettikleri petrol ancak yerel talebi karşılayabilmektedir. Buna karşın OPEC üyesi ülkeler elde ettikleri petrolün büyük bir bölümünü ihraç edebildikleri için, arz ve talep dengesini hedeflenen fiyat düzeyinde oluşturabilmektedirler (De Santis, 2003: 172). OPEC ve özellikle de Suudi Arabistan, petrol fiyatlarını yüksek tutmak amacıyla petrol talebinin düştüğü dönemlerde üretimi azaltırken, talebin artması halinde de üretimi artırmamaktadır.

Petrol piyasasında satışların önemli bir bölümü ABD doları ile yapıldığından, doların değerinde ortaya çıkan dalgalanmalar, OPEC üyelerinin gelirleri ve üretim kararlarını etkilemektedir. Dolar diğer paralara oranla değer kaybettiğinde, OPEC üyelerinin gelirleri ve dolayısıyla satın alma güçleri azalmaktadır. Euro'nun küresel piyasalarda işlem görmeye başlamasından sonra, Irak petrol bedellerinin euro üzerinden ödenmesini istemiştir. Ancak, ABD tarafından işgal sonrasında petrol ticareti tekrar dolar üzerinden yapılmaya başlanmıştır. OPEC üyeleri arasında yer alan İran ve Venezuela'da ödemelerin euro üzerinden yapılmasını istediklerinden ABD ambargosu ile karşılaşmışlardır.

WTI petrolünün vadeli işlemlerinin önemli bir bölümü NYMEX'de, Brent petrolü genellikle ICE'de ve Dubai Fateh petrolü de çoğunlukla, Dubai Ticaret Borsasında (DME) işlem görmektedir. Petrolün işlem gördüğü borsaların dünyanın farklı bölgelerinde yer almalarına karşın, bunların birlikte hareket etmeleri nedeniyle küresel petrol piyasasının, dünya genelinde bütünleşik bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Bölgesel bazdaki diğer petrolerinin fiyatlandırılması ise, genellikle bu referans fiyatlara eklenen veya çıkarılan API, kükürt oranı farkları ve arz-talep dengesi dikkate alınarak yapılmaktadır (Sitti, 2011: 28).

4. Petrol Fiyatlarının Gelişimi ve Ekonomik Etkileri

Petrol fiyatlarındaki bir artışın, dünya ekonomisinde kısa ve uzun dönemde farklı etkilere yol açtığı gözlenmektedir. Kısa dönemde, öncelikle tüketiciler etkilenmekte ve enerji ihracatçıları ile ithalatçıları arasında bir gelir transferi oluşmaktadır. Uzun dönemde ise, yatırım tercihleri etkilenmekte ve dünyanın çeşitli bölgelerindeki sermaye birikimi ve ekonomik faaliyetler değişime uğramaktadır (Noreng, 2002: 54). Petrol fiyat artışının ekonomide yarattığı etkinin büyüklüğü genellikle, petrol maliyetlerinin milli gelirdeki payına, nihai kullanıcıların tasarruf eğilimleri ve petrol tüketim verimliliği ile alternatif enerjilerin kullanım düzeyine bağlı olarak oluşmaktadır.

Küresel petrol piyasasında ortaya çıkan krizler, dünya ekonomisi üzerinde olumsuz yönde çeşitli etkiler yaratmıştır. Şekil 1'de, 1950-2017 yılları arasında Brent ham petrol fiyatında oluşan dalgalanmalar yer almaktadır.

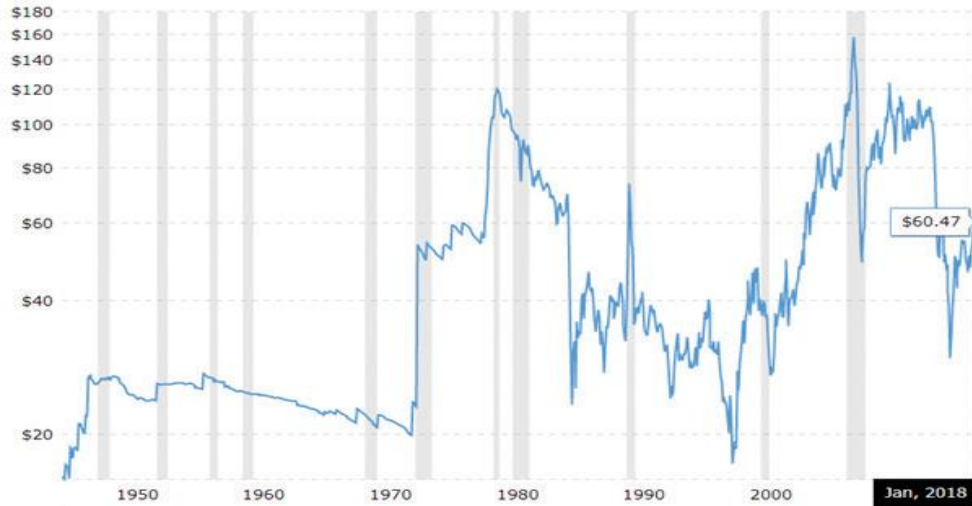
1973-1974 döneminde Arap (Mısır, Suriye, Lübnan, Ürdün)-İsrail arasındaki Yom Kippur savaşı sonrasında, OPEC'in İsrail'i destekleyen ülkelere karşı ambargo uygulaması ile ilk kriz ortaya çıkmıştır. OPEC'in ilk defa petrol

ambargosu uygulaması ile petrolün varil fiyatı 3 \$'dan 13 \$'a çıkmış ve bu gelişme dünyada derin bir resesyona yaratmıştır (Nandha ve Faff, 2008: 987).

Gelişmekte olan ülkeler, artan petrol faturalarını ödeyebilmek için IMF ve WB gibi uluslararası finans kuruluşlarına başvurmak zorunda kalmışlardır. Bu şok petrolün dışındaki enerji kaynaklarına yapılan yatırımların artmasına neden olmuş, elektrik üretiminde fuel oil yerine, kömür ve nükleer enerjiye daha fazla yer verilmeye başlanmıştır.

1978-1979 döneminde İran devrimi ve sonrasında ortaya çıkan Irak-İran savaşının etkisiyle, Orta Doğu'dan yapılan petrol ihracatının önemli oranda azalması sonucu ikinci kriz ortaya çıkmış ve fiyatlar, 20 \$'dan 30 \$'a sıçramıştır (Nandha ve Faff, 2008; 987). Petrol fiyatında oluşan şok reel faiz oranlarının yükselmesi, enerji üretim yatırımlarının değiştirilmesi, enerjinin korunması, enerji yoğun sektörlerde kısıntıya gidilmesi ya da üretimin ucuz enerji kaynağı bulunan gelişmekte olan ülkelere kaydırılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Küresel sermaye petrol sektöründen, modern teknoloji ağırlıklı hafif sanayi ve hizmet sektörlerine kaymış ve buna bağlı olarak küresel petrol talebi azalmıştır (Atman, 2006: 68).

Şekil 1: 1950-2017 Yılları Arasında Brent Tipi Petrol Fiyatının Değişimi

Kaynak: <http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>, Erişim Tarihi: 06.06.2019.

1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan ve Körfez Krizine neden olan üçüncü şok dalgası, petrol fiyatlarını 16 \$'dan 26 \$'a çıkarmıştır. Petrol fiyatları uzun bir süre yüksek düzeyde seyretmiş ve bu dönemde, Suudi Arabistan'ın artan petrol gelirlerinin bir bölümü ABD savaş harcamalarını karşılamak amacıyla kullanılmıştır. Savaş sonrasında Irak'ın yenilgisi ve piyasaya düşük fiyattan petrol arz etmeye başlamasından sonra, ABD'de bütçe ve ticaret açıkları ortaya çıkmıştır (Cunado ve Gracia, 2003: 137). 2003 yılındaki 2. Körfez Savaşı nedeniyle 56 \$'a kadar yükselen petrol fiyatı, bu artışını 2005 yılına kadar sürdürmüştür. Ayrıca Çin ve Hindistan'ın ekonomik büyümelerine bağlı giderek artan petrol talepleri sonucu petrol fiyatı 76 \$'a yükselmiştir. Petrol krizlerine bağlı olarak tüm dünyada ve

özellikle de petrol ithalatçısı konumundaki ülkeler de yüksek oranlı dış ticaret açıkları ortaya çıkmıştır.

2008 küresel finans krizi sonrasında, çok daha şiddetli bir petrol şoku ortaya çıkmış ve fiyatların % 78 oranında düşmesi, başta OPEC olmak üzere tüm petrol ihracatçısı ülkeleri olumsuz yönde etkilenmiştir. 2011’de ortaya çıkan Arap Baharının yarattığı siyasi, ekonomik ve toplumsal krizler, Orta Doğu’nun tümünü etkisi altına almış ve petrol fiyatları 2012 yılında kadar artış göstererek 111 \$ düzeyine yükselmiştir. 2012 yılının sonlarına doğru finansal krizin etkisinin azalmasıyla birlikte, petrol ihracatı yapan devletlerin üretimlerini yükseltmeleri sonucu petrol fiyatları tekrar azalma eğilimine girmiştir.

2014 yılından sonra, petrol fiyatlarında % 70 dolayında bir azalma meydana gelmiştir. Bunun başlıca nedenleri: Çin ekonomisi başta olmak üzere Asya Pasifik ülkelerinin büyüme hızlarının azalması sonucu petrol talebinin düşmesi, OECD ülkelerindeki ekonomik yavaşlama, OPEC üyeleri arasındaki ortak karar alma mekanizmasının gevşemesi ve en önemli üretici olan Suudi Arabistan’ın petrol üretiminde kendi başına karar almaya başlaması, piyasaya arz edilen petrolün talepten fazla olmasının yanında, OPEC dışı üreticilerin düşen fiyatlara rağmen ürettikleri petrolü satmaya devam etmeleridir. Ayrıca ABD’de kaya (şeyl) gazı üretim ve işleme tekniklerinde ortaya çıkan ilerlemelerin yanı sıra, Rusya’nın bu gelişmeleri dengelemek amacıyla petrol üretimini artırması, petrol fiyatlarının düşmesine neden olmuştur (Kaplan ve Çelik, 2017: 33).

Küresel petrol piyasasında, üretim maliyetleri de büyük bir önem taşımaktadır. Bunları oluşturan başlıca faktörleri, ruhsat çıkarma, araştırma ve geliştirme, üretim, rafineri, taşıma, dağıtım ve stoklama maliyetleri olarak ifade etmek mümkündür. Üretim maliyetleri, arama işleminin karada ya da denizde yapılması, üretim sahasının yapısı, yararlanılan teknoloji düzeyi, üretim hacmi vb. çeşitli unsurlara bağlı olarak meydana gelmektedir. Üretim ve dağıtım maliyetleri, genellikle toplam maliyetlerin 1/3’ünü oluşturmaktadır. Orta Doğu’da üretilen petrolün Kuzey Denizi gibi bölgelere göre daha az maliyetli olması nedeniyle, OPEC üyeleri diğer üreticilere oranla daha avantajlı durumdadırlar. Bir varil petrolün operasyon ve sermaye maliyeti Katar’da 8.5 \$, Suudi Arabistan’da 10 \$, İran’da 10.7 \$’dır. Buna karşılık maliyet açısından, ABD 36.3 \$ ve İngiltere 52.5 \$ ile Ortadoğu ülkelerine kıyasla büyük bir dezavantaja sahiptirler (Uslu, 2017: 123).

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sürecinde ihtiyaç duydukları enerji başta olmak üzere teknoloji, ara ve yatırım malları tedarik etmenin yanında küreselleşme süreci, bu ülkeleri dışa açık hale getirmiştir. Dışa açıklık, bu ülkelerdeki üretim ve dolayısıyla ihracatın ithalata bağımlı olmasına ve cari işlemler dengesinin açık vermesine neden olmaktadır (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 25). Ekonomide cari açığın oluşmasının başlıca nedenlerinden birisi de petrol fiyatının artmasıdır.

Petrol fiyatlarındaki artışın ekonomide yarattığı makro boyutlu etkiler; arzın azalması, gelir transferi ve toplam talebin azalması, para politikası, reel balans etkisi, ayarlama maliyetleri ve belirsizlik biçiminde ortaya çıkmaktadır.

i. Petrol fiyatlarının artması, üretimin temel girdileri arasında yer alan enerji maliyetlerini ve dolayısıyla üretim maliyetlerini artırarak, arzın azalmasına neden olmaktadır. Arz yönlü petrol şokunun sektörel maliyeti; üretimde kullanılan petrolün

dolar maliyetinin, sektörün toplam dolar maliyetine bölünmesiyle bulunur (Gogineni, 2008: 11).

ii. Petrol fiyatları yükseldiğinde satın alma gücü ve refahın, petrol ithalatçısı ülkelerden petrol ihracatçısı ülkelere kaymasına bağlı olarak, ülkeler arasında bir gelir transferi ortaya çıkmaktadır. Gelir kaybına uğrayan enerji tüketicilerinin harcama eğilimlerinin azalması, toplam talebin düşmesine neden olmaktadır (Brown vd., 2003: 3).

iii. Petrol fiyat artışlarının ardından oluşacak enflasyonu azaltmak amacıyla yürürlüğe konacak sıkı para politikası önlemleri, ekonomilerde faiz oranlarının artmasına ve GSMH'nin azalmasına neden olmaktadır.

iv. Petrol fiyatlarının artması, kişilerin yanlarında likit para tutmaları sonucu, para talebini çoğaltmalarına neden olmaktadır. Para otoritelerinin artan para talebini, para arzı artışı ile dengeleyememeleri faizlerin yükselmesine ve bu da ekonomik büyümenin azalmasına ve durgunluğa sebep olmaktadır (Akıncı vd, 2012: 3).

v. Değişen petrol fiyatlarının neden olduğu ayarlama maliyetleri, işletmelerin üretim yapısını doğrudan etkilemektedir. Enerji yoğun çalışan sektörler petrol fiyatındaki ani yükseliş sonucu küçülürken, enerji verimliliği ile çalışan sektörlerde genişleme söz konusu olmaktadır.

vi. Petrol fiyatlarındaki yükselme sonucu piyasalarda oluşan belirsizlik, yüksek petrol fiyatlarının geçerli olduğu bir ortamda işletmelerin hayatta nasıl kalacağı konusundaki belirsizlik, yatırımcıların piyasaya olan güveni azaltmakta ve işletmelerin yatırım kararı almalarını ertelemelerine neden olmaktadır (Akıncı vd, 2012: 3).

Petrol fiyatları ile ekonomik faaliyetler arasındaki asimetric ilişkiye göre; petrol fiyatları yükseldiğinde ekonomik faaliyetler azalırken, petrol fiyatları düştüğünde aynı oranda artmamaktadır. Yükselen petrol fiyatları, ekonomiyi azalan petrol fiyatlarının canlandırdığından daha çok yavaşlatmaktadır. Para politikası uygulamaları, ayarlama maliyetleri, petrol ürünleri fiyatlarındaki asimetri, bu süreci aydınlatmada yararlanılabilecek faktörler arasında yer almaktadır (Öksüzler ve İpek, 2011: 19).

Küresel petrol piyasasında petrolün ABD Doları (\$) üzerinden fiyatlandırılmasına bağlı olarak; doların değerinin düşmesi, petrol ihracatçıların elde ettikleri gelirleri azaltmaktadır. Petrol ithal eden gelişmekte olan ülkelerin, petrol ithalatçısı gelişmiş ülkelere kıyasla daha fazla petrole bağımlı olması ve petrolün etkin kullanıldığı sektörlerle sahip olmasından dolayı, petrol fiyatlarındaki artıştan olumsuz yönde etkilenebilmektedir. Petrol fiyatlarının artması, petrol talebinin azalmasına ve buna bağlı olarak da, üretim ve istihdam azalarak milli gelirin düşmesine neden olmaktadır. Petrol fiyatlarındaki 1 \$'lık artıştan İran 1 milyar \$, Rusya 2 milyar \$, Suudi Arabistan ise 3 milyar \$ gelir elde ederken, ABD 4 milyar \$'lık bir gelir kaybı yaşamaktadır (Arıkan, 2008: 70).

Petrol fiyatlarında oluşan bir azalma, petrol ithal eden ülkelere çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Böylece elde edilen ucuz enerji, ithalatçı ülkelerde ortaya çıkan dış ticaret açığını düşürerek, yüksek petrol fiyatından kaynaklanan enflasyonist etkiyi de azaltmaktadır. Başlıca petrol ithalatçısı konumunda ülkeler

olan Çin, Hindistan, ABD ve AB üyeleri fiyatların düşmesinden olumlu yönde etkilenmektedir. Petrol fiyatlarındaki düşüşe orta düzeyde duyarlı ülkeler arasında yer alan Rusya, Cezayir, Azerbaycan, Nijerya, Umman, İran ve Kazakistan'da kamusal sermaye ve dış ticaret işlemlerinin bu süreçten olumlu yönde etkilenmektedirler. Petrol fiyatlarındaki düşmeye yüksek düzeyde duyarlı olan İran, Libya, Venezuela ve Yemen ise, cari hesap ve bütçe açıkları ile karşılaşacak ülkeler arasında yer almaktadır (Erik ve Koşaroğlu, 2016: 136).

Petrol sektöründe arama, geliştirme ve üretim yatırımları ve bunların sürekliliği, orta ve uzun dönemde petrol fiyatlarını etkilemektedir. Sektör yatırımları; yeni rezervlerin bulunmasını, mevcutlarının iyileştirilmesini ve ileri teknolojilerden yararlanılarak üretimin artırılmasını hedeflemektedir. Ancak, yatırımların geri dönüşü uzun yıllar sonra gerçekleştiğinden dolayı risk oranı yüksektir. Küresel petrol şirketleri ve ülkeler gelecekteki fiyat beklentilerine göre yeni rezerv keşiflerine, araştırma ve geliştirme faaliyetlerine, üretim, işleme ve taşıma faaliyetlerine ne kadar yatırım yapacaklarına karar vermek durumundadırlar.

Sonuç

Dünya ekonomisinde hızlı nüfus artışı ve büyümeye bağlı çoğalan petrol talebinin sonucu olarak, bu kaynağa olan bağımlılık giderek artmaktadır. Petrol, küresel düzeyde stratejik öneme sahip olduğundan, fiyatın belirlenmesinde arz ve talep dışında, askeri müdahaleler, savaş, beklentiler, spekülatif hareketler, tüketici harcamaları ve para politikası uygulamaları gibi çok çeşitli faktörlerin etkili olduğunu görülmektedir. Petrol fiyatında oluşan dalgalanmalar, enflasyon, işsizlik, büyüme gibi çok sayıda makro ekonomik değişken üzerinde zincirleme etkiler yaratmaktadır.

Petrol fiyatlarının ekonomik faaliyetleri etkilemesi hem arz hem de talep kanalı ile oluşmaktadır. Artan petrol fiyatları arz açısından, petrol rezervlerinin tükenmekte olmasının yanı sıra, büyük ölçekli yeni petrol rezervlerinin keşfinin giderek zorlaşması ve yeni keşiflerin artan petrol tüketimini karşılayamaması vb. nedenler üretim maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Talep açısından ise, petrol ithalatçısı ülkelerde hane halkı gelirinin azalmasıyla yurtiçi talebin küçülmesi ve buna bağlı olarak işletmelerin kâr ve yatırımlarının azalmasına neden olmaktadır.

Ayrıca, petrol fiyatındaki bir artış, petrol ihraç eden ülkelerde gelirlerin artmasına ve cari fazlaya neden olurken, fiyatın düşmesi, bu ülkelerdeki cari dengenin açık vermesine yol açmaktadır. Petrol ithalatçısı ülkeler için ise bu durum tam tersidir. Petrol şokları, ihracatçı ve ithalatçı ülkeleri farklı boyutlarda etkilemektedir. Petrol fiyatında artış söz konusu olduğunda, petrol ithalatçısı ülkelerden petrol ihracatçısı ülkelere doğru bir gelir transferi gerçekleşmektedir. Buna karşın fiyat düştüğünde, petrol ihracatçısı ülkelere petrol ithalatçısı ülkelere doğru bir gelir transferi olmaktadır.

Petrol fiyatlarındaki değişimlerin olumsuz ekonomik etkilerini azaltmak amacıyla; petrol tüketiminde verimliliği ve tasarrufu artırıcı tedbirler devreye alınmalı ve enerji yoğunluğunu düşürücü politikalar uygulanmalıdır. Bunlara ek olarak yeni rezerv alanlarının araştırılması, mevcut rezervlerin genişletilmesi ve gelişmiş teknolojiler kullanılarak üretimin artırılması sağlanmalıdır.

Petrol ithalatçısı ülkeler açısından yenilenebilir enerji kaynaklarında ortaya çıkan teknolojik gelişmeler önemli fırsatlar sunmaktadır. Petrol ürünlerinin yanmasıyla oluşan egzoz gazlarının azaltılması için hava kirliliğinin kontrol edilmesi amacıyla geliştirilen standartlar ve dışa olan bağımlılığın azaltılması gibi nedenlerden dolayı biyobenzin ve biyodizel gibi yerli nitelikteki biyoyakıtların geliştirilmesi için yapılan çalışmalar hızlandırılmalıdır. İklim koşulları, arazi miktarı, toprak yapısı ve tarımsal potansiyel açısından biyoyakıt üretimine uygun olan ülkelerde, devlet tarafından gereken teşvikler verilmeli ve tüketim desteklenmelidir.

Kaynakça

AKINCI, M., AKTÜRK, E., YILMAZ, Ö. (2012), “Petrol Fiyatları İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: OPEC ve Petrol İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Analizi”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 31 (2), 1-17.

ARIKAN, A. N., (2008), *Amerika Birleşik Devletlerindeki Mali Kriz ve Petrol Fiyatlarındaki Değişmeler Nedenleri ve Sonuçları*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2008/383, Ankara.

ATMAN, S. (2006), *Ekonomi Politik Denge Petrol Fiyatları*, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, Yıl: 2, Sayı No: 3, Haziran 2006, 63-73., İstanbul.

BARUNİK, J. ve MALİNSKA, B. (2016), “Forecasting the Term Structure of Crude Oil Futures Price with Neural Networks”, *Applied Energy*, Elsevier, 164 (15), 366-379.

BAYRAÇ, H. N., (2008), “Uluslararası Petrol Piyasasının Ekonomik Analizi”, *Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar*, Yıl: 42, Sayı: 499, İstanbul, 6-20.

BAYRAÇ, H. N., (2009), “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğalgaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, *ESOGÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (1), 115-142.

BAYRAKTUTAN, Y. ve SOLMAZ, A. R. (2019), “Petrol Fiyatları ve Enflasyon İlişkisi: Seçilmiş Petrol İthalatçısı Ülkeler İçin Panel Veri Analizi”, *KOSBED*, 37, 279-291.

BAYRAKTUTAN, Y. ve DEMİRTAŞ, I. (2011), “Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (2), 1-28.

BİLİR, H. (2010), “Petrol ve Doğalgaz Piyasasındaki Gelişmeler ve TPAO”, *Enerji Politikaları 2030*, Ankara.

BROWN, P.A.S, YÜCEL, M.K., THOMPSON, J., (2003), “Business Cycles: The Role of Energy Prices”, *Federal Reserve Bank of Dallas, Research Department Working Paper 0304*.

COLEMAN, L., (2010), “Explaining Crude Oil Prices Using Fundamental Measures”, *Energy Policy*, 40, 318-324.

CUDANO, J. ve GRACÍA, F.P., (2003), “Do Oil Price Shocks Matter? Evidence for Some European Countries”, *Energy Economics*, 25 (2), 137-154.

DEMİR, İ., (2007), *Uluslararası Petrol Sistemi*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ABD, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

DEMİR, İ., (2012), “Küresel Petrol Fiyatları Yüksek Seyretmeye Devam Edecek”, *Orta Doğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 44.

DE SANTIS, R. A., (2003), “Crude Oil Price Fluctuations and Saudi Arabia’s Behaviour”, *Energy Policy*, 25 (2), 155-173.

ERİK, N. Y. ve KOŞAROĞLU, Ş. M., (2016), “Tarihsel Süreç Boyunca Değişen Petrol Fiyatları; Şeyl Etkisi ve Bazı Öngörüler”, Cumhuriyet Üniversitesi, İİBF Dergisi, 17 (2), 119-143.

ERKAN, B., ŞENTÜRK, M., AKBAŞ, Y.E. ve BAYAT, T. (2011), “Uluslararası Ham Petrol Fiyatlarındaki Volatilitenin İşsizlik Göstergeleri Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği Üzerinde Ampirik Bulgular”, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 10, Cilt: 2, 715-730.

GOGİNENİ, S. (2008), The Stock Market Reaction to Oil Prices Changes Division of Finance, Michael F. Prince College of Business, University of Oklahoma, Norman.

HAMİLTON, J. D., (2009), “Understanding Crude Oil Prices”, The Energy Journal, 30 (2), 179-206.

Hayaloğlu, B., (2009), Petrol Piyasasında Fiyat Oluşumu, Enerji Piyasası Bülteni, Sayı: 5, Temmuz 2009.

KAPLAN, F. ve ÇELİK, K. (2017), “Uluslararası Petrol Piyasasında Üretim Dengesi: Bir Oyun Teorisi Yaklaşımı”, Ekonomi Bilimleri Dergisi, 9 (2), 29-42.

KOLBAY, A. (2015), “Küresel Petrol Fiyatlarını Belirleyen Ana Parametreler”, Enerji Piyasası Bülteni, Enerji Uzmanları Derneği Yayını No: 38, 4-7.

NANDHA, M. ve FAFF, R., (2008), “Does Oil Move Equity Prices? A Global View”, Energy Economics, Volume: 30, Issue: 3, May 2008, 986-997.

NORENG, O., (2002), Crude Power Politics and Oil Market, Norwegian Institute Press, Norway.

ÖKSÜZLER, O ve İPEK, E., (2011), “Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Büyüme ve Enflasyon Üzerindeki Etkisi”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 7, No: 14, 15-34.

PARKİN, M. (2010), İktisat, (Çev. UZUN, Ö.), Akademi Yayıncılık, Ankara.

SİTTİ, K., (2011), “Ham Petrol ve Petrol Ürünü Fiyatlarının Fiziksel İlişkisi”, Enerji Piyasası Bülteni, Aralık 2011.

SOLAK, A. O., (2012), “Petrol Fiyatlarını Belirleyici Faktörler”, Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 4 (2), 117-124.

USLU, K. (2017), “Petrol Fiyatlarının Düşüşünde Shale (Şeyl) Gazının Etkisi, Geleceği ve Türkiye'nin Shale Gaz Potansiyeli”, International Conference on Eurasian Economies 2017, 122-137. <https://avekon.org/papers/2028.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.08.2019).

YEĞİN, F., (2010), “Petrol Fiyatlarını Etkileyen Faktörler”, Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi Raporu, Ankara.

<http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>, Erişim Tarihi: 06.06.2019.

http://www.dektmk.org.tr/pdf/enerji_kongresi_11/30.pdf, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

<http://www.pigm.gov.tr/uretimi.pdf>, Erişim Tarihi: 03.06.2019.

<http://www.mahfiyegilmez.com/2017/06/petrol-dosyas.html#more>, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

<http://www.enerjiport.com/2011/02/23/petrol-sepeti-2-5-yilin-zirvesinde/>Erişim Tarihi: 11.06.2019.

<http://www.tpao.gov.tr/?mod=sektore-dair&contID=22>, Erişim Tarihi: 11.06.2019.

<https://www.petform.org.tr/arama-uretim-sektoru/petrol-nedir/> Erişim Tarihi: 11.06.2019.

<http://www.tpao.gov.tr>, Erişim Tarihi: 11.06.2019.

<https://www.opec.org>, Erişim Tarihi: 11.06.2019.

<https://www.iea.org/weo2018>, Erişim Tarihi: 12.06.2019.